

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN, DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő),
DR. JÓZAN PÉTER, DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. OBLATH GÁBOR,
OROS IVÁN, DR. PUKLI PÉTER (a Szerkesztőbizottság elnöke), DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA,
DR. SPÉDER ZSOLT, DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ

82. ÉVFOLYAM 9. SZÁM

2004. SZEPTEMBER

E SZÁM SZERZŐI:

Berde Éva kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem docense; *Erdei Virág*, a Központi Statisztikai Hivatal tanácsosa; *Dr. Hunyadi László* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem egyetemi tanára, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője; *Dr. Lakatos Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal fősztályvezető-helyettese; *Dr. Marton Ádám* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal ny. osztályvezetője; *Scharle Ágota* PhD, a Pénzügyminisztérium elemző közgazdásza.

*

Debreceni Erzsébet, az MTA TK Népeştudományi Kutatócsoport tudományos munkatársa; *Kovács László* PhD, az MTA TK Népeştudományi Kutatócsoport tudományos munkatársa; *Sánta József*, a KSH ny. osztályvezetője; *Szilágyi Éva*, a KSH fogalmazója; *Tüü Lászlóné* kandidátus, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Pukli Péter
4131 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2004
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: Várady Soma, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594
Internet: www.ksh.hu/statszemle
E-mail: statszemle@ksh.gov.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefon: 06-1-477-6300; Postacím: Budapest 1900)
További információ: 06-80-444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

A kisvállalkozók iskolai végzettsége és részvételük a felnőttoktatásban. – <i>Berde Éva – Scharle Ágota</i>	821
Tudományos célú hozzáférés mikroadatokhoz európai szinten. – <i>Erdei Virág</i>	830

JELENTÉS

A társadalom és a gazdaság főbb folyamatai 2003-ban.	839
---	-----

STATISZTIKUSOK EGYMÁS KÖZÖTT

Az árindexek minőségét befolyásoló tényezőkről. – <i>Marton Ádám</i> . .	859
Wald-próba a regresszióban. – <i>Hunyadi László</i>	866

INTERJÚK, BESZÉLGETÉSEK

Beszélgetés Oros Ivánnal.	870
--------------------------------	-----

SZEMLE

Az adatvédelmi biztos 2003. évi beszámolója. – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	875
--	-----

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	879
Szervezeti hírek – Közlemények	880

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Hjulsager, K.: Mikroadatok és adatminőség az európai statisztikai rendszerekben. (<i>Sánta József</i>)	882
--	-----

Hákin, C.: Preferenciaelmélet: a termékenység változásának magyarázata új megközelítésben. (<i>Debreceni Erzsébet</i>).....	884
Robson, M. T.: Lakáspiac és regionális munkanélküliség Nagy-Britanniában. (<i>Szilágyi Éva</i>)	885
Robinson, W. C.: Demográfia-történet és -elmélet mint a jövőbeni népességnövekedés vezérfonala. (<i>Kovács László</i>)	888
Nause, G. – Pöschl, H.: A német mezőgazdasági üzemek 1991 és 2003 közötti munkaerő felvételeinek módszertanáról. (<i>Tűz Lászlóné</i>)	889
Bibliográfia	891

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnymás csak a forrás megjelölésével!

A KISVÁLLALKOZÓK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE ÉS RÉSZVÉTELÜK A FELNŐTTOKTATÁSBAN*

BERDE ÉVA – SCHARLE ÁGOTA

Az iskolázottság növelheti a vállalkozóvá válás esélyét, és javíthatja a vállalkozó eredményességét is, amennyiben a tanulás növeli a vállalkozói képességeket. Dolgozatunk e feltevés vizsgálatához nyújt kiindulópontot az önfoglalkoztató vállalkozók és az alkalmazottak meglévő iskolai végzettségének, illetve továbbtanulási hajlandóságának empirikus elemzésével. Eredményeink szerint a vállalkozók az alkalmazottakénál több humántőkével rendelkeznek, további tanulási erőfeszítéseik azonban nem múlják felül a többi foglalkoztatott munka melletti tanulási tevékenységét.

A felhasznált adatbázis bemutatása után egyszerű és többváltozós statisztikai eszközök segítségével hasonlítjuk össze a vállalkozók iskolai végzettségét a többi foglalkoztatott iskolai végzettségével, illetve foglalkozunk a vállalkozók jelenlegi tanulási hajlandóságával, felnőttoktatási részvételével. Vizsgálatunk nem csak a részvételi mutatókra terjed ki, hanem a kisvállalkozók által választott képzési típusok elemzésére is. Végül, összefoglaljuk a kisvállalkozók képzettségi és tanulási jellemzőit és a kisvállalkozók adaptációs képességére vonatkozó következtetéseket.

TÁRGYSZÓ: Kisvállalkozók. Iskolai végzettség. Felnőttoktatás.

A vállalkozás klasszikus modelljei szerint az egyes emberek különböznek egymástól szervezési és vezetési készségeikben, az innováció, az üzleti lehetőségek felismerése képességek tekintetében. A klasszikus modellekben a vállalkozóvá válást egyrészt ezek a képességek, másrészt a tőkéhez jutás lehetősége határozzák meg (*Knight* [1921], *Schumpeter* [1939], *Kirzner* [1973]). Az iskolai (és egyéb intézményi) vagy az iskolán kívüli tanulás fejlesztheti ezeket a képességeket, és mint ilyen, növelheti a vállalkozóvá válás, a sikeres vállalkozás esélyét.

A vállalkozói tulajdonságok közül az üzleti lehetőségek felismerése, az innováció képessége azok, amelyek komoly hatással lehetnek a vállalkozók számának emelkedésére, a foglalkoztatottakéhoz viszonyított arányukra – és közvetve a gazdaság eredményességére is. A vállalkozók humántőke-beruházásának vizsgálata segíti annak az általánosabb kérdésnek a megválaszolását, hogy a magyarországi vállalkozások mennyiben járulhattak hozzá a gazdasági szerkezetváltáshoz.¹

Feltételezzük, hogy az iskolában, vagy más intézményben szerzett tudás, illetve készségek általánosabban alkalmazhatók – és így jobban támogatják a tevékenységváltást –,

* Kutatásunkat a „Közösen a jövő munkahelyeiért alapítvány” finanszírozta.

¹ A kisvállalkozók foglalkozási mobilitására vonatkozó vizsgálatunkról lásd *Berde-Scharle* [2004].

mint a munkában szerzett, jellemzően tevékenységspecifikus tapasztalat, ezért vizsgálatunkban az iskolai végzettségre összpontosítunk.

Felhasznált adatok

Kutatásunkban a rendszerváltás utáni időszak egy évtizedének, pontosabban az első két év nagy horderejű változásai utáni időszaknak az adatait vizsgáltuk, 1992-től kezdve 2001-ig. Forrásul a KSH negyedévenként végzett reprezentatív munkaerő-felmérésének adatai szolgáltak. Ez a felmérés a munkaképes korú lakosság egészét reprezentálja, még-hozzá úgy, hogy egyértelműen jelzi az egyének foglalkoztatottsági státuszát, így önálló és társas vállalkozói mivoltát is, illetve munkanélküliségét vagy inaktivitását. Emellett az egyénekenkénti nem, életkor és iskolai végzettségi adatok, valamint foglalkoztatottaknál a munkavégzés szakmai besorolása lehetővé teszi összehasonlító vizsgálatok elvégzését. Az adatforrásnak megfelelően a vállalkozást nem gazdasági egységként, hanem mint a munkaerő-kínálat egy bizonyos formáját, azaz mint az alkalmazotti státusz egyik alternatíváját vizsgáltuk.

A vállalkozók közé soroltunk mindenkit, aki maga szervezi meg saját és alkalmazottai foglalkoztatásának feltételeit. Vagyis azokat tekintettük vállalkozónak (önfoglalkoztató-nak), akiket a KSH ELÁR munkaerő-felmérésében foglalkoztatottként vettek számba, és főállásukban az önállók (egyéni vállalkozók), a kft-k és egyéb társas vállalkozások tagjai, vagy a segítő családtagok kategóriájába sorolták őket. Egy ponton eltértünk a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlásától:² a humántőke-beruházások vizsgálatánál nem soroltuk az önfoglalkoztatók közé a szövetkezeti tagokat és az alkalmi munkásokat, mégpedig abból a megfontolásból, hogy a munkaviszony jellege a társtulajdonosi helyett esetükben inkább alkalmazottinak mondható.

Az önfoglalkoztatók száma, iskolai végzettség szerinti összetétele

A munkaerő-felmérés adatai szerint az önfoglalkoztatók száma és aránya a férfiaknál 1992 óta folyamatosan nőtt, egészen 1997-ig. Az önfoglalkoztató nők amúgy is kisebb száma és aránya a 90-es évek folyamán fokozatosan csökkent, és mára lényegesen alacsonyabb a férfiakénál. A pontos adatokat az 1. tábla mutatja.

Az önfoglalkoztatók közt szerepel valamennyi egyéni és társas vállalkozó: azok is, akik 10 főnél kevesebb embert foglalkoztatnak, és azok is, akik ennél többet. *Vajda* [1999] számításai szerint a 10 főnél kevesebbet foglalkoztató mikrovállalkozások aránya Magyarországon az 1990-es évek végén 97 százalékot tett ki – így a társas vállalkozások közreműködő tulajdonosai is döntő többségükben kisvállalkozók. A tulajdonosok körének további alcsoportokra bontását a KSH munkaerő-felmérés mintájának elemszáma már nehezen teszi megengedhetővé. Így nem tudtunk kellő megbízhatósággal elemezni bizonyos további kérdéseket, mint például azt, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező tulajdonosok nagyobb gyakorisággal működtetnek-e alkalmazottakat is foglalkoztató vállalkozást. Ezért cikkünkben a foglalkoztatottakon belül az alkalmazottak mellett kizárólag a vállalkozók, illetve a tulajdonosok kategóriáját különböztetjük meg.

² Eszerint önfoglalkoztatónak számítanak a nem jogi személyiségű kisvállalkozások dolgozó tulajdonosai, a saját számlára dolgozók, a szövetkezetek dolgozó tagjai, a segítő családtagok, a fentieknél alkalmazott szakmunkástanulók és az alkalmi munkások.

1. tábla

Az önfoglalkoztatók száma és aránya, 1992–2001 I. negyedév

Év	Férfiak			Nők		
	önfoglalkoztatók száma	a foglalkoztatottak	a 15–74 évesek	önfoglalkoztatók száma	a foglalkoztatottak	a 15–74 évesek
	1000 fő	arányában, százalék		1000 fő	arányában, százalék	
1992	362	16,75	9,73	236	12,63	5,89
1993	345	17,20	9,37	196	11,14	4,86
1994	357	18,16	9,57	191	11,32	4,72
1995	371	18,83	10,03	183	11,33	4,49
1996	377	19,04	10,10	176	11,09	4,32
1997	383	19,14	10,23	170	10,70	4,19
1998	351	17,75	9,49	174	10,61	4,31
1999	370	18,08	10,03	179	10,54	4,45
2000	368	17,78	10,02	168	9,83	4,21
2001	350	16,61	9,53	164	9,45	4,10

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés, és saját számítás a Munkaerő-felmérés alapján.

A továbbiakban először azt vizsgáljuk meg a 2. tábla segítségével, hogy az önfoglalkoztatók iskolai végzettsége hogyan alakult az alkalmazottakéhoz képest.

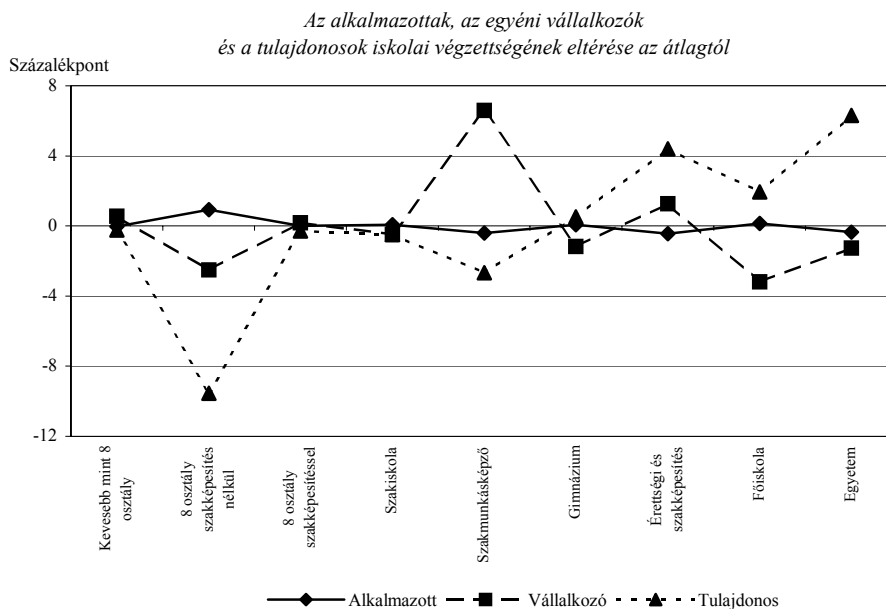
2. tábla

Az alkalmazottak, az egyéni vállalkozók és a tulajdonosok iskolai végzettsége szerint megoszlása

Legmagasabb iskolai végzettség	Alkalmazott	Vállalkozó	Tulajdonos	Összesen
	százalék			
Kevesebb mint 8 osztály	0,59	1,19	0,41	0,63
8 osztály szakképesítés nélkül	16,22	12,78	5,75	15,29
8 osztály szakképesítéssel	1,43	1,60	1,14	1,42
Szakiskola	1,02	0,48	0,46	0,95
Szaktanulmányozó	31,15	38,15	28,90	31,56
Gimnázium	8,93	7,67	9,37	8,85
Érettségi és szakképesítés	23,77	25,48	28,63	24,22
Főiskola	10,19	6,87	12,00	10,05
Egyetem	6,69	5,78	13,34	7,04
<i>Összesen</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>
<i>N</i>	<i>26 043</i>	<i>2 567</i>	<i>1 689</i>	<i>30 299</i>

Forrás: saját számítás, a 2000. év első negyedévének munkaerő-felmérése alapján.

A 2. tábla adatai első ránézésre nem utalnak az egyéni vállalkozók többi foglalkoztatotténál nagyobb iskolai végzettségére: az átlagosnál kisebb közöttük a főiskolát vagy egyetemet végzettek aránya. A társas vállalkozások tulajdonosai között viszont arányosan az átlagosnál sokkal többen vannak a felsőfokú diplomások. Világosabb képet kaphatunk, ha kiszámítjuk, hogy az egyes iskolai végzettségeknél a foglalkoztatotti típusok arányai hány százalékponttal térnek el az azonos végzettség „összesen” arányától, vagyis az átlagtól. Az eredményeket a túloldali ábra foglalja össze.

Az ábra jól mutatja, hogy az alkalmazottak képzettségi összetétele eltér az egyéni vállalkozókéétól és a tulajdonosokétól. Az alacsonyabb végzettségi szinteket tekintve a 8 osztállyal sem rendelkezők minden kategóriában elhanyagolható létszámot képviselnek, részarányuk valamennyi dolgozót figyelembe véve, alig több mint fél százalék. A 8 osztályt végzettek, de szakképesítéssel nem rendelkezők csoportja a vállalkozók, és különösen a tulajdonosok közt az átlagnál kisebb arányú. A magasabb képzettség felé haladva, a tulajdonosok között a főiskolát és egyetemet végzetek aránya jóval meghaladja az átlagot. Az egyéni vállalkozókat tekintve, a középszintű, szakmát is adó végzettséggel rendelkezők aránya az, ami jóval magasabb az átlagnál. Ennek valószínűleg egyszerűen az az oka, hogy számos, középfokú végzettséget igénylő szakma (például cipész, fodrász stb.) elsősorban egyéni vállalkozói formában művelhető jól.

Az iskolai végzettség kisvállalkozókra gyakorolt erős hatását a volt szocialista országok közül elsősorban a szovjet köztársaságok néhány utódállamában és Lengyelországban végzett kutatások erősítették meg. *Smallbone* és *Welter* [2001] a kisvállalkozók szerepét vizsgálta a privát szektor létrehozásában, a volt balti köztársaságok, továbbá Lengyelország, Ukrajna, Fehéroroszország és Moldávia vonatkozásában. Megállapította, hogy az önfoglalkoztatói forma ezekben az országokban különösen fontos szerepet tölt be. A volt szovjet államokban jellemző, hogy egy-egy kisvállalkozást sok tulajdonos birtokol. A kapcsolati hálózatnak kimagaslóan nagy szerepe van az ellenséges, és a szabályokat gyakran változtató környezetben, és ez a magasabb iskolai végzettségű vállalkozóknak kedvez. Magyarország vonatkozásában azonban a 2. tábla, illetve az ábra a vizsgált periódusban az iskolai végzettség és a (kis)vállalkozói lét között kevésbé jelentős kapcsolatot mutat, mint amit *Smallbone* és *Welter* [2001] tapasztaltak. A fentiek alapján még így is valószínűsíthető, hogy a magasabb iskolai végzettség növeli a vállalkozóvá válásának valószínűségét, ugyanúgy, mint a nyugat-európai országokban, ahol *Storey*

[1994], *Van der Sluis–Van Praag–Vijverberg* [2003] is hasonló jellegű összefüggést számszerűsítettek.

Az iskolai végzettség szerinti megoszlások vizsgálata elfedi azokat a hatásokat, amelyek az eltérő összetételből adódhatnak, például abból, hogy a vállalkozók között relatíve több a középkorú férfi, akiknek iskolai végzettsége jellemzően magasabb, mint idősebb társaiké, vagy mint a megfelelő korú nőké. Ezért megvizsgáltuk, hogy az iskolai végzettségben megfigyelt eltérések az összetétel-hatások kiszűrése után is fennállnak-e, illetve változtak-e az általunk tanulmányozott időszakban. Ezt az elemzést binomiális probit modell segítségével végeztük el, ahol az önfoglalkoztatók összetételét az alkalmazottakéhoz viszonyítva vizsgáltuk. A becslésben mért együtthatók azt jelzik, hogy az adott tulajdonsággal rendelkező egyént mennyivel nagyobb valószínűséggel találjuk az önfoglalkoztatók csoportjában, az alkalmazottakhoz mint referenciacsoporthoz viszonyítva.

Dichotóm függő változó esetén a probit modell alig különbözik a gyakrabban használt logit modelltől. Mindkét modell lényege, hogy az egyik lehetséges kimenet (esetünkben ez az önfoglalkoztatás, szemben az alkalmazotti státussal), az előfordulás *valószínűségét* keresi, és felteszi, hogy ennek megoszlása valamilyen specifikus függvényformát követ (annak érdekében, hogy a függvény értékei 0 és 1 közé essenek). A probit esetében ez a normális eloszlású, a logit esetében pedig a logisztikus függvény. A két függvényforma meglehetősen hasonló, és a kettő közti választás önkényes – a logit népszerűségét elsősorban kiszámításának könnyebbsége magyarázza. Esetünkben a probit választását az indokolta, hogy eredményeinket egy korábbi, probit modellt alkalmazó vizsgálattal is össze akartuk hasonlítani (erről lásd *Berde–Scharle* [2004]).

Maximum likelihood becslést alkalmaztunk, ahol a χ^2 teszt az adott specifikációra (L), és az üres, csak konstans tartalmazó (L_0) modellre számított log-likelihood értékek különbségének szignifikanciáját méri³ ($2*(L-L_0)$). A modell magyarázóértékét mérő pszeudo R^2 pedig ugyanezen két érték hányadosán alapul: $R^2 = 1 - L/L_0$.

A becslült együtthatókat a 3. tábla tartalmazza. A becsléseket a nem mezőgazdasági önfoglalkoztatókra végeztük el, így eredményeinket *Earle* és *Sakova* [1999] korábbi vizsgálatával is össze tudjuk hasonlítani.

A 3. tábla jól mutatja, hogy az önfoglalkoztatók iskolai végzettsége más változók hatásának kiszűrése után is magasabb, mint az alkalmazottaké. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az évtized során még tovább emelkedett, legnagyobb mértékben a felsőfokú végzettség szerepe nőtt. Mindez azt sejteti, hogy az önfoglalkoztatók magasabb iskolai végzettsége nem csak a nagy gazdasági változásokat közvetlenül követő évek jellemzője, hanem tartós jelenség, legalábbis a magyar gazdaságban.

Az életkor hatását becsülő paraméterértékek arra utalnak, hogy az idősebb korúak aránya nőtt az önfoglalkoztatók között, ezért valószínűnek látszik, hogy 1995 után nem csak az iskolai végzettség, hanem a szakmai tapasztalat szerepe is hangsúlyosabbá vált. Végül, az önfoglalkoztatók aránya kisebb azokban a kistérségekben, ahol a helyi (a 170 kistérségre vonatkozó) munkanélküliségi ráta magas, és ez a hatás erősödni látszik az évtized folyamán. Ezek szerint a nagyobb munkanélküliséggel rendelkező körzetekben a magasabb iskolai végzettségű emberek is csak kisebb eséllyel válnak önfoglalkoztatóvá, mint szerencsésebb körzetben élő társaik.

³ A becslést STATA szoftverrel végeztük, a becslési eljárás technikai részleteiről a Stata kézikönyv *probit*, illetve *maximize* fejezetei adnak alapos leírást. (Stata base reference manual. Stata Corporation, College Station Texas, 2003.)

3. tábla

*A nem mezőgazdasági önfoglalkoztatók összetétele, 1993–2001.
A binominális probit modell becslései*

Megnevezés	1993.	1995.	1997.	1999.	2001.
	évben				
Férfi	0,28	0,31	0,36	0,35	0,33
Életkor	0,02	0,02	0,03	0,02	0,03
Életkor ² /100	-0,03	-0,02	-0,03	-0,02*	-0,01*
Egyedülálló	-0,20	-0,17	-0,13	-0,19	-0,14
Szakk munkás	0,34	0,37	0,47	0,51	0,44
Gimnázium	0,32	0,36	0,52	0,57	0,55
Szakközépiskola	0,38	0,44	0,54	0,65	0,48
Főiskola/egyetem	0,15	0,26	0,38	0,47	0,46
Fővárosi lakos	0,07*	(-0,04)	0,07*	0,11	(0,03)
Körzeti munkanélküli	(0,00)	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02
Konstans	-1,98	-1,99	-2,39	-2,39	-2,40
N	20 808	20 676	19 640	28 202	28 055
Pszéudo R ²	0,027	0,030	0,042	0,046	0,045

Megjegyzés. Jelölés nélkül: 1 százalék vagy kisebb szignifikancia; * 1 százalék feletti, de 10 százalék alatti szignifikancia; () nem szignifikáns; Binomiális probit becslések: $\text{Prob} > \chi^2 = 0,00$; Referencia kategóriák: nő, házasságban vagy élettársi kapcsolatban él, maximum általános iskolai végzettség, nem fővárosi lakos.

Az életkor és az iskolai végzettség szerepéről hasonló eredményeket közölt *Earle* és *Sakova* [1999], hat kelet-európai ország nem mezőgazdasági foglalkoztatottainak 1993-as adatai alapján. Eszerint a nem mezőgazdasági önfoglalkoztatás valószínűsége az életkorról és iskolában töltött évekkel együtt nő, magasabb a férfiaknál mint a nőknél, magasabb a házasok mint a nem házasok körében; a munkanélküliségi ráta növekedésével viszont csökken a fizetett alkalmazás valószínűségéhez viszonyítva.

Az önfoglalkoztatók humántőke beruházása

A megfigyelési időszakot megelőző, vagy az azzal egybeeső komolyabb humántőkeberuházás elősegítheti a vállalkozók környezeti változásokhoz való alkalmazkodását. Az ok-okozati összefüggés azonban lehet fordított irányú is: az alkalmazkodási kényszer szükségessé teheti új ismeretek elsajátítását. Mindkét megfontolás alapján az alkalmazottakénál magasabbnak várhatjuk az önfoglalkoztatók részvételét a felnőttoktatásban.

A KSH munkaerő-piaci felmérésében egy külön kérdéscsoport vonatkozik arra, hogy a válaszoló az adatfelvételt megelőző négy héten (vagyis a felmérés referenciahetét megelőző négy héten) részt vett-e valamilyen képzésben, és ha igen, mi jellemezte ezt a képzést. A 4. tábla azt mutatja, hogy a 2000. év első negyedévi munkaerő-felmérés időpontjában kik, és milyen arányban vettek részt képzésben. A 4. táblában – elősegítve az összehasonlíthatóságot – feltüntettük a munkanélküliekre vonatkozó adatokat is.

A 4. tábla legszembetűnőbb mondanivalója, hogy összességében nagyon alacsony a tanulásban résztvevők aránya. Az összehasonlítás kedvéért néhány adat az *OECD* [2001] kiadványból: 1999-ben az OECD országokban átlagosan, a 20–29 éves népesség 27,3 százaléka, a 30–39 éves népesség 10 százaléka, és a 40 évesnél idősebbek 6 százaléka vett részt

intézményi keretek közt folytatott tanulásban. A 4. tábla adatai ennél jóval alacsonyabb értékeket sejtetnek korosztályi bontásban is, és az OECD kiadvány magyarországi adatai mindezt alá is támasztják. E szerint a 20–29 éves magyarok 17,2 százaléka, a 30–39 évesek 3,4 százaléka és a 40 évesnél idősebbek 0,1 százaléka vett részt 1999-ben intézményi keretek közt szervezett tanulásban. Ehhez jön még a nem szervezett körülmények közt tanulók aránya, ahol azonban szintén jócskán elmaradunk az OECD átlagához képest.

4. tábla

A tanulásban részt vevők százalékos aránya, munkaerő-piaci státuszok szerinti csoportosításban, 2000. I. negyedév

Részvétel valamilyen képzésben az elmúlt négy hétben	Munkanélküli	Alkalmazott	Vállalkozó	Tulajdonos	Összesen
Igen	3,76	4,43	2,27	1,89	4,07
Nem	96,24	95,57	97,73	98,11	95,93
<i>Összesen</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>
<i>N</i>	2 308	26 043	2 567	1 689	32 607

Forrás: saját számítások, a KSH 2000. év első negyedévének munkaerő-felmérése alapján.

A 4. tábla adatai alapján a legnagyobb arányban az alkalmazottak vettek részt a képzésben. A munkanélküliek, akiknek pedig feltételezhetően igen nagy szükségük lett volna új ismeretek megszerzésére, ennél relatíve kevesebben tanultak, de arányaiban mégis többen, mint a vállalkozók és a tulajdonosok. A 4. tábla tehát éppen az ellenkezőjét tanúsítja annak, amit feltételezéseink alapján vártunk: az önfoglalkoztatók nem hogy jobban igénybe vennék a tanúlással megszerezhető új szellemi tőkét, mint a munkaerőpiac többi résztvevője, közülük az átlagnál is kevesebben tanulnak.

Eredményeink összhangban vannak *Viszt* [2002] kutatásaival. A szerző esettanulmányaival ugyan nem kifejezetten az önfoglalkoztatókat célozta meg, de számos kisvállalkozásokra vonatkozó, humán tőkével kapcsolatos kérdést is érint. Tapasztalata alapján a vállalkozók ugyan szükségesnek tartják a folyamatos tanulást, de erre használható erőforrásokkal csak nagyon korlátozott mértékben rendelkeznek. Inkább a technikai, és nem a humántőke-beruházásokra helyezik a hangsúlyt. Esetleges szakemberproblémáikat alapvetően szakképzett munkaerő felvételével, és nem a munka melletti képzéssel akarják megoldani.

A saját elemzéseink és *Viszt* által is alátámasztott kép azonban valamelyest módosul, ha a 4. tábla adatai közül csak a képzésben résztvevőkkel foglalkozunk. Mivel arányuk az egész mintában alig több mint 4 százalék volt, ezért a részcsoporthoz elemzésünk sajnos alacsony elemszáma miatt nem lehet túl pontos. Mégis árnyaltabbá tehetjük elemzésünket, ha az 5. tábla segítségével megvizsgáljuk, hogy ez a kis létszámú csoport milyen típusú tanulást választott.

Az 5. tábla adatait a kis elemszám miatt óvatosan kell kezelni.⁴ A kiszámított képzési részvételi arányok alapján mégis nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a vállalko-

⁴ Szerettük volna az 1997 óta rendelkezésre álló felnőttképzési adatbázis segítségével pontosabban kimutatni az önfoglalkoztatók tanulási hajlandóságát. Ez az adatbázis azonban a képzésekre vonatkozó információkat meglehetősen hiányosan tartalmazza, és így nem sikerült számszerűsíthető módon következtetnünk a képzésben részt vevők munkaerő-piaci státuszára, így erről a megközelítési módról le is kellett mondanunk.

zők és a tulajdonosok elsősorban az egyéb képzésekben, vagyis a külön OKJ-s végzettséget vagy érettségit, illetve diplomát (beleértve a más ilyen jellegű iskola vég bizonyítványt) nem adó tanulási formákban voltak érdekeltek. A munkanélküliek egyéb képzési részarányát a regisztrált munkanélküliek munkaügyi központok által szervezett, illetve finanszírozott tanfolyamai emelték meg. (Nem minden, a munkanélküliek részére szervezett tanfolyam ad Országos Képzési Jegyzékben szereplő képesítést, bár mint ahogy az adatok is mutatják, a munkanélküliek kimagasló részarányban vettek részt az OKJ-s képzéseken.) Az alkalmazottak viszont a vállalkozókhoz és a tulajdonosokhoz képest mintegy 20, illetve 10 százalékponttal kisebb arányban tanultak az egyéb képzéseken.

5. tábla

A felnőttoktatásban részt vevők képzési szintje, munkaerő-piaci státusz szerint

A képzés szintje	Munkanélküli	Alkalmazottak	Vállalkozó	Tulajdonos	Összesen
	százalék				
Általános iskola 5–8. osztály	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Szakmunkásképző	2,0	0,9	2,9	0,0	1,0
Gimnázium	17,0	10,6	5,7	0,0	10,6
Szakközépiskola	3,6	3,5	0,0	0,0	2,7
OKJ*-s képzés érettségi nélkül	16,5	3,6	8,7	5,6	4,7
Érettségi utáni, nem főiskolai**	18,3	18,8	5,1	16,8	18,2
Főiskola	7,9	27,3	27,3	35,8	26,4
Egyetem	6,5	12,3	9,0	0,0	11,5
PhD- vagy DLA-képzés	0,0	2,4	0,0	11,9	2,5
Egyéb képzés***	27,9	20,8	41,3	29,9	22,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A munkaerő-felmérésben résztvettek létszáma	87	1154	58	32	1330

* Országos Képzési Jegyzék.

** Érettségi utáni szakmai képzés, felsőfokú szaktanfolyam és akkreditált felsőfokú képzés összesen. *Forrás:* saját számítás, a 2000. év első negyedévének munkaerő-felmérése alapján.

*** Az egyéb képzések közé soroltuk mind az OKJ-s végzettséget nem adó, iskolarendszeren belüli és kívüli szakmai képzéseket, mind pedig a nem szakmai képzéseket (például nyelvi képzés, ha az nem kapcsolódik közvetlenül a munkához). Az iskolarendszeren kívüli képzések egyik legfontosabb eleme a munkahelyi és a munka közbeni képzés.

A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy a vállalkozók és a tulajdonosok fontosnak tartják a tényleges tudást adó képzést, és másoknál kevésbé zavarja őket, ha a képzés eredményes befejezése után nem kapnak hivatalosan elfogadott bizonyítványt. Nem találunk viszont olyan egyértelmű kapcsolatot a folyamatos képzés és a vállalkozói lét közt, mint azt *Bosma et al.* [2002] vagy *Blanchflower és Oswald* [1998] tapasztaltak.

*

A KSH munkaerő-felméréseinek adataira támaszkodó vizsgálatunk azt jelezte, hogy a vállalkozók iskolai végzettsége magasabb, mint az alkalmazottaké, és ez még inkább igaz a társas vállalkozások tulajdonosaira nézve. A munka mellett, felnőttképzési intézményben, vagy más, intézményi keretben folyó tanulást illetően viszont valamennyi vállalkozó, tehát mind az egyéni vállalkozók, mind a tulajdonosok elmaradtak az aktív lakosság

tanulási intenzitásától. Kivételt jelent az egyéb képzések esete, ahol az egyéni vállalkozók messze a legmagasabb, a tulajdonosok pedig a második legmagasabb aránnyal rendelkeztek. A vállalkozók relatíve magas meglévő humántőke-beruházása tehát segítheti a rugalmas alkalmazkodást, és így a gazdasági szerkezetváltást. További tanulási erőfeszítéseik viszont gyengébbek az alkalmazottakénál, ami nehézséget jelenthet a vállalkozóknak abban, hogy alkalmazkodni tudjanak a környezeti változásokhoz.

IRODALOM

- BERDE É. – SCHARLE Á. [2004]: A kisvállalkozók foglalkozási mobilitása 1992 és 2001 között. *Közgazdasági Szemle*. 51. évf. április 346–361. old.
- BLANCHFLOWER, D. G. – OSWALD, A. J. [1998]: What makes an entrepreneur? *Journal of Labour Economics*. 16. évf. 1. sz. 26–60. old.
- BOSMA, N. – VAN PRAAG, M. – THURIK, R. – DE WIT, G. [2002]: *The value of human and social capital investments for the business performance of startups*. Tinbergen Institute Discussion Paper, 2002-027/3.
- EARLE – SAKOVA [1999]: *Entrepreneurship from scratch: lessons on the entry decision into self-employment from transition countries*. (Kézirat.)
- OECD [2001]: *Education at a glance*. OECD indicators. OECD. Párizs.
- KIRZNER, I. M. [1973]: *Competition and entrepreneurship*. University of Chicago Press. Chicago.
- KNIGHT, F. H. [1921]: *Risk, uncertainty and profit*. Houghton Mifflin. New York.
- SCHUMPETER, J. A. [1939]: *Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*. McGraw-Hill. New York.
- SMALLBONE, D. – WELTER, F. [2001]: The distinctiveness of entrepreneurship in transition economies. *Small Business Economics*. 16. évf. 4. sz. 249–262. old.
- VAN DER SLUIS, J. – VAN PRAAG, M. – VIJVERBERG, W. [2003]: *Entrepreneurship selection and performance: a meta-analysis of the impact of education in industrial countries*. Tinbergen Institute Discussion Paper, 2003-046/3.
- VISZT E. [2002]: *A humán beruházások jellege, nagysága és ösztönzési lehetőségei kis- és közepes méretű vállalatoknál*. OFA Kutatási Évkönyv. Budapest.

SUMMARY

Education may increase the likelihood of starting a business and may also increase the chance of survival for entrepreneurs to the extent that education augments entrepreneurial skills. In an attempt to provide empirical support for the above proposition, this paper compares the self-employed to employees in terms of their initial level of education and participation in further training. The analysis is based on descriptive statistics and probit models using microdata taken from the quarterly labour force survey of the Hungarian Central Statistical Office for the years between 1992 and 2001. Results suggest that, compared to employees, entrepreneurs tend to have higher levels of human capital but are not more likely to invest in further.

TUDOMÁNYOS CÉLÚ HOZZÁFÉRÉS MIKROADATOKHOZ

ERDEI VIRÁG

A tanulmány ismerteti az Európai Unió 831/2002-es rendeletét a bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférésekről. Ez a fajta hozzáférés két formában létezik, az egyik az Eurostat hivatali helyiségeiben történő hozzáférés, a másik pedig névtelen mikroadatok kibocsátása. A rendelet 2004. május 1-je óta Magyarországra is érvényes.

TÁRGYSZÓ: Mikroadatok. Tudományos kutatás. Adathozzáférés.

Az Európai Unió statisztikai jogalkotásának legújabb eredménye, a 831/2002-es rendelet, a bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférésekről szól. E joganyag lehetővé teszi a kutatói társadalom számára az európai uniós bizalmas, – a magyar statisztikai szóhasználatnál egyedi – adatokhoz való tudományos célú hozzáférést a közösségi hatóság (Európai Unió statisztikai hivatala, más néven Eurostat) hivatali helyiségeiben, és anonimizált mikroadatok kibocsátását is. Kulcsszó a tudományos, hiszen a statisztikai hivatalok a legnagyobb szigorral védik a bizalmas, egyedi adatokat, s a hozzáférés ezekhez csak a kutatói társadalom számára engedélyezett. Ez a fajta hozzáférés a legnagyobb fokú nyitottság a tájékoztatásban, s ezért a statisztikai hivataloktól a legszigorúbb adatvédelmi intézkedéseket követeli meg.

Az immár két éve hatályban levő joganyag bemutatása azért fontos, mert 2004. május 1-jétől e rendelet Magyarországra is érvényes, s olyan nagy fokú kutatói mozgásteret enged meg, amiről értesülnie kell a magyar kutatói társadalomnak, a magyar statisztikai hivatalnak pedig fel kell készülnie a jövőben ezen igény megjelenésére, majd kielégítésére.

E rendeletet, teljes címe: A Bizottság 831/2002/EK rendelete (2002. május 17.) a bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférés tekintetében a közösségi statisztikákról szóló 322/97/EK tanácsi rendelet végrehajtásáról.

Megjegyzést érdemel, hogy az uniós jogszabályok a *bizalmas adat* kifejezést használják, amely a magyar jogban az *egyedi adatnak* felel meg.¹ A hivatalos fordítások elkészülte során felmerült, hogy az egyedi adat kifejezés szerepeljen az összes uniós statisztikai

¹ Az uniós adatvédelmi joganyagok a bizalmas adatot azzal jellemzik, hogy az sem a közvetlen, sem a közvetett azonosítást nem teszi lehetővé. Jelen bemutatott joganyag csak a közvetett azonosítás említi. Ez félreértésre adhat okot, de mivel az e rendelet által nevesített hozzáférés típusainál a közvetlen azonosítás nem is lehetséges, hiszen az egyedi azonosítókat leválasztják, így valószínűleg ezért is nem nevesítették.

kai jogszabályban. A végleges fordítás a bizalmas adat kifejezés használata mellett döntött, így a tanulmány során én is ezt használom. Kérem az olvasót, hogy a szöveg olvasásakor ezt vegye figyelembe.

A cél és a felhatalmazás

A tudományos élet képviselőinek az Unió statisztikai törvényében deklarált joga tudományos célból hozzáférni bizalmas adatokhoz.² Ezen jogérvényesülés érdekében született a 831/2002-es rendelet (a továbbiakban röviden kutatói rendelet).

Megszületett, mert:

- a kutatók, és általában a tudományos társadalom részéről növekszik az igény arra, hogy tudományos célból hozzáférjenek a közösségi hatósághoz továbbított bizalmas adatokhoz, és
- a bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférést meg lehet engedni a közösségi hatóság hivatali helyiségeiben biztosított hozzáféréssel, vagy a kutatók számára névtelenné tett adatok meghatározott feltételek melletti kiadásával.

A rendelet célja, „hogyan – statisztikai következtetések tudományos célú megállapításának lehetővé tétele érdekében – meghatározza a közösségi hatósághoz továbbított bizalmas adatokhoz történő hozzáférés engedélyezésének feltételeit, valamint azokat a szabályokat, amelyek a közösségi és a nemzeti hatóságok e hozzáférés előmozdítását szolgáló együttműködésére vonatkoznak.”³

A kutatói rendelet két helyen utal az uniós statisztikai törvényre.

„17. cikk (2) A közösségi hatóság számára a 14. cikknek megfelelően továbbított bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférést a közösségi hatóság akkor adhatja meg, ha a kért adatokat szolgáltató nemzeti hatóság az ilyen jellegű felhasználáshoz kifejezett jóváhagyását adta.”

Tehát a hozzáférés ezen adatokhoz mindig a nemzeti hatóság kifejezett engedélyével történhet. (Kifejtése a későbbi részekben.)

„20. cikk (1) Az V. fejezet végrehajtásához szükséges intézkedéseknek, így különösen azoknak az elfogadása során, amelyek célja annak biztosítása, hogy valamennyi nemzeti és közösségi hatóság ugyanazokat az elveket és minimum standardokat alkalmazza a bizalmas közösségi statisztikai adatok nyilvánosságra kerülésének elkerülése érdekében, valamint – a 17. cikk (2) bekezdésének megfelelően – a Közösség birtokában levő bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférés feltételeinek elfogadása során; a Bizottság munkáját a bizalmas statisztikai adatoknak az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala részére történő továbbításáról szóló, 1990. június 11-i 1588/90/Euratom-EGK tanácsi rendelet által létrehozott, a statisztikai adatok bizalmas kezelésével foglalkozó bizottság segíti.”

E hosszú bekezdés lényege az, hogy a kutatói hozzáférés biztosítását a statisztikai adatok bizalmas kezelésével foglalkozó bizottság (továbbiakban Adatvédelmi Bizottság) segíti. Az Adatvédelmi Bizottság valamennyi tagállam képviselőiből áll, elnöki tisztét pedig a Bizottság képviselője (az Eurostat főigazgatója vagy egy általa kijelölt személy) látja el. Az Adatvédelmi Bizottság véleményt nyilvánít és dönt uniós adatvédelmi ügyekben, így a kutatói hozzáférés tekintetében is kulcsfontosságú a szerepe.

² A Tanács 1997. február 17-i. 322/97. (EK) számú rendelete a közösségi statisztikákról 17. cikk.

³ A Bizottság 831/2002/EK Rendelete (2002. május 17.) a bizalmas adatokhoz való tudományos célú hozzáférés tekintetében a közösségi statisztikáról szóló 322/97/EK tanácsi rendelet végrehajtásáról 1. cikk.

A kutatói kör

Kik számára adott tulajdonképpen a lehetőség? A közösségi hatóság (Eurostat) meghatározott kategóriákba tartozó intézmények kutatói számára engedélyezheti a bizalmas információkhoz való hozzáférést. Ezek a következők:

1. a közösségi jog vagy valamely tagállam belső joga alapján létrehozott egyetemek vagy más felsőoktatási intézmények;
2. a közösségi jog vagy valamely tagállam belső joga alapján létrehozott tudományos kutatással foglalkozó szervezetek vagy intézmények;
3. egyéb hivatalok, szervezetek és intézmények, miután a 322/97/EK rendelet 20. cikkének (2) bekezdésében megállapított eljárással összhangban beszerezték a statisztikai adatok bizalmas kezelésével foglalkozó bizottság véleményét. Valamint
4. tudományos célú kutatással megbízott szervezetek, ahol a megbízó és a megbízott szervezeteknek az előző három pontban meghatározott kategória valamelyikéhez kell tartoznia. A megbízottak olyan szervezetek vagy intézmények is lehetnek, amelyeket a Bizottság szervezeti egységei vagy a tagállamok kormányai bíztak meg meghatározott kutatás elvégzésével. Ezeknek a szervezeteknek vagy intézményeknek jogi személyiséggel kell rendelkezniük.

E négy kategória tehát az, amelybe sorolható intézmények, illetve kutatói élhetnek e lehetőséggel. Számukra engedélyezhető a hozzáférés.

Általános feltételek

Az adatokhoz történő hozzáférés és a kutatás megkezdése előtt bizonyos általános feltételeknek kell megfelelni. Kutatási javaslatot kell készíteni és tisztázni kell a hozzáférés feltételeit.

Az alábbi feltételeknek kell teljesülnie:

- a) az irányadó tudományos szabványoknak, megfelelő részletes kutatási javaslat kíséretében, megfelelő kérelmet nyújtottak be;
- b) a kutatási javaslatnak kellő részletességgel kell megjelölnie az adatok azon körét, amelyhez hozzáférést kérnek, az elemzés módszereit, valamint annak időigényét;
- c) az esettől függően a kutatást végző személy, annak intézménye, illetve a kutatást megrendelő szervezet, valamint a közösségi hatóság által aláírt szerződésben meghatározták a hozzáférés feltételeit, a kutatók kötelezettségeit, a statisztikai adatok bizalmasságának betartására hozott intézkedéseket, valamint a kötelezettségek megszegésének szankcióit;
- d) az adatszolgáltató nemzeti hatóságot a hozzáférés engedélyezése előtt tájékoztatták.

A *d)* pont némi magyarázatra szorul. Az adatszolgáltató nemzeti hatóságot természetesen tájékoztatják a hozzáférés engedélyezése előtt, de magához az engedélyezéshez a nemzeti hatóságnak bele kell abba egyeznie. (Erről később részletesen.)

A hozzáférés

A bizalmas adatokhoz való hozzáférés kétféleképpen lehetséges a jogszabály szerint.

Az egyik a közösségi hatóság, azaz az Eurostat hivatali helyiségeiben történő hozzáférés, a másik pedig a névtelen mikroadatok kibocsátása.

1. Hozzáférés a közösségi hatóság hivatali helyiségeiben.

Az Eurostatban, ahogyan számos más ország statisztikai hivatalában is, létre jött a kutatók számára az a lehetőség, hogy elemi mikroadatokhoz lehessen hozzáférni a statisztikai intézményben. Ezt kutatószobának, vagy adatelemző központnak (research room, data analyse center) nevezik. Az Eurostatban levő kutatószobában az európai uniós tagországainak adataihoz lehet hozzáférni. (Az adatkörökről később részletesen.)

A hozzáférés feltételei:

1. a kutatást kizárólag a közösségi hatóság hivatali helyiségeiben végzik, a hatóság által kijelölt hivatalos személy felügyelete mellett;
2. a kutatás eredményei, előzetes ellenőrzés nélkül nem kerülnek ki a közösségi hatóság hivatali helyiségeiből, így biztosítva, hogy azok nem tartalmaznak bizalmas adatokat;
3. a bizalmas adatok felfedésének elkerülése érdekében a közösségi hatóságnak ellenőriznie kell a közzétételre vagy más módon nyilvánosságra szánt várható kutatási eredményeket.

A biztonsági intézkedések első lépése, hogy a kutatószobában történő munkát mindig egy hivatalos személy felügyeli. A kutatószobában lévő számítógépek a statisztikai hivatal többi gépétől elkülönítetten működnek, internetcsatlakozás nélkül. Ezeket a gépeket az Eurostat munkatársai töltik fel a megfelelő állományokkal. Mindez annak megelőzéséért van, hogy ne léphessenek külső kapcsolatba más adatbázisokkal, tehát a kutató ne küldhessen és ne kaphasson információt.

A kutatás eredményeit az Eurostat munkatársainak ellenőrizniük kell, hogy azok nem tartalmaznak-e bizalmas, egyedi adatot. Ezt kell tenni a közzétételre szánt kutatási eredményekkel is. Mindezek az adatfelfedés elkerülése érdekében történnek. Mivel itt módosíthatatlan elemi adatokhoz férhetnek hozzá a kutatók, nagyfokú adatvédelmi intézkedések vannak érvényben.

A nemzeti hatóság, azaz egy tagállam statisztikai hivatalának helyiségeiben is engedélyezhető a bizalmas adatokhoz való hozzáférés. Mint említettem, a kutatószoba sok országban már működik Európában is. A rendelet lehetővé teszi, hogy uniós tagállam kutatószobájában is elérhetőek legyenek ezen adatok. (Ha például egy francia kutatóintézet a francia és az olasz munkaerő-felvétel adatait szeretné elemezni, akkor nem kell Luxembourg-ba mennie Franciaországból ahhoz, hogy ezeket adatokat elemezze, hanem ezt Franciaországban is megteheti, amennyiben a feltételek adottak, és az engedélyezés megtörtént.) Ezen hozzáférés feltétele, hogy az adott országban az adatok bizalmasságának védelméhez szükséges megfelelő eszközök rendelkezésre álljanak és a közösségi hatósághoz továbbított adatokat szolgáltató nemzeti hatóság az ilyen hozzáféréshez jóváhagyását adja.

Ezekben az esetekben, az adatok fizikai és logikai védelmét biztosító intézkedéseknek hasonlónak kell lenniük azokhoz, amelyek az Eurostat hivatali helyiségeire vonatkoznak.

2. Névtelen mikroadatok kiadása.

A névtelen mikroadatok kiadása azt jelenti, hogy egy felmérés elemi szintű adatait részben vagy egészben egy fájlban rendelkezésre bocsátják kívülállóknak, azaz felhasználóknak. Ily módon a papír alapú adatközlés helyett egy adatállomány teljesen (vagy

részben) hozzáférhető. Nagy előnye, hogy a felhasználó szabadon elemezhet, alakíthat ki kategóriákat stb. Ennek a fajta nyitottságnak egyes országokban már hagyománya van, máshol még ritka, vagy nincs is.

Az adatállományok közzétételének két fajtája létezik: a nagyközönség számára elérhető állomány (public use file), és a kutatók számára elérhető, amelyről jelen rendelet is szól. A public use file-okban az adatok kevésbé részletezettek, mint a kutatói szféra számára létrehozottaknál. A public use file-okban az adatvédelmi intézkedések megpróbálják maximálisan megakadályozni az adatfelfedést.

A kutatói rendelet definíciója szerint a névtelen mikroadat: „... olyan egyedi statisztikai adatok, amelyeket annak érdekében módosítottak, hogy a mindenkori legjobb eljárással összhangban minimálisra csökkenjen az érintett statisztikai egységek azonosításának veszélye.”⁴

Ez tehát a névtelen, vagy anonimizált mikroadat hivatalos fogalma.

Értelmezésre szorul a *mindenkori legjobb eljárás* alkalmazása. Ez a meghatározás az adatvédelmi eljárásokat jelenti, melynek első lépéseként leválasztják a közvetlen, direkt azonosítókat, majd a közvetett felfedést akadályozzák meg az elemi adatok módosításával. Ezt modern adatvédelmi statisztikai módszerekkel végzik annak érdekében, hogy ne lehessen azonosítani a válaszadót, s eredményeképpen a mikroadat fájl úgy módosul, hogy az egész megőrzi eredeti jellemzőit, tulajdonságait, ugyanakkor nem teszi lehetővé az érzékeny cellákban a felfedést. (*Erdei-Horváth* [2004])

A 831/2002-es rendelet utal egy korábbi rendelet, az uniós statisztikai törvény adatvédelmi megfogalmazására. Eszerint:

„Az adatok kiadása előtt, a közösségi hatóság a nemzeti hatóságokkal együttműködve biztosítja, hogy a mikroadatsorból olyan módszerrel távolítsák el az azonosítókat, amely a 322/97/EK rendeletnek megfelelően a rendelkezésre álló legjobb eljárás alkalmazásával minimálisra csökkenti az érintett statisztikai egységek azonosításának veszélyét.”⁵

A névtelen mikroadat kiadásának nagy előnye, hogy a kutató egy állománnyal szabadon dolgozhat, idő- és eszközkorlátok nélkül. A hozzáférés után szabadon rendelkezhet az állománnyal. Természetesen íratlan etikai normák így is vannak. Amennyiben esetlegesen felfed valakit a kutató (nagyon nagy idő- és energia-befektetéssel, minimális eséllyel, de előfordulhat), akkor azt célszerű, legalább is illik bizalmasan kezelnie, s tájékoztatnia erről a statisztikai hivatalt. Egy kutató célja nyilvánvalóan nem az adatfelfedés, s a szerződés megkötésekor biztosítékot is ad a bizalmas adatkezelésre. A kutatói szféra számára létrehozott fájlok módosítottak ugyan, de létrehozásukban annak van döntő szerepe, hogy az adatvédelmi eljárások alkalmazása mellett igen nagy fokú hozzáférést biztosítsanak az adatokhoz. Az ezzel élő statisztikai hivatalok és az Eurostat nagy figyelmet fordít az adatvédelem megvalósítására.

A jelen rendelet értelmében több uniós ország közös adatközlése során az adatvédelmi eljárások kialakítása az Eurostatnál hosszas előkészületeket igényel. Az egyes tagországok adatvédelmi gyakorlatát a közös adatközléshez egységesítik, harmonizálják, hiszen itt bármelyik fél részletesebb vagy más gyakorlatú adatközlése felboríthatja az uniós adatközlés biztonságát.

⁴ 831/2002/EK rendelet 2. cikk 5. bekezdés.

⁵ 831/2002/EK rendelet 6. cikk (2).

Adatkör

A jogszabály megalkotása során a legnagyobb vitát az váltotta ki, hogy mely statisztika felvétel adataihoz lehet ily módon a kutatóknak hozzájutnia. Bár az uniós statisztikai jogszabály deklarálja a kutatói társadalom e jogát, azonban az egyes tagországokban az ilyen szintű hozzáférés biztosításában különböző szinten állnak, s az adatvédelmi háttér is különböző fokú. Az összes adatfelvétel megnyitása indokolatlan lett volna, így a folyamatos, fokozatos bevezetés mellett döntöttek.

A jogszabály megszületése során négy felvételt nevesítettek mindkét típusú hozzáférésre. Ezek:

- a közösségi háztartási panel,
- a munkaerő-felmérés,
- a közösségi innovációs felmérés, és
- a szakmai továbbképzési felmérés.

Ezekhez engedélyezi a jogszabály a tudományos célú hozzáférést a kutatószobában, illetve névtelen mikroadatok kiadását ezekből a felvételekből.

Lehetőség még, hogy az Eurostat kutatószobájában a felsorolt négy adatfelvételtől eltérő bizalmas adatokhoz is hozzá lehet jutni, amennyiben az illetékes nemzeti hatóság előzetesen kifejezett jóváhagyását adta. (Névtelen mikroadatok kiadására ez nem vonatkozik.)

A következő táblában azt mutatom be, hogy jelenleg (a cikk írásának idején) melyek az elérhető adatok.

Hozzáférés típusai felvételenként

Felvétel	Hozzáférés a kutatószobában	Névtelen mikroadatok kiadása
Közösségi háztartási panel	lehetséges	Van adatbázis és egységes adatvédelmi szabályozás
Munkaerő-felmérés	lehetséges	Jelenleg dolgoznak az adatvédelmi szabályozáson, még nincs adatbázis
Közösségi innovációs felmérés	lehetséges	Jelenleg dolgoznak az adatvédelmi szabályozáson, még nincs adatbázis
Szakmai továbbképzési felmérés	lehetséges	Van adatbázis és egységes adatvédelmi szabályozás
Egyéb felmérés	lehetséges	nem lehetséges még

Megjegyzés. Az adatokhoz történő hozzáférésnek természetesen itt is – mint bármely más típusú adatközlésnél – átfutási ideje van.

A tagállamok tehát négy felvételnél rögzítették a kutatói hozzáférés lehetőségét, de nyitva hagyták az utat, hogy ez más felvételek során is lehetővé váljon. (Mivel a négy felsorolt felvételnél van, amelyik már le is zárult, bizonyos idő után már időszerűtlenné is válik azok kutatása, így ez a négyes felsorolás változhat, s remélhetőleg bővül.)

Az engedély

„Az adatszolgáltató nemzeti hatóság kérésére azonban az adott kutatási projekthez szükséges, az említett nemzeti hatóságtól származó adatokhoz való hozzáférés megtagadható.”⁶

⁶ 831/2002/EK rendelet 5. cikk (1) 2. bekezdés, 6. cikk (1) 2. bekezdés.

Ez a mondat szerepel mindkét típusú hozzáférést követően, és úgy vélem mindenképpen magyarázatra szorul. Felmerülhet ugyanis az olvasóban és a kutatóban, hogy ha nyitott ez a lehetőség, akkor miért tagadhatja meg mégis a tagállam, hogy az országára vonatkozó ilyen adatokhoz a kutató hozzáférjen. Az unió statisztikai törvényében az is szerepel, hogy a kutatói hozzáférés akkor engedélyezhető, ha *a tagország az ilyen jellegű felhasználáshoz kifejezett jóváhagyását adta* (has given its explicit approval), ebben a részletező jogszabályban pedig az szerepel, hogy *a tagország megtagadhatja* (shall not be granted) a hozzáférést.

Mint ismeretes, a mikroadatokhoz történő hozzáférés a legnagyobb nyitottságot feltételezi a statisztikai intézményektől. Korábban jeleztem, hogy megvalósításához ezért a legszigorúbb adatvédelmi figyelem szükségeltetik. Az Európai Unió és a világ fejlett statisztikai intézményei azonban efelé tartanak, de bevezetése lépésről lépésre történik. Már a fogalmi meghatározásokban is látnunk kell az elmozdulást. Bár mindkét megfogalmazás lényege az, hogy a tagország igen vagy nem válasza a mérvadó, a mintegy öt évvel később született végrehajtási rendelet már abból az alap feltételezésből indult ki, hogy a tagországok általában támogatják ezt a hozzáférést, de lehetőségük van a megtagadásra is.

Positív elmozdulás az is, ha az Eurostat kutatószobájában a felsorolt négy adatfelvételtől eltérő bizalmas adatokhoz is hozzá lehet jutni, amennyiben az illetékes nemzeti hatóság előzetesen kifejezett jóváhagyását adta. Ma még nem egységes a tagországok engedélyezési gyakorlata, de a jövőben várhatóan egyre nagyobb mértékben fogják lehetővé tenni e hozzáférést a kutatói társadalomnak. Ez természetesen függ a technikai és egyéb adottságoktól, de a fejlődés ebbe az irányba mutat.

Szervezési kérdések

Mivel a jogszabály európai szinten teszi lehetővé az adatok kutatását és minden egyes ország hozzájárulására szükség van, így egy-egy adatigénylés során kétoldalú megállapodásokat kötnek. Mindig annyit, ahány ország adatához szeretne egy kutatás hozzáférni. Ha tehát egy kutatóintézet a német, a magyar és a francia munkaerő-felmérés eredményeit szeretné vizsgálni, akkor e három országgal születnek kétoldalú megállapodások.

„Minden egyes nemzeti hatóság és a közösségi hatóság kétoldalú írásbeli megállapodásban rendezi az 5. és a 6. cikkben említett gyakorlati eljárásokat és feltételeket.”⁷ (Az 5. és a 6. cikk a kétféle hozzáféréstről szól.)

Amikor egy nemzeti hatóság állásfoglalását kell kérni egy kutatási projekthez, akkor a rendelet szerint mind a nemzeti hatóságnak, mind az Eurostatnak „technikai és szervezési intézkedéseket kell tennie annak biztosítására, hogy közöttük ... megfelelő és hatékony, indokolatlan késedelem nélküli együttműködés legyen...”⁸. Ezen együttműködés érdekében, hat héten belül, a nemzeti hatóságnak állásfoglalást kell kiadnia egy adott megkeresésre.

Különböző szempontokból nézve ez a hat hét túl hosszú, de túl rövid időszaknak is tűnhet. Mindenesetre előírása és betartása biztosítja azt, hogy ez az együttműködés az európai unió országai, döntéshozó szervei és intézményei, valamint kutatói társadalom között létre jöhessen.

⁷ 831/2002/EK rendelet 7. cikk.

⁸ 831/2002/EK rendelet 8.cikk (2).

A bizalmas adatokhoz való hozzáférés, különösen a kutatószoba használata, pénzbe kerül, meg kell fizetni a fizikai körülményeket (például a világítást, termet, géphasználatot) és egyéb költségeket. A rendelet szerint a hozzáférés költségeit a kérelmező viseli, ugyanakkor az Eurostat gondoskodik arról, hogy a költségek meghatározása során e téren ne alakulhasson ki tisztességtelen verseny a nemzeti hatóságokkal.

Ezen túl pedig „...a közösségi hatóság valamennyi lényeges információt tartalmazó, közhitelű nyilvántartást vezet...”,⁹ azaz az adatkérés folyamatának minden egyes mozzanatát dokumentálják az igény beadásától az elbíráláson át a végső mozzanatig. Így az egész folyamat visszakereshető és megbízható.

Adatvédelmi intézkedések

A kutatói hozzáférés biztosítása a statisztikai hivatalok részéről a legnagyobb fokú nyitottság a tájékoztatásban, s ezért a legnagyobb fokú adatvédelmet igényli. A bizalmas, egyedi adatok, különösen a személyes adatok védelméről szól szinte minden uniós statisztikai jogszabály. Az adatvédelmi intézkedések e rendeletben is megjelennek, egyrészt a biztonsági intézkedéseknél, másrészt a kétféle hozzáférés feltételeinek bemutatásánál. Ezenkívül az érvényben lévő statisztikai jogszabályok adatvédelmi intézkedései is vonatkoznak a kutatói hozzáférésre.

Összefoglalva, egyrészt biztosítani kell az adatok fizikai védelmét, másrészt pedig a szabálytalan közzétételt, az adatfelfedés megakadályozását. Ez jelenti a közvetlen és a közvetett adatfelfedés megakadályozását. Ezt a következőképpen fogalmazza meg a rendelet.

„A közösségi hatóság minden szükséges adminisztratív, technikai és szervezési intézkedést megtesz annak biztosítására, hogy a bizalmas adatokhoz való hozzáférés sem a bizalmas adatok fizikai vagy logikai védelmét ne veszélyeztesse, sem pedig azok szabálytalan közzétételét vagy olyan felhasználását ne tegye lehetővé, amely célra a hozzáférés engedélyezése nem terjed ki.”¹⁰

„A közösségi hatóság biztosítja, hogy a kiadott adatok ne tartalmazzanak olyan információt, amely az érintett statisztikai egységek közvetlen azonosítására alkalmas.”¹¹

A kutatószobában történő hozzáférésnél az eredmények adatvédelmi szempontból történő ellenőrzése a biztosíték az egyedi, bizalmas adatok felfedésének megakadályozására, a mikroadat-bázisok kialakítása pedig eleve úgy történik, hogy speciális adatvédelmi technikát alkalmaznak.

Az Adatvédelmi Bizottság szerepe

Az Adatvédelmi Bizottság, hivatalos nevén a Statisztikai Adatok Bizalmas Kezelésével Foglalkozó Bizottság az Eurostat adatvédelmi témában legmagasabb döntéshozatali fóruma.¹² Tagjai a tagállamok képviselői, elnöki tisztét pedig a Bizottság képviselője (az Eurostat főigazgatója vagy egy általa kijelölt személy) látja el. Az Adatvédelmi Bizottság

⁹ 831/2002/EK rendelet 10.cikk (2).

¹⁰ 831/2002/EK rendelet 8.cikk (1).

¹¹ 831/2002/EK rendelet 10.cikk (1).

¹² Létrehozta a Tanács 1588/90/Euratom, EGK rendelete (1990. június 11.) a titoktartási kötelezettség hatálya alá tartozó statisztikai adatoknak az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala részére történő továbbításáról 7. cikk.

véleményt nyilvánít és dönt uniós adatvédelmi ügyekben. A szavazás módja: a Szerződés 148. cikkének (2) bekezdésében a Tanácsnak a Bizottság javaslata alapján elfogandó határozataira előírt többség. A Bizottságban a tagállamok képviselőinek szavazatait az említett cikkelyben meghatározott módon kell súlyozni. Az elnök nem szavazhat.

(2004. május 1-je előtt hazánk megfigyelő státusban részt vett a bizottság ülésein, magam e kutatói rendelet létrehozásának folyamatát is figyelemmel kísértem, amely szintén e bizottság állásfoglalása alapján született meg. A Bizottság általában évente egyszer ülésezik, de ad hoc albizottságok is működnek, az elektronikus úton történő kommunikáció pedig biztosítja a folyamatos együttműködést.)

A 831/2002-es rendelet nyomán nevesítve az Adatvédelmi Bizottság a következőkben érintett:

- A kétoldalú megállapodásokról és azok bármely módosításáról tájékoztatni kell az Adatvédelmi Bizottságot.
- A Bizottság e rendelet végrehajtásáról évente jelentést tesz az Adatvédelmi Bizottságnak. A jelentés tartalmazza a kutatók és intézményeik nevét és címét, a hozzáférhetővé tett adatokat, a felszámolt költségeket, a kutatási projektek leírását és az azok alapján készült publikációkat.

Az Adatvédelmi Bizottság tehát folyamatosan figyelemmel kíséri és segíti a kutatói hozzáférés biztosítását.

E bizottság mellett azonban magának az Eurostatnak és munkatársainak van nagy szerepe abban, hogy a kutatók számára a tudományos célú hozzáférést biztosítsa. Ne felejtjük el azonban, hogy az Eurostatban az Európai unió tagállamainak szakemberei dolgoznak, így végső soron az európai szakemberek, statisztikusok teszik lehetővé a kutatói társadalom számára és így Európa számára azt, hogy a statisztikai adatok még jobban a társadalom érdekeit szolgálják.

*

A jogszabály ismertetés során kerültem a konkrét példákra, s a megvalósulás bemutatását. A 831/2002-es uniós rendelet meglehetősen friss. A tagországok is mintegy két éve élnek, élhetnek még e joggal, Magyarország pedig még csak pár hónapja. Céлом a figyelemfelkeltés és a tájékoztatás volt. E lehetőség megvalósítását, a koordinációt az Eurostat végzi, s hazánk is így lép, kapcsolódik be ebbe a folyamatba. Remélhetőleg a közeljövőben e joggal, lehetőséggel a magyar kutatói társadalom is élhet majd, s élni is fog.

SUMMARY

This study writes about the Commission Regulation (EC) No. 831/2002 concerning access to confidential data for scientific purposes. This kind of access exists in two forms. One is the access on the premises of the Community authority, and the other is the release of anonymised microdata. This Regulation holds in Hungary since 1st of May, 2004.

A TÁRSADALOM ÉS A GAZDASÁG FŐBB FOLYAMATAI 2003-BAN*

A magyar társadalom és gazdaság 2003. évi alakulását bemutató összefoglaló jelentés a „Magyarország 2003” c. KSH-kiadvány tömörített változata.

TÁRGYSZÓ: Népeség. Életkörülmények. Gazdaság.

Magyarország társadalmi-gazdasági életének alakulása a 2003. évben a következőkben foglalható össze.

NÉPESSÉG – ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

2003-ban kevesebb gyermek született és többen haltak meg, mint egy évvel korábban. A népesség száma 2004. január 1-jén 10 millió 117 ezer volt, 25 ezerrel kevesebb, mint egy évvel azelőtt.

Az elmúlt négy évben a házasságkötések száma alacsony szinten stagnált, a születésszám 1998-tól egyetlen évben sem érte el a százezres határt. A halandóság 2000 és 2001 között csökkent, majd ismét emelkedett. A népesség természetes fogyása tartósan magas szinten maradt, amit enyhített a nemzetközi migrációból adódó népességnyeresség. A cse-csemőhalandóság 2002-ben volt a legalacsonyabb, 2003-ban kismértékben, 7,3 ezrelékre emelkedett.

1. tábla

A népesség számának alakulása az Európai Unióban és a csatlakozó országokban, 2003

Megnevezés	EU-15	Csatlakozó országok	Ezen belül: Magyarország
A népesség száma 2003. január 1-jén (ezer fő)	379 483	74 201	10 142
Ezer lakosra jutó			
élveszületés	10,6	9,2	9,3
halálozás	9,8	10,4	13,4
természetes szaporodás	0,8	-1,2	-4,1
nettó migrációs nyereség	2,6	0,4	1,5
tényleges szaporodás	3,4	-0,8	-2,5
A népesség száma 2004. január 1-jén (ezer fő)	380 759	74 141	10 117

* A „Magyarország 2003” c. kiadvány (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2004) alapján összeállította *Friss Péter*.

A *születésszám* az elmúlt néhány év stagnálását követően 2003-ban ismét csökkent. Az élveszületések száma 2003-ban 94 700 volt, 2 százalékkal (mintegy 2100-zal) kevesebb, mint az egy évvel korábbi, és lényegében ugyanannyi, mint 1999-ben. A tizenévesek gyermekvállalása egyre ritkább, de a legjelentősebben – egy év alatt 7 százalékkal – a 20–24 éves nők termékenysége esett vissza. Az „érettebb korosztályban” (a 30–39 évesek körében) hosszabb idő óta folyamatos, de kismértékű az emelkedés. A fiatalok jelentős gyermekszám-kiesését a harmincas éveikben járó nők lassan növekvő termékenysége nem ellensúlyozza.

Tovább nőtt a házasságon kívül született gyermekek aránya, 2003-ban csaknem minden harmadik gyermek házasságon kívül született. A 15 unióbeli ország átlagában ez az arány kissé alacsonyabb volt, (30%) ez azonban jelentős szóródást takar (Svédországban 55 , Görögországban 4 százalék).

Magyarországon, a jelenlegi termékenység mellett, a megszületett és felnövekvő gyermekgenerációk létszáma mintegy 38 százalékkal alacsonyabb, mint az őket világra hozó, anyai nemzedéké.

A *terhességmegszakítások* száma 2003-ban ismét csökkent. Az 53 800 művi vetélés 4 százalékkal, azaz mintegy 2300 műtéttel volt kevesebb, mint az előző évi. Száz élveszületésre 2003-ban 57 művi vetélés jutott.

A *halálozások* irányzata nem egyértelmű. A hosszabb távú csökkenő trend megtorpant, és 2003-ban mintegy háromezerrel többen hunytak el, mint egy évvel korábban. Az 50 év alattiak halandósága néhány korcsoport kivételével csökkent, vagy változatlan maradt. Emelkedett a szív- és májbetegségek, a rosszindulatú daganatok és a balesetek okozta halálozás.

A Magyarországon huzamosan tartózkodó és érvényes engedéllyel rendelkező külföldiek száma 2004. január 1-jén 130 300 fő volt. Ez mintegy 12 százalékkal, vagyis 14 500 fővel több az egy évvel korábbinál. Döntő hányaduk Európából – ezen belül Romániából, Ukrajnából, Jugoszlávia utódállamaiból és Németországból – érkezett. A bevándorlók korösszetétele fiatalabb, mint a honos népességé.

Oktatás, iskolázottság

Az elmúlt évtizedben a népesség tanultabbá vált. Nőtt a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, és csökkent az általános iskola 8. osztályánál alacsonyabb végzettségűeké. A javulás elsősorban a korosztályok a demográfiai cseréjének következménye.

Magyarország a 22 európai OECD-ország között a tizenhatodik a 25–64 éves népességéből felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya alapján. Az unióban, 2002-ben a 25–64 éveseknek átlagosan 22 százaléka rendelkezett egyetemi vagy főiskolai végzettséggel. Ez az arány nálunk 14 százalék.

Az elmúlt négy tanévben az óvodákban és az általános iskolákban csökkent, míg a közép- és a felsőfokú képzésben jelentősen nőtt a létszám.

A 3–5 éves gyermekek 87 százaléka óvodás.

Az *általános iskolás* tanulók 95 százaléka állami-önkormányzati általános iskolába járt, 4 százaléka egyházi, a többi egyéb fenntartású intézményben tanult. Az általános iskolát a tanköteles kor végéig a megfelelő korúak 95 százaléka befejezte, 8 általánosnál alacsonyabb végzettséggel mintegy hatezren kerültek ki az oktatásból.

A középfokú oktatás nappali képzéseiben részt vevők száma a 14–18 évesek létszám-fogyása ellenére folyamatosan emelkedett, és a 2003/2004. tanévre csaknem elérte az 570 ezret. Megállt az érettségit nyújtó középiskolai képzésben részt vevők évek óta tartó növekedése.

A nappali képzésben érettségit szerzettek száma 2003-ban meghaladta a 70 ezret, és kevesebb mint felük gimnáziumban végzett. Sikeres szakmai vizsgát tettek 28 ezren szakiskolában és 26 ezren szakközépiskolában.

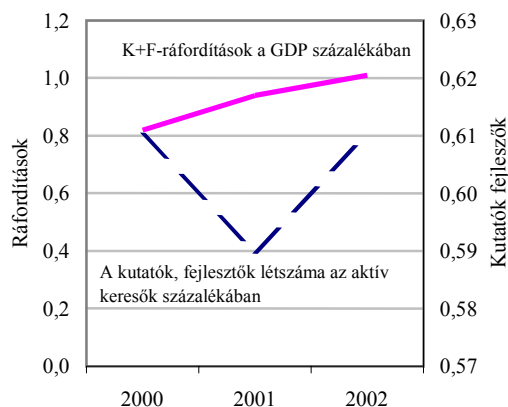
A férőhelyek bővülésével és a térítéses oktatási formák bevezetésével jelentősen nőtt az érettségi után felsőoktatásban továbbtanulók aránya. Míg 1999-ben a jelentkezők 54 százalékát vették fel, addig 2003-ra ez az arány meghaladta a 60 százalékot. A felsőoktatási intézmények nappali tagozatán a hallgatók 82 százalékának képzését az állam finanszírozza. A távoktatásban ezzel szemben csak önköltséges képzési formában folytatnak tanulmányokat a résztvevők.

Idegen nyelvet az általános iskolások és a szakmunkásképzésben részt vevők 66 százaléka tanul az iskolában, a középiskolások valamennyien részesülnek iskolai nyelvi képzésben. A nyelvvizsgák 38 százalékát a középiskolás korosztály, további 33 százalékát 19-28 éves fiatalok teljesítették. A legkedveltebb nyelv az angol és a német.

Kutatás-fejlesztés, innováció

A kutató-fejlesztő helyek száma 2002-ben 2400 volt, ahol 48 700-an, teljes munkaidejű foglalkoztatottra átszámolva 23 700-an dolgoztak. Egyharmaduk a kutatóintézetekben, 36 százaléka a felsőoktatásban, 30 százaléka vállalkozások keretében tevékenykedett.

1. ábra. A kutatás-fejlesztés létszám- és ráfordításarányai (százalék)

Kutatásra és fejlesztésre az Európai Unióban a tagországok átlagosan a GDP mintegy 2 százalékát fordították, a csatlakozó országok átlagában a mutató nem érte el az 1 százalékot (házánkban elérte). Az EU átlagát is jóval meghaladja a kutatásra fordított összegek aránya az Egyesült Államokban és Japánban, ahol a GDP 2,8–3 százalékát teszi ki.

Munkaerő-piaci folyamatok

A munkaerőhelyzet 2003-ban bekövetkezett változásai az előző évekhez hasonlóan kismértékűek voltak. Az utóbbi négy esztendőben a foglalkoztatottak száma több mint 110 ezerrel növekedett, a munkanélkülieké pedig 40 ezerrel csökkent.

A 15–24 éves korú foglalkoztatottak száma 30 százalékkal csökkent az elmúlt négy esztendőben. Jelentős növekedés következett be az idősebb korosztályok foglalkoztatotti létszámában. Az 55–59 éves korosztály foglalkoztatottsága jelentősen emelkedett, 2000 és 2003 között 57 százalékkal (csaknem 100 ezerrel) nőtt.

A foglalkoztatottak a 15–74 éves népesség felét (50,6%) tették ki; az európai uniós összehasonlításban általában figyelembe vett 15–64 éveseknek 57 százaléka rendelkezett munkával. Az Európai Unió átlaga meghaladta a 64 százalékot, amiben jelentős szerepe van a részmunkaidő elterjedtségének.

2003-ban a foglalkoztatottak 87 százaléka állt alkalmazásban, ami hasonló arány, mint az Európai Unió tagállamainak többségében és némileg magasabb a korábbi éveknél. Az elmúlt 2-3 évben az egyéni és társas vállalkozásokban dolgozók aránya 13 százalék körül állandósult.

A munkanélküliek számának a korábbi években jellemző csökkenő tendenciája 2002-ben megállt, 2003-ban pedig enyhe növekedés következett be. Az 5,9 százalékos munkanélküliségi ráta az előző évinél egy tized ponttal és a 2001. évinél két tized ponttal magasabb volt. A hazai mutató az Európai Unió 15 tagállamának 8 százalékos átlagánál alacsonyabb, a csatlakozó országok többségében még magasabb a munkanélküliség.

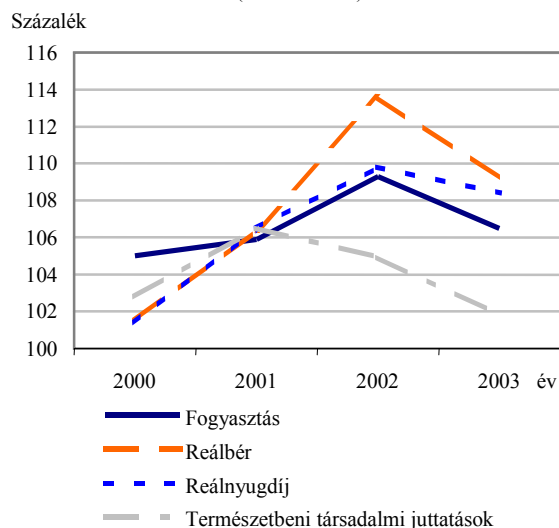
A fiatal, 15–24 éves korosztály körében mért munkanélküliség 2002-ben 12,6 százalék volt, amely 2003-ban 13,4 százalékra emelkedett. Új jelenség a pályakezdő diplomások munkanélkülisége. Folytatódott a tartósan munkanélküliek számának csökkenése. Tavaly 103 ezer egy éve vagy annál régebben munkát keresőt tartottak nyilván.

A legmagasabb foglalkoztatotti arányt 2003-ban Közép-Dunántúlon mérték, 55,3 százalékot, amely csak kissé magasabb, mint a közép-magyarországi és nyugat-dunántúli régióban. A legalacsonyabb értéket Észak-Magyarországon mérték, 45 százalékot. A munkanélküliség Észak-Magyarországon a legmagasabb (9,7%), de a négy évvel korábbi adatokhoz mérve ez kismértékű javulás. A legalacsonyabb arány (4%) Közép-Magyarországon volt. Csökkentek ugyan a különbségek, de jelentős változás nem történt a régiók sorrendjében. Mind a foglalkoztatottság, mind a munkanélküliség vonatkozásában 2003-ban Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl volt a legjobb helyzetben. Észak-Magyarországon továbbra is a legalacsonyabb a foglalkoztatottság és legmagasabb a munkanélküliség. Észak-Alföld viszont mindkét tekintetben érezhetően előrelépett 1999-hez viszonyítva. Ugyanez nem mondható el a Dél-Alföldről, ahol az előző évekhez és 1999-hez képest is csökkent a foglalkoztatottság, és nőtt a munkanélküliség.

Jövedelem – fogyasztás

A lakosság életszínvonalát döntően meghatározó keresetek, nyugdíjak, és természetbeni juttatások reálértéke 2002-ig gyorsuló ütemben emelkedett. A növekedés 2003-ban fűkeződött, de továbbra is jelentős mértékű, a gazdaság fejlődésénél jóval gyorsabb volt.

2. ábra. A főbb jövedelmi tételek és a fogyasztás reálértékének alakulás
(Előző év = 100)

A keresetek vásárlóereje 2003-ban 11 százalékkal meghaladta a rendszerváltás előtti szintet, a nyugdíjaké elmaradt attól.

A 2000–2003-as időszakban a keresetek alakulását jelentősen befolyásolták a kormányzati intézkedések. Ezek közé tartozott a minimálbér 2001-ben és 2002-ben történt 57, illetve 25 százalékos emelése, két év alatt 25 500 forintról 50 000 forintra, ami elsősorban a versenyszféra kisméretű vállalkozásaiban dolgozók számára jelentett bérfelzárkózást és egyúttal egalizáló hatást. A hivatásos katonák esetében 50–70 százalékos illetményemelésre került sor. A kormányzat bérrendezési céljait szolgálta a köztisztviselők két lépcsőben (2001-ben és 2003-ban) megvalósult keresetnövelése, illetve a közalkalmazottak 50 százalékos alapbéremelése 2002 szeptemberében.

Az összes alkalmazásban álló bruttó és nettó átlagkeresete az elmúlt négy évben lényegében azonos mértékben, 78, illetve 77 százalékkal emelkedett.

2003-ban a nettó átlagkereset 88 750 forint volt. A szellemi foglalkozásúak keresete 115 700 forintot, a fizikai foglalkozásúaké 66 700 forintot tett ki. 2002-höz viszonyítva a nettó kereset két állománycsoport közötti aránya nem változott.

A nominális nettó kereset országosan 14,3 százalékos emelkedése, a fogyasztói árak 4,7 százalékos növekedése mellett a keresetek reálértéke 9,2 százalékkal nőtt. Ez kisebb ugyan az előző évi 13,6 százaléknál, de hasonló mértékű reálbér-emelkedésre 2002 előtt évtizedekig nem volt példa. A 2003. évi reálbér-emelkedés az előző évhez hasonlóan többszöröse volt a bruttó hazai termék 2,9 százalékos bővülésének. Az elmúlt négy év folyamán a GDP 16 százalékkal, a reálbér 34 százalékkal (ezen belül az utolsó két évben 24 százalékkal) emelkedett.

Az Európai Unió 15 tagországában szociális védelemre 2001-ben az országok 2,3 bilión eurót költöttek, a GDP több mint egynegyedét. Ez az arány nálunk nem érte el a bruttó hazai termék egyötödét.

Magyarországon a *nyugdíj*- vagy nyugdíjszerű ellátás a lakosság csaknem egyharmadának alapvető megélhetési forrása. Ilyen ellátásban 3 millió 56 ezren részesülnek, számuk 1998 óta folyamatosan csökken.

A nyugdíjat és nyugdíjszerű ellátást az igénybe vevők 53 százaléka öregségi nyugdíjat kap, 34 százaléka rokkantság vagy megváltozott munkaképesség miatt kapják. Az árvaellátásban részesülők aránya 7 százalék.

A családok, gyermekek pénzbeli és természetbeni juttatásaira Magyarországon, 2001-ben a GDP mintegy 2,5 százalékát fordították. Ez az arány az unióban 2,1 százalék. A gyermekesek terheinek csökkentését szolgálja az 1999-től bevezetett, a gyermekek után járó jövedelemadó-kedvezmény is.

Családi pótlékban (a juttatás elnevezése és az arra jogosultak köre az utóbbi években többször változott) 2004 januárjában 2,1 millió gyermek után 1,3 millió család részesült. Gyermekgondozási segítyt ugyanekkor 164 ezer gyermek után fizettek ki. A gyermekgondozási díjat igénybe vevők száma mintegy 82 ezer. Az ellátások reálérték-vesztése, a családi pótlék kivételével, 2002-ben megállt, és növekedés indult meg.

Munkanélküli-segélyre, jövedelempótló és kiegészítő szociális támogatásokra 1999-től a bruttó hazai termék körülbelül 1 százalékát fordították.

Élelmiszerfogyasztás

A háztartások folyó *fogyasztási kiadásainak* volumene 2003-ban – előzetes adatok alapján – 6 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit. A kiadásokból az élelmiszerre, élvezeti cikkekre és közlekedésre fordított hányad Magyarországon meghaladta az unió átlagát, a lakásfenntartásra, a kultúrára, pihenésre költötté, valamint a szabadon felhasználható rész elmaradt attól.

Az *élelmiszer-fogyasztás* alakulásában az utóbbi években a jövedelem emelkedésével együtt jelentős szerepe volt az élelmiszerárak változásának. Ezek – a 2001. évet kivéve – kevésbé, vagy azonos mértékben nőttek a fogyasztói árakkal.

2. tábla

*Egyes élelmiszerek egy főre jutó fogyasztása**

Élelmiszer (kilogramm)	1999.	2000.	2001.	2002.
	évben			
Húsfélék összesen	61	70	68	72
Tej, tejtermék (vaj nélkül)	152	161	144	143
Tojás	274	275	284	301
Zsiradékok	34	39	37	39
Liszt	85	89	90	82
Burgonya	68	64	68	65
Cukor	38	33	33	33

* Az élelmiszermérlegek alapján.

Javult a háztartások felszereltsége. Vezetékes és mobiltelefonnal 1999-ben a háztartások 77 százaléka, 2003-ban 90 százaléka rendelkezett. Az internetkapcsolattal is rendel-

kező háztartások aránya egy év alatt megkétszereződött, de még messze elmarad az EU átlagától.

Az aktív keresős háztartásokban a számítógéppel rendelkezők aránya 2002-ben 32 százalék volt.

Lakás – infrastruktúra

2004 elején 4,1 millió lakás volt Magyarországon, ez ezer főre 409 lakást, száz szobára pedig 95 lakót jelent.

A lakásállomány szerkezete jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedben. A 2001-es népszámlálás 4 millió 70 ezer lakást regisztrált, amelyből 341 ezerben nem laktak az összeírás idején.

Az átlagos lakásellátottságot mérő mutató alapján Magyarország a jelenlegi uniós tagországok (EU-15) után és a csatlakozó országok előtt helyezkedik el. A száz szobára jutó népesség alapján helyzetünk ennél is kedvezőbb.

2003-ban 290 ezer háztartás 1 millió 270 ezer tagja – azaz a háztartások 8, a népesség 13 százaléka – élt szűk lakásban. Egyre több azoknak a száma, akik megfelelő és tágas lakásokban élnek (2003-ban a lakók 66 százaléka). Az utóbbi háztartások aránya az elmúlt négy évben, 6,7 százalékponttal növekedett.

A lakásállomány összefoglaló minőségi és laksűrűségi adatai folyamatos javulást mutatnak. A régi lakásokban történő korszerűsítések, felújítások eredményeként, valamint az új építésű lakások átlagosnál magasabb színvonala miatt gyors ütemben nő a jó minőségű lakások aránya. Még mindig van azonban a lakásállománynak egy jelentős, bár lassan csökkenő, 13-15 százalékra tehető része, amely az alapvető minőségi követelményeknek sem felel meg. A lakások közel negyede a háború előtt épült, 4,5 százaléka pedig vályogfalazatú és alapozás nélküli épületben található. Nem kapcsolódik a vízvezetékrendszerhez több mint 7, a közcsatorna-rendszerhez 35 százalékuk. Nincs fürdőszoba a lakások 8, WC pedig a 9 százalékában.

2003-ban 35 és fél ezer lakás épült, 84 százalékkal több, mint a lakásépítés mélypontjának számító 1999-es esztendőben. Az ezer főre jutó lakásépítési teljesítményünk (3,5) az uniós országok rangsorában az utolsó harmad elejére, a csatlakozók között pedig az első harmadba sorol bennünket.

Az utóbbi években épített lakásokat egyre változatosabb összetétel jellemezte, összefüggésben az építetők, kivitelezői háttér változásával. Fellendült a városi lakásépítés és nőtt a kislakások és a többszintes, többlakásos épületek aránya a családi házas építkezéssel szemben.

2003. december 31-én a lakáscélú hitelek állománya 1,4 billió forint volt, melynek 84 százalékát támogatta az állam.

Az ország *kommunális* ellátottsága erősen differenciált. Jellemzője a közép-magyarországi régió átlagosnál kedvezőbb helyzete, valamint az, hogy a dunántúli országrész általában jobban ellátott, mint az ország többi része.

2002-ben a vezetékes gázt fogyasztó háztartások aránya csak Közép-Magyarországon (93%) és Dél-Alföldön (90%) haladta meg az országos átlagot (79%), a dél-dunántúli háztartásoknak csak 58 százaléka számára volt elérhető ez az energiaforrás.

Egy kilométer vízvezeték-hálózatra 484 méter közüzemi szennyvízcsatorna-hálózat jutott 2002-ben, 117 méterrel több, mint három évvel korábban.

2002-ben 182 kórház működött az országban. Csak az ötezernél nagyobb lélekszámú településeken található biztosan háziorvost, védőnőt és működő gyógyszerterát. Az ötszáznál kevesebb lakost számláló kistélepülések lakóinak utazniuk kell bármilyen egészségügyi szolgáltatásért.

Közúthálózatunk hossza 2003-ban 31 ezer kilométer volt. Az 1999 óta épített 270 kilométer közútból 94 kilométer autópálya volt. A közútigépjármű-állomány közel kilenc-tizedét a személygépkocsik tették ki (2,8 millió darab) 2003-ban. Számuk 23 százalékkal több, átlagéletkoruk kismértékben alacsonyabb (11,4 év), mint 1999-ben volt, és lassan folytatódik a korszerűbb típusok térnyerése. A tehergépkocsik száma 17 százalékkal nőtt (377 ezer), átlagéletkoruk 1999-hez viszonyítva nem változott (9,4 év).

2003 végén 3100 postahivatal működött az országban, 150-nel kevesebb, mint egy évvel korábban. 1999-től 2002-ig lassú növekedés volt megfigyelhető, tavaly azonban a vidéki postahivatalok egy részét bezárták.

Az ezredforduló óta nőtt a mobiltelefonok használata a vezetékes hálózat rovására. 2000 óta csökken a vezetékes fővonalak száma. A mobil-előfizetések száma 2001-ben haladta meg a fővonalakét, 2003-ban pedig már több mint kétszerese lett azoknak. A múlt év végén 7 millió 945 ezer mobil-előfizetést tartottak nyilván, 1 millió 59 ezerrel többet, mint egy évvel korábban, és közel ötször annyit, mint 1999 végén. Száz lakosra 35,7 (1999-ben 35,9) vezetékes fővonal, és 78,5 (1999-ben 16,1) mobil-előfizetés jutott.

Magyarországon elterjedtebbek a mobiltelefonok, mint a legtöbb csatlakozó országban, és évek óta csökken a különbség e tekintetben hazánk és az Európai Unió (EU-15) között. 2002-ben az EU tagállamaiban száz lakosra átlagosan 78 mobiltelefon jutott, a csatlakozó országokban pedig 51.

Az internet-előfizetések száma 2003 végén 674 ezer volt, azaz egy év alatt másfélszeresére emelkedett, felülmúlva a megelőző két évben mért mintegy 40-40 százalékos növekedési ütemet. Tavaly a gyorsabb internetkapcsolatok rohamos terjedése volt megfigyelhető. A száz háztartásra jutó személyi számítógépek száma az 1999-es 11-ről 2003-ra 29-re emelkedett. Internetre csatlakoztatott számítógép azonban 2002-ben csak a háztartások 5,4 százalékában volt található.

A háztartások megtakarításai és hitelei¹

A háztartások bruttó pénzvagyona 2003. december végén, folyó áron, a négy évvel azelőttinek mintegy 1,8-szeresére, 13,8 billió forintra emelkedett, az összehasonlító áron mért növekedés 36 százalékos volt. A folyó áron mért növekedés üteme évről évre mérséklődött, az összehasonlító árasé 2002-ig gyorsult, majd 2003-ban mérséklődött, nem érte el a 6 százalékot. Az eddig felhalmozott megtakarítások összege a 2003. évi bruttó hazai termék (GDP) körülbelül háromnegyedének felel meg. Az Európai Unió (EU-15) tagországaiban a megtakarítási ráta csökkenő tendenciájú, de a felhalmozott összeg jelentősen nagyobb arányú, mint nálunk. 2000 végén az állomány a tagországok átlagában a GDP 2,3-szerese volt. Az egy főre jutó megtakarítás összege az Európai Unióban a tagországok átlagában 13,2 millió forintot, vásárlóerő-paritáson 5,1 millió forintot, Magyarországon 2003 végén 1,4 millió forintot tett ki.

¹ Az adatok forrása a Magyar Nemzeti Bank.

A háztartások tartozásállománya az 1999 végi 497 milliárd forintról 2003 végére – folyó áron 6,2-szeresére, volumenben 4,7-szeresére – 3,1 billió forintra nőtt. Az igen gyors ütemben emelkedő hitelállomány háromnegyede az utóbbi két évben keletkezett. A négy évvel korábban a tartozások egynegyedét kitevő, a monetáris intézmények által folyósított ingatlanhitelek összege 2003 végéig az összes tartozás felére, 1,5 billió forintra emelkedett. A monetáris intézmények által folyósított fogyasztási és egyéb hitelek hányada az 1999 végi háromötödről 2003 végére a tartozások egynegyedére mérséklődött. Az egyéb hitelek is dinamikusan emelkedtek, összegük 700 milliárd forintot, arányuk 23 százalékot tett ki. Az Európai Unió tagországainak átlagában a háztartások tartozásállománya a GDP 61 százaléka volt, a legmagasabb arány Dániában (98%) alakult ki, ezt követi Hollandia 85 százalékkal, a legalacsonyabb Olaszországban (30%) és Finnországban (32%). Magyarországon a hitelállomány a rendkívül dinamikus emelkedés következtében az 1999. évi 4,4 százalékról 2003 végére a GDP 16,5 százalékára nőtt. Ezzel a lakosság tartozásállománya a bruttó pénzvagyon 22 százalékára emelkedett, az Európai Unióban átlagosan annak 27 százalékát tette ki. Ezen belül olyan szélsőségek húzódnak meg, mint Dánia 67 százalékos és Németország 41 százalékos, illetve Olaszország 13 százalékos, valamint Belgium 14 százalékos aránya.

A nettó pénzvagyon 1999. végi 7,3 billió forintos állománya 2003 végére – folyó áron – mintegy másfélszeresére 10,8 billió forintra emelkedett. A volumene (a fogyasztói árak változásának hatását kiszűrve) 1999 és 2003 vége között összességében 13 százalékkal emelkedett, ezen belül 2002-ig 16 százalékkal nőtt, 2003-ban 3 százalékkal csökkent. A nettó pénzvagyon GDP-hez viszonyított aránya az 1999 végi 64,2 százalékról 2003 végére annak 58 százalékára mérséklődött.

GAZDASÁG

Gazdasági növekedés. A bruttó hazai termék (GDP) 2000 és 2003 között összesen 16,3 százalékkal nőtt. A gazdaság növekedési lehetőségeit alapvetően a hosszan elhúzódó világgazdasági dekonjunktúra határozta meg, és ennek elkerülhetetlen következménye volt, hogy az éves növekedési ütem folyamatosan csökkent. (2000-ben 5,2, 2001-ben 3,8, 2002-ben 3,5 és 2003-ban 2,9 százalékkal emelkedett a GDP.)

2000. I. negyedévében érte el a magyar gazdaság a rendszerváltás óta eltelt közel másfél évtized legmagasabb növekedési ütemét (6,6 százalékot). A világgazdasági dekonjunktúra kedvezőtlen hatásai azonban már 2000 folyamán hatni kezdtek, a GDP növekedési üteme negyedévről negyedévre mérséklődött, és a IV. negyedévben 4,2 százalékra csökkent.

2001-ben folytatódottak, sőt több ponton erősödtek az előző évben megindult kedvezőtlen folyamatok. A növekedés tovább lassult, és különösen nagy visszaesés következett be az exportban. 2001. I. negyedévében a termékek és szolgáltatások kivitele még 18 százalékkal nagyobb volt, mint az előző év azonos időszakában, a IV. negyedévben pedig már 3 százalékkal alatta maradt a bázisadatnak. Az exportlehetőségek beszűkülése az ipart sújtotta legerősebben, az ágazatcsoport bruttó hozzáadott értéke az előző évi 10 százalékos növekedés után 2001-ben stagnált. Az ipari reálbér a termelés szintjét meghaladó mértékben emelkedett, a versenyképesség romlott. Hozzájárult a versenyképesség romlásához az is, hogy az ipari kivitel forintárszintje éves átlagban, elsősorban a forint felérté-

kelődése miatt, a 2000. évi közel 8,5 százalékos növekedéssel szemben 2001-ben csak 1,5 százalékkal emelkedett. Az év második felében ez a tényező már árcsökkenést okozott az exportőrök számára. Eközben éves szinten az ipar belföldi értékesítési árai 9,5 százalékkal, a fogyasztóiár-szint 9,2 százalékkal emelkedett. 2001-ben kezdődött el a GDP felhasználásában a szerkezeti aránytalanságok kialakulása. A háztartások fogyasztásának növekedési üteme (5,9%) számottevően meghaladta a GDP-ét (3,8%). Az állóeszköz-felhalmozás növekedési üteme mérséklődött az előző évhez képest, de még mindig magas volt (5,0%). A beruházások struktúrájában azonban az export, illetve a gazdasági növekedés szempontjából kedvezőtlen változások bontakoztak ki. A feldolgozóipar visszafogta fejlesztési tevékenységét (3 százalékkal kevesebbet ruházott be, mint az előző évben).

2002-ben a gazdaság korábbi problémái súlyosabbá váltak, és további kedvezőtlen jelenségek is mutatkoztak. A gazdasági növekedés üteme az I. félévben tovább csökkent, a II. félévben kissé emelkedett ugyan, de az élénkülés csak igen gyenge és átmeneti jelenség volt. (A GDP az I. félévben 3,2 százalékkal, a II.-ban 3,8 százalékkal lett nagyobb.) A nemzetgazdasági export növekedési üteme tovább csökkent, éves szinten 3,7 százalékra esett vissza. (A megelőző évben közel 8 százalékos, két évvel korábban 21 százalékos volt a növekedés.) Az exportban a 2002. évi 3,7 százalékos volumennövekedést a folyó áron, forintban mért exportbevétel 1 százalékos csökkenése kísérte, meghatározóan az árfolyamváltozás miatt. A forint felértékelődése különösen az exportáló kis- és középvállalatok számára járt súlyos következményekkel. Az ipari dekonjunktúra mélyült és a recesszió határára jutott. Az ipari hozzáadott érték az I. negyedévben minimálisan ugyan, de csökkent és a II. negyedévi növekedés is 1 százalék alatt maradt. A II. félévben mutatózó kis élénkülés következtében éves szinten 1,3 százalékos volt az ipari hozzáadott érték növekedése.

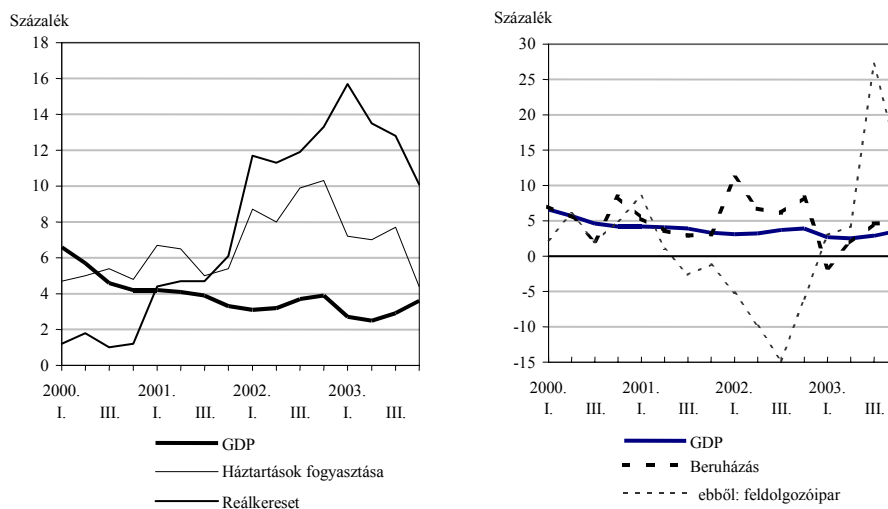
A GDP termelése és belföldi felhasználása közötti olló 2002-ben tovább nyílt. A lakossági fogyasztás az előző évi viszonylag magas szinthez képest ugrásszerűen megnövekedett, elsősorban a bérkiáramlás minden korábbi mértéket meghaladó növekedése következtében. A beruházások növekedési üteme nagyobb volt ugyan az előző évinél, de erősödtek a kedvezőtlen strukturális változások. A gazdasági fellendülést, illetve a jövőbeni exportnövekedést közvetlenül szolgáló vállalkozói beruházások tovább csökkentek. Folytatódott viszont a jelentős állami támogatást élvező lakásépítés, továbbá a nem piaci ágazatok beruházásainak gyors növekedése. A belső kereslet élénkülésének elsősorban importnövelő hatása volt. Mindezek együttes hatására nagy államháztartási deficit alakult ki, és nőtt a folyó fizetési mérleg hiánya. Fontos további jellemzője a 2002-es évnél, hogy az infláció lassult. A fogyasztói árak növekedési üteme a 2001. évi 9,2-ről 5,3 százalékra csökkent.

2003. I. félévében folytatódtak a kedvezőtlen jelenségek. Mind a GDP, mind az export növekedése tovább lassult. A GDP-re vonatkozó 2. adatközlés szerint az I. negyedévi 2,7 százalékos növekedési ütemet a II. negyedévben 2,5 százalék követte. A nemzetgazdaság exportja ugyanebben a két időszakban 2,6 százalékkal, illetve 1,1 százalékkal haladta meg az előző év azonos időszakában mért szintet. A belföldi kereslet növekedési üteme – meghatározóan az előző években meghozott keresletélénkítő intézkedések áthúzó hatása következtében – változatlanul magas. A háztartások fogyasztása 2003. I. félévében 7 százalékkal magasabb, mint az előző év azonos időszakában volt. A fogyasztás

növekedési üteme kissé mérséklődött ugyan (2002. I. félévében 8,5 százalékos volt a növekedés), de így is többszöröse a GDP növekedésének. A folyó fizetési mérleg egyenlege gyorsulva romlott.

A II. félév gazdasági folyamatai fordulatot jeleztek. A növekedési ütem élénkülni kezdett, a III. negyedévben 2,9 százalékkal, a IV. negyedévben 3,6 százalékkal nőtt a GDP az előző év azonos időszakához képest. A fordulatot a termelés oldaláról az ipar alapozta meg, keresleti oldalról pedig az export. A nemzetgazdaság termék- és szolgáltatás-exportja a III. negyedévben 8 százalékkal, a IV.-ben pedig 17 százalékkal emelkedett. A kivitel felfutása következtében a külkereskedelmi egyenleg, illetve a folyó fizetési mérleg romlása lelassult. A bérkirárlás ütemének lefékeződésével párhuzamosan mérséklődött a fogyasztói kereslet növekedése. A GDP és a fogyasztás között a fogyasztás javára mutatkozó ütemkülönbség 2003 végére összeszűkült. Ehhez a fogyasztás lassulásán túl a gazdasági élénkülés is hozzájárult. A gazdasági konjunktúra további erősödése szempontjából a beruházás struktúrájában is kedvező változások tapasztalhatók. Az államháztartás hiánya 2003-ban az előző évhez képest javult, de az uniós követelményekhez képest továbbra is igen kedvezőtlen. Az államháztartási deficit a GDP százalékában kifejezve 2003-ban 5,9 százalékot tett ki.

3. ábra. A GDP a fogyasztás és a beruházás néhány jellemző mutatója

A magyar gazdaság fejlődése az elmúlt négyéves időszak túlnyomó részében lassult, ennek ellenére *nemzetközi összehasonlításban* továbbra is jónak számít. Az *Európai Unióban* (EU-15) a gazdasági dekonjunktúra mélyebb és elhúzódóbb volt, mint Magyarországon. A GDP az Unió átlagában a 2000 és 2003 közötti négyéves időszakban összesen 7 százalékkal lett nagyobb. Az élénkülés 2003 második felében az EU-ban is megindult, de nagyon lassan.

A *tíz csatlakozó ország* közül Csehországban, Szlovéniában és Lengyelországban a négy év alatti növekedés 11-13 százalékos volt, Szlovákiában 15 százalékos, tehát nem

érték el a magyarországi mértéket (16%). Az időszak végi élénkülés azonban Lengyelországban és Szlovákiában nagyobb mértékű, mint Magyarországon.

A magyar gazdaság más országokhoz mért fejlettségi szintjét az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson kifejezett értékének egybevetésével lehet meghatározni. Magyarországon 2002-ben az egy lakosra jutó GDP az EU-15 átlagának 53 százalékát tette ki.

A GDP felhasználása

Az összes végső fogyasztás (a háztartások és a közösségi fogyasztás együtt) GDP-n belüli aránya 2000-ben 73 százalékot tett ki (folyó áron), ami 2002-re 77 százalékra, 2003-ra pedig 79 százalékra emelkedett. Az állóeszköz-felhalmozás aránya 2000-ben a GDP 23,4 százaléka volt, ami az időszak végére 22 százalékra csökkent.

A reálgazdaság egyensúlyi helyzete a kiviteli-behozatali többlet GDP százalékában kifejezett nagyságával jellemezhető. Az Európai Unióban az áruk és szolgáltatások külkereskedelmi forgalma hosszabb idő óta pozitív egyenleget mutat, és az aktívum nagysága a GDP 1-2 százalékának felel meg. Az uniós átlag mögött azonban jelentős eltérések vannak. A dél-európai országokban az egyenleg negatív, nagysága pedig Spanyolországban kisebb (–1,5%), Görögországban és Portugáliában nagyobb mint nálunk (–6,8% és –7,5%).

3. tábla

Néhány fő gazdasági mutató Magyarországon

Mutató	2000.	2001.	2002.	2003.
	évben			
A GDP növekedése, százalék	5,2	3,8	3,5	2,9
A folyó fizetési mérleg hiánya a GDP százalékában	6,2	3,4	4,0	5,7
Az államháztartás hiánya a GDP százalékában*	3,6	3,0	10,1	5,7
Éves fogyasztói-erő-emelkedés, százalék	9,8	9,2	5,3	4,7

* Pénzforgalmi szemléletű adatok szerint.

Beruházás

A bruttó állóeszköz-felhalmozás volumene az utóbbi négy évben, jelentős ingadozások mellett, összességében 23 százalékkal bővült, meghaladva a GDP 16 százalékos emelkedését. Az állóeszközök bruttó felhalmozása 2000-ben és 2002-ben 7 százalék feletti ütemben nőtt, 2001-ben és 2003-ban pedig 3,5 és 3 százalékkal. A GDP-beli aránya ezalatt a 2000. évi 23,5 százalékról, változatlan áron mérve, 24,8 százalékra emelkedett. Ugyanakkor, folyó áron 22 százalékra csökkent a részesedése, mert a beruházási árak növekedése e négy évben a GDP-deflátor árindex alatt maradt, ami főként az importgépek áralakulásának köszönhető.

A beruházások meghatározó súlyt képviselnek a bruttó állóeszköz-felhalmozásban, arányuk három éve stabilan 90 százalék. (Az eltérés főbb tényezői: nem képezik tárgyát a beruházásnak az immateriális javak, a pénzügyi lízing útján beszerzett eszközök stb.) A nemzetgazdasági beruházások volumene 1996 óta folyamatosan nőtt, az utóbbi négy évben összességében 24 százalékkal.

A beruházások *gazdálkodási forma* szerinti megoszlásában történt változások részben az ágazati szerkezet módosulásával függnek össze. Az egyéni gazdasági tevékenységekhez kapcsolható beruházások aránya négy év alatt 18 százalékról 27 százalékra emelkedett, elsősorban a lakossági lakásépítések növekvő számával magyarázhatóan. A költségvetési szervek által finanszírozott beruházások aránya 2002-ben nőtt, tavaly kissé a 2000-es szint alá süllyedt. A vállalkozások részesedése 2000 és 2002 között 67-ről 58 százalékra csökkent, tavaly 58,6 százalékot tett ki.

Az infrastruktúra-fejlesztés és a lakásépítések nagy számának következményeként az építési beruházások volumennövekedése az utóbbi négy évben összességében meghaladta a gépberuházásokat, így súlyuk a kezdeti 49 százalékról 54 százalékra emelkedett.

4. tábla

Az építési és gépberuházások alakulása, 2003

Megnevezés	Megoszlás folyó áron (százalék)	Volumenindex	
		1999. év = 100,0	2002. év = 100,0
Összes beruházás	100,0	123,5	103,1
Ebből:			
építés	53,8	127,8	97,1
gép	44,6	121,3	112,3

Jelentősen változott a beruházások *ágazati megoszlása*. A legélénkebb beruházási tevékenységet (négy év alatt 72 százalékos növekedés) az utóbbi években a lakásépítéseket is magába foglaló ingatlanügyletek és gazdasági szolgáltatás nemzetgazdasági ágban fejtették ki, amely ezáltal a beruházások tekintetében a legnagyobb, 27,6 százalékos súlyú ág lett. A feldolgozóipar beruházásai a 2002. évi 11 százalékos visszaesés után tavaly 13,2 százalékkal emelkedtek, 1999 óta mindössze 3 százalékkal bővültek, így a négy év alatt az összes beruházás 27 százalékról 22 százalékára estek vissza. Az útépitéseket is felölelő szállítás, raktározás, posta és távközlés gazdasági ág beruházásai 2002-ben az autópálya-építéseknek köszönhetően 18 százalékkal nőttek, tavaly 9,1 százalékkal csökkentek. E három ág együttes súlya 63 százalékot tett ki.

A *tulajdonviszonyokat* vizsgálva megállapítjuk, hogy az 1990-es évtized közepére a gazdaság privatizációja már nagy vonalakban lezajlott, 1996-ban a bruttó hozzáadott érték 70 százaléka már hazai vagy külföldi magántulajdonban lévő vállalkozásokban jött létre. (A vállalkozások tulajdonosi viszonyok szerinti besorolása a többségi tulajdonlás elve alapján történik.) A magántulajdon aránya a GDP létrehozásában a kilencvenes évek közepe óta csak kevésbé változott,

5. tábla

A hozzáadott érték megoszlása tulajdonosi alszektorok szerint
(százalék)

Tulajdonosi alszektor	2000.	2001.	2002.
	évben		
Közösségi	28,4	27,4	29,1
Hazai magán	49,6	50,5	49,0
Külföldi irányítású	22,0	22,1	21,9

2002-ben 70,9 százalékot tett ki. A magántulajdonon belül a hazai és a külföldi tulajdon megoszlása is stabilizálódni látszik.

A *közösségi tulajdon* szerepe a nem piaci jellegű ágazatokban továbbra is meghatározó. Kizárólagos jellegű az igazgatásban és a védelemben, az oktatási és egészségügyi tevékenységet végző intézményekben pedig domináns. A közösségi tulajdon mellett az utóbbi területeken már megjelent a növekvő szerepű magánszektor. Az egészségügyi- és szociálisellátás-ágazat tevékenységében közel 30 százalékot, az oktatásban 16 százalékot képviselt a magánszektor 2002-ben. Jelentős arányú a közösségi tulajdon a szállítás, raktározás, posta és távközlés ágazatban, ahol 2002-ben a hozzáadott érték 46 százaléka az ide tartozó nagy állami vállalatokban jött létre.

A *külföldi tulajdon* növekedési üteme az utóbbi években megállt. A GDP-hez való hozzájárulásuk a kilencvenes évtized közepére jellemző 15-16 százalékról az ezredfordulóra 22 százalékra emelkedett, majd itt állandósult. A külföldi tulajdon szerepe a gazdasági ágak közül a feldolgozóiparban a legnagyobb, 58%. A feldolgozóiparon belül kiemelkedően magas a részesedése a járműgyártásban (87%) és a villamosgép- és műszergyártásban (77%). Az élelmiszeripar teljesítményének több mint a felét ugyancsak külföldi tulajdonú cégek termelték meg.

Az iparon kívül a kereskedelemben és a pénzügyi tevékenységben is jelentős mértékű a külföldi tőke jelenléte. A kereskedelem és a pénzügyi tevékenység mintegy 40 százalékát ebben a tulajdonosi alszektorban hozták létre.

Külföldi működőtőke-befektetések

A világ külföldi működőtőke-mozgásában az elmúlt években két fő tendencia figyelhető meg: egyrészt változott a tőke mozgásának iránya: mérséklődött a fejlett országokba, és emelkedett az egyéb országcsoportokba irányuló tőkeáramlás, másrészt 2001-től csökkent a működőtőke-befektetések növekedésének üteme is. Ez utóbbi a 2000. évi 20-ról 2002-ben 8 százalékra mérséklődött. A világ összes országában működő külföldi tőkeállomány² 2002 végén 7,1 billió dollár volt. Ennek kétharmadot közelítő hányada a fejlett, egyharmada a fejlődő és 2,6 százaléka a közép- és kelet-európai országokban található. Ezen országcsoporton belül Magyarország, Lengyelország és Csehország mögött, a harmadik, az egy főre jutó befektetett tőkeállomány szerint a második helyen állt.

A külfölditőke-állomány növekedését befolyásolja az újonnan beáramló tőke nagysága, a tőzsdére bevezetett cégeknél az árfolyam alakulása, továbbá a visszaforgatott jövedelem aránya is. Magyarországon korábban a külföldi tőke éves növekményében az újonnan beáramló tőke és esetenként (például 1999-ben) az árfolyamok alakulása dominált. Ez a helyzet 2000-től megváltozott, a növekmény egyre nagyobb hányada a visszaforgatott jövedelemből származott. A hazánkban működő külföldi tőke állománya 2002-ben 11 százalékkal emelkedett az előző évihez képest, december végén 7 billió forint volt. A visszaforgatott jövedelem aránya a tőkenövekményből az előző évi 52-ről 66 százalékra nőtt.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások 2002-ben az összes vállalkozás saját tőkéjének 53 százalékával rendelkeztek.

² Forrás: World Investment Report, United Nations, New York and Geneva, 2003.

A feldolgozóipar összes saját tőkéjének 62 százaléka külföldi eredetű. A második legtöbb tőkét vonzó ágazat a kereskedelem (12 százalékkal). Közel azonos súllyal (10–11 százalékkal) következik az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás ágazat; a pénzügyi tevékenység, a szállítás, távközlés. A mezőgazdaságban a földeladási korlátozások miatt továbbra is alacsony a külföldi tőke jelenléte.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások³ aránya a társasági adóbevallást benyújtó vállalatok körében 2002-ben az összes hozzáadott értékből 43 százalékot, a nettó árbevételből 47 százalékot, a beruházások teljesítményértékéből 43 százalékot képviselt, és az átlagos statisztikai állományi létszám egynegyedét foglalkoztatta.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedése a külkereskedelmi forgalomból évről évre növekedett, 2002-ben a behozatalból 79 százalékot, a kivitelből 83 százalékot képviselt, míg a teljes külkereskedelmi deficit harmada keletkezett e körben. A behozataluk 66 százaléka és a kivitelük 85 százaléka a fejlett országokhoz, túlnyomórészt az Európai Unióhoz kapcsolódott. Ez utóbbiban mind a behozatal, mind pedig a kivitel esetében a gépek és szállítóeszközök voltak többségben. A legjelentősebb külkereskedelmi partner továbbra is Németország volt.

A magyar vállalkozók által külföldön befektetett tőke az 1999. évi 207 milliárd forint-ról 2002-ben 450 milliárd forintra emelkedett. A magyar tőkekivitel 20 százaléka 2002-ben Hollandiába irányult, ezt követte Macedónia 15 százalékkal, illetve Szlovákia 14 százalékkal. Románia és Dánia egyaránt 8 százalékkal részesedett.

A bruttó nemzeti jövedelem (GNI)

A magyar gazdaságban a rendszerváltozás után megnőtt a külföldi tőke jelenléte, és az utóbbi időben ennek ellentéte, a külföldre irányuló magyar tőke is megjelent. A 2000 és 2002 közötti hároméves időszakban a GNI alapján számított jövedelem, vagyis a *bruttó nemzeti jövedelem* gyorsabb növekedést mutat, mint a GDP. A hároméves időszakban együttesen a GNI 13,8, a GDP 13 százalékkal lett nagyobb.

A külföldi jövedelmek negatív egyenlege 2000-ben a GDP 5,4 százalékát tette ki. Ez az arány 2002-ig kissé (5,5 százalékra) emelkedett. Az országból kivitt tőkejövedelem 2000-ben közel kétharmados arányt képviselt a külföldi jövedelmeken belül. Ez az arány 2002-re 54 százalékra csökkent. A magyar gazdaságba visszaforgatott tőkejövedelem részaránya évről évre növekvő, és 2002-ben már közelítette az 50 százalékot. Ezt a jövedelmet a külföldi tulajdonosok az itt lévő vállalkozásaik fejlesztésére fordították.

Külkereskedelem

A 2002. év második felétől gyorsuló importnövekedést kezdetben főként a fogyasztás befolyásolta, emellett 2003-ban erősödött a beruházási célú termékg forgalom szerepe, az év utolsó harmadában pedig a termeléshez, összeszereléshez kapcsolódó elemek váltak meghatározóvá. Az export növekedésének lassulása fokozatosabb volt, viszont hosszabb ideig, 2003 közepéig tartott, s csak ezután indult meg a fellendülés. Az év egészében a 2002. évinél 9 százalékkal nagyobb volumenű export realizálódott, miközben az import 10 százalékkal

³ A további adatok nem tartalmazzák a pénzügyi vállalkozások adatait.

nőtt. Ez az exportban a négy évvel korábbi szint több mint 1,5-szeresét, az importban közel 1,5-szeresét jelenti. Az export dinamikája 2000–2002-ben felülmúlta az importét, 2003-ban elmaradt attól (bár az utolsó negyedévben ismét az export növekedése lett a gyorsabb).

A *külkereskedelmi mérleg hiánya* a 2000. évi 4,3 milliárd euróval szemben 2001-ben 3,6 milliárdot, 2002-ben 3,4 milliárdot tett ki. Egyidejűleg a relatív hiány (a hiány összege az export százalékában) 14,1-ről 10,5-re, majd 9,4 százalékra mérséklődött. A 2003-ban bekövetkezett gyorsulás az egyensúly újbóli romlása mellett ment végbe. A mérleghiány 4,5 milliárd euróra emelkedett, így az export 11,9 százalékának felelt meg. Ez ugyancsak nagyobb az előző két év relatív hiányánál, a 2000. évinél azonban lényegesen kisebb.

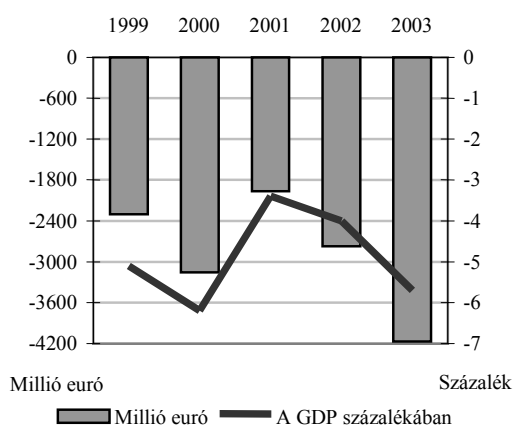
Magyarország külkereskedelmi forgalmának áruszerkezete az utóbbi években nem változott. Az export mintegy hattizede, az import több mint fele a gépek és szállítóeszközök csoportjába tartozott. Az igen széles termékkört felölelő feldolgozott termékek csoportja az export 30 százalék, az import 35 százalék körüli részét képviselte. Az élelmiszerek, italok dohány árufőcsoport aránya az exportban nagyobb, az utóbbi években 7 százalék körül alakult, míg az importban 3 százalékot tett ki. Az energiahordozók szerepe az exportban marginális (arányuk 2 százalék) az importban nagyobb (arányuk 8 százalék) volt a 2000 és 2003 közötti időszakban. A nyersanyagok aránya az exportban és az importban egyaránt kicsi, évről évre 2–2 százalék körül alakult.

A külkereskedelmi forgalom relációs szerkezetében az utóbbi években lényeges változás nem történt.

Fizetési mérleg, külföldi adósságállomány⁴

A *folyó fizetési mérleg hiánya* 2000-ben megközelítette a 3,2 milliárd eurót, a bruttó hazai termék (GDP) 6,2 százalékát. 2001-ben a hiány jelentősen, 2 milliárd euróra, a GDP 3,4 százalékára mérséklődött, amit 2002-ben és 2003-ban is növekedés váltott fel. A deficit 2,8, illetve 4,2 milliárd euróra emelkedett, és az adott évi GDP 4, illetve 5,7 százalékának felelt meg.

4. ábra. A folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulása

⁴ Az adatok forrása a Magyar Nemzeti Bank.

A folyó fizetési mérleg hiányának GDP-hez mért arányszáma a gazdaságilag fejlett országok többségéhez viszonyítva Magyarországon magas. Az Európai Unió tagországainak átlagában a folyó fizetési mérleg egyenlege a kilencvenes évek második felében szufficitet mutatott, amit 2000-ben – lényegében az olajár-emelkedés és az ezzel összefüggő cserearány-romlás hatásaként – 0,8 százalékos deficit váltott fel. 2001-ben a hiány 0,2 százalékra mérséklődött, majd 2002 és 2003 között ismét fél százalék körüli szufficit alakult ki. A csatlakozó országok átlagában 2002-ben 4 százalék fölötti volt a deficit.

6. tábla

A folyó fizetési mérleg főbb összetevőinek alakulása
(millió euró)

Megnevezés	2000.	2001.	2002.	2003.
	évben			
Reálgazdasági tranzakciók egyenlege	-1 950	-853	-1 567	-3 228
Jövedelem és viszonzatlan átutalások egyenlege	-1 202	-1 114	-1 204	-938
Folyó fizetési mérleg egyenlege	-3 152	-1 967	-2 771	-4 166

A kilencvenes évek második felében a folyó fizetési mérleg finanszírozásában meghatározó szerepet játszottak a *nem adóssággeneráló források* (működőtőke- és tulajdonviszonyt megtestesítő portfólióbefektetések). 2000-től ez a folyamat megtorpant, a finanszírozásban a hitelek váltak meghatározóvá. A külföldiek magyarországi működőtőkebefektetései továbbra is jelentős összeget, 2000-ben és 2003-ban 1,5 milliárd eurót, és 2001–2002-ben is 1,1, illetve 1,3 milliárdot képviseltek, ugyanakkor a magyarok ilyen típusú külföldi befektetései ugrásszerűen emelkedtek. 2000–2002-ben, a három év alatt kihelyezett tőke összesen 1,2 milliárd euró volt, 2003-ban – egy év alatt – ezt meghaladó összegűre, 1,3 milliárdra nőtt. A tulajdonviszonyt megtestesítő portfólióbefektetések összege és mozgásának iránya is szélsőségesen ingadozott. E címen 2000-ben 630, 2002-ben 190 millió euró áramlott ki, 2001-ben 90, 2003-ban 230 millió euró áramlott be. Mindezek hatására a nem adóssággeneráló források 2000–2003-ban rendre a folyó fizetési mérleg hiányának 8, 41, 32, illetve 11 százalékára nyújtottak fedezetet.

Magyarország *bruttó külföldi adósságállománya*, beleértve a tulajdonosi hiteleket is, 1999 végén 28,9 milliárd euró volt, ami 2003 végére 46,3 milliárd euróra emelkedett, a GDP arányos mértéke 64,2-ről 63,1 százalékra csökkent.

A *nemzetközi tartalékok és egyéb követelések* 2003. év végi 27,8 milliárdos állománya 9 milliárddal haladta meg az 1999. év végét.

A nemzetgazdaság *nettó külföldi adósságállománya* az 1999. végi 10,1 milliárd euróról 2003 végére 18,5 milliárdra emelkedett, a GDP 22,5 százalékáról annak 25,2 százalékára nőtt. Ezen belül a magánszektor adósságállomány-növekedése mérsékeltebb, az államháztartásé és a Magyar Nemzeti Banké együttesen gyorsabb volt. Az utóbbiak részesedése az összes nettó külföldi adósságból az 1999. év végi 30,2 százalékról 2003 végére 47,3 százalékra emelkedett.

Az ország *devizában fennálló* (tulajdonosi hitelek és a külföldiek által vásárolt, forintban denominált magyar állampapírok nélküli) *nettó külföldi adósságállománya* az

1999. végi 5,7 milliárd euróról 2003 december végére 8,1 milliárdra nőtt, aránya a GDP 12,6 százalékáról annak 11,1 százalékára mérséklődött.

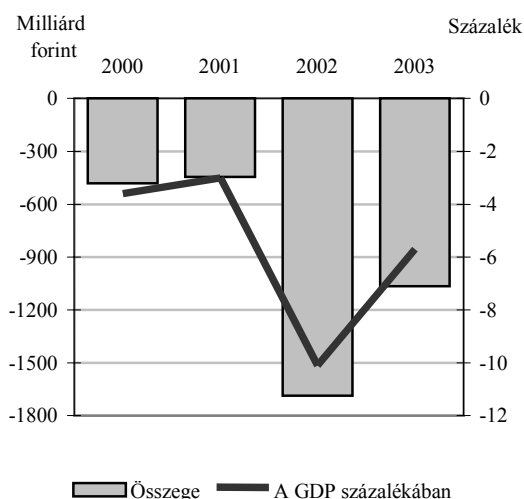
A nemzetgazdaság *nem adósság jellegű bruttó tartozása* az 1999. végi 20,8 milliárd euróról 2003 végére 26,8 milliárdra nőtt. Ezen belül a nem magyarországi rezidensek működőtőke-befektetése ennél valamivel gyorsabban emelkedett, aránya 2003 végén meghaladta a 84 százalékot. A nem adósság jellegű követelések (magyarországi rezidensek külföldi működőtőke- és portfólió jellegű befektetései) a vizsgált időszakban 2,1 milliárd euróval nőttek, összegük 3,6 milliárd eurót képviselt. A nem adósság jellegű *nettó tartozás* 2003 végén összességében 23,2 milliárd euró volt, aminek döntő részét, 83 százalékát a működő tőke tette ki.

Az *összes külföldi tartozás* (adósság és nem adósság jellegű tartozás) 2003 végén 73 milliárd, a követelés 31,4 milliárd, a nettó külföldi tartozás 41,6 milliárd eurót tett ki, GDP-hez viszonyított aránya – ami 1999-hez képest közel 10 százalékponttal mérséklődött – 56,8 százalék volt.

Az államháztartás és alrendszerei⁵

Az elmúlt négy évben az államháztartási szektorban az árváltozások hatását kiküszöbölve, reálértéken⁶ az államháztartáson belüli halmozódást kiszűrve a konszolidált bevételek 7 százalékkal, a kiadások 13 százalékkal emelkedtek. A két szélső évet tekintve mérséklődött a jövedelemcentralizáció, a bevételek a bruttó hazai termék 43,6 százalékáról 2003-ban annak 39,9 százalékára mérséklődtek. A kiadásoknak a GDP-hez viszonyított aránya 2003-ban 1999-hez képest ugyancsak csökkent, nem érte el a 46 százalékot.

5. ábra. Az államháztartás egyenlege

⁵ Az adatok forrása a Pénzügyminisztérium és a KSH számításai.

⁶ A számításokat a GDP-deflátor árindexével végeztük.

Az államháztartás GDP-hez viszonyított hiánya, pénzforgalmi adatok szerint a 2000. évi 3,6 százalékról 2001-ben 3 százalékra mérséklődött. A deficit 2002-ben a GDP 10,1 százalékára nőtt, amiben meghatározó szerepe volt a kiugróan magas rendkívüli költségvetési kiadásoknak. 2003-ban az államháztartási deficit a GDP 5,7 százaléka, 1,1 billió forint volt. Az ESA '95 szerint számolva 2001-ben a GDP az államháztartási deficit 7,7, 2002-ben 7,4, 2003-ban 5,9 százalékát tette ki.

A GDP területi alakulása

A bruttó hazai termék területi megoszlása meglehetősen egyenetlen, az évek folyamán csak kissé és nem a kiegyenlítődés irányába változott. A lakosság csaknem felét (49 százalékát) tömörítő három legfejlettebb régióban – Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon – állították elő 2002-ben a bruttó hazai termék 65,6 százalékát. Ez az arány három évvel korábban 64,4 százalék volt, vagyis ezeknek a régióknak az előnye 1999-től 2002-ig folyamatosan nőtt. A további négy régióban a lakosság nagyobb fele él, a termelésnek azonban csak 34-35 százaléka jut ezekre a területekre. A legmagasabb értéket képviselő Közép-Magyarország egy főre jutó bruttó hazai terméke (2 millió 700 ezer forint) 2,57-szorososa volt a legalacsonyabb régióénak (1 millió 50 ezer forint), amely az utóbbi nyolc év legnagyobb regionális különbsége.

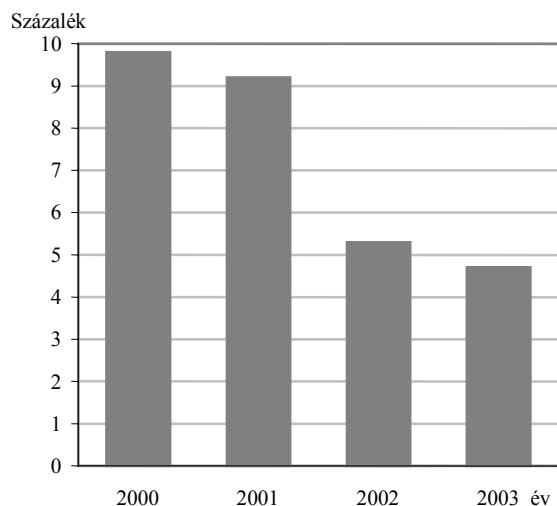
Áralakulás

Az elmúlt néhány évet a megfigyelt területeken viszonylag jelentős áremelkedés jellemezte. Négy nagy területen: a mezőgazdaságban, az ipar belföldi értékesítésében, az építőiparban és a fogyasztásban négy év alatt 32-35 százalékkal emelkedett az árszínvonal. Ennél mérsékeltbben, 23 százalékkal nőttek a beruházások árai. A külkereskedelem forintárainak alakulását – beleértve az ipari exportértékesítést is – jelentősen befolyásolta a forint árfolyama, amelyet 2001 közepétől 2003 közepéig többnyire a forint erősödése jellemezett. Ebben az időszakban a kiviteli és a behozatali forintárak csökkentek, így az áttekintett négy év alatt összesen mérsékelte, az exportban mintegy 6, az importban 10 százalékos forintárszint-emelkedés következett be.

Az évenkénti árváltozások a fogyasztás és a beruházások területén folyamatosan csökkenő növekedési ütemet mutattak. A mezőgazdaságban, az iparban és az építőiparban a 2002-ig csökkenő ütemet a múlt évben ismét nagyobb emelkedés váltotta fel, és az irányzat hasonló volt a külkereskedelemben is, azzal a sajátossággal, hogy ott az utóbbi két évben csökkent – de 2003-ban kevésbé, mint 2002-ben – a forint árszínvonal.

A fogyasztói árak az 1999 és 2003 közötti időszakban a termelői árakhoz hasonlóan, összesen 32,2 százalékkal növekedtek. A legnagyobb súlyú fogyasztási főcsoportok közül a szolgáltatások árai 35,7 százalékkal nőttek az időszak alatt, az élelmiszereké 34,5 százalékkal, a kisebb, de így is a közel 17 százalék súlyú egyéb cikkek, üzemanyagok drágulása viszont átlag alatti (30,5 százalékos) volt. A legmagasabb árnövekedés a szeszes italok, dohányárúk esetében következett be (49,9%), de átlag fölötti volt a háztartási energiáé is (36,2%). A ruházat és lábbeli árai átlag alatti mértékben nőttek (19,3 százalékkal), a tartós fogyasztási cikkeknel pedig – az első két évi csekély emelkedés és az utóbbi két évben mutatkozó csökkenés nyomán – enyhe ármérséklődés következett be (–0,3%).

6. ábra. A fogyasztói árak növekedése az előző évhez képest

Energiafelhasználás

Az ország energiafelhasználása a 2000 és 2003 években váltakozva nőtt, csökkent. 2000-ben 0,7 százalékkal mérséklődött, ezt követően, 2001-ben 3,2 százalékkal nőtt. 2002-ben ismét csökkenés jelentkezett (1%), amit 2003-ban újból növekedés követett (3,2%). Az említett növekedések és csökkenések eredményeként az energiafelhasználás összességében 4,7 százalékkal nőtt az időszak során, 2003-ban 1092 petajoule-t tett ki, 33 petajoule-lal többet az előző évinél. Négy év alatt a bruttó hazai termék 16 százalékos, és az energiafelhasználás 4,7 százalékos növekedése azt jelentette, hogy a fajlagos energiafelhasználás tovább csökkent: az időszak alatt összességében 10 százalékos volt a csökkenés, az időszak utolsó évében, 2003-ban enyhe emelkedés jelentkezett.

SUMMARY

This report gives an overview of the HCSO publication *Hungary, 2003*, and is a summary of the Hungarian society and economy as in the year 2003. Its main parts are: POPULATION – LIVING CONDITIONS: Education, educational level, Research & Development, Innovation, Labour force activity, Income – Consumption, Food consumption, Dwellings – infrastructure, Financial assets and liabilities of the households, ECONOMY: The budget and its subsystems, Economic growth, Allocation of the GDP, Regional development of the GDP, Gross National Income (GNI), Investment, Foreign direct investment, Balance of Payment, Foreign debt stock, Price movement, Energy consumption.

STATISZTIKUSOK EGYMÁS KÖZÖTT

AZ ÁRINDEXEK MINŐSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐKRŐL

MARTON ÁDÁM

Az utóbbi években a statisztikai adatokkal kapcsolatban egyre nagyobb hangsúlyt kap a minőség. A különböző fórumokon, tanácskozásokon, az adatok felhasználása során előtérbe kerül a statisztikai munka minőségbiztosítása (quality management). Annak, hogy a figyelem a minőség kérdése felé fordult, egyik legfontosabb oka, hogy a felhasználók figyelme is erre irányul: lényegre törő, pontos, gyorsan hozzáférhető adatokat igényelnek. A felhasználók igényeinek kielégítése érdekében az adatok közlésével együtt részletes tájékoztatást kell adni arról, hogy az adatok miként használhatók fel, azokból milyen következtetések vonhatók le (*Platek, R.–Särndal, C-E. [2001]*).

A minőséget sok szempontból lehet vizsgálni, javítani. Egy adattal kapcsolatban fontos minőségi szempont, hogy pontos legyen, időben elérhető és kellően átlátható. Ugyancsak fontos, hogy a statisztikai munka, az adatok előállításának folyamata az előírásoknak megfelelően működjön. Ez utóbbit különböző minőségbiztosítási szabályok (például ISO 9000) hivatottak biztosítani. E tekintetben az a felfogás, hogy a munka folyamata akkor tekinthető „minőséginek”, ha a munka minőségjavítása folyamatos (például: Teljes körű minőségirányítási rendszer (TQM – Total Quality Management)).

A *Statisztikai Szemle* 2004. augusztusi számában *Szép Katalin* és *Vigh Judit* „Minőség a hivatalos statisztikában” c. tanulmányukban széleskörű áttekintést adtak a minőséggel kapcsolatos bonyolult kérdésekről. Jelen rövid dolgozatban a minőség kérdésköréhez hozzátartozó főként a pontosságot befolyásoló kérdéseket, problémákat szeretném érzékeltetni, mégpedig az árindexszámítás folyamatán keresztül. Mint látni fogjuk, az árstatisztika – különösen a fogyasztóiár-index – olyan terület, ahol különösen fontos a minőségirányítás, a fejlesztés, és az adatfelhasználó részletekbe menő módszertani tájékoztatása.

AZ ÁRINDEX PONTOSSÁGÁNAK HIBAFORRÁSAI

A KSH más statisztikai hivatalokhoz hasonlóan rendszeresen publikál termelői, fogyasztói, kereskedelmi és egyéb árindexeket. A folyamatos fejlesztés mellett az igényekhez alkalmazkodva megkezdődött új területekre (építőipar, szolgáltatások) vonatkozó árstatisztikák kialakítása is.

A fogyasztóiár-index, az infláció mérőszáma, az egyik legfontosabb statisztikai adat. A kérdés: miként változtak az „árak” két időszak között (például az egyik évről a másik-

ra), látszólag nagyon egyszerű, egyértelmű. Ez azonban messze nincs így, mert a végbe-menő változásokat nehéz jól kezelni. Az árindexek kiszámításához árakra (egyedi árindexekre) és súlyokra van szükség. A termékek és szolgáltatások árait reprezentatív mintából, a kijelölt árfeljegyzési helyekről kapjuk a meglehetősen bonyolult mintavételi terv szerint, amelynek részletezésével itt most nem foglalkozunk. A súlyok is általában valamilyen reprezentatív mintából kerülnek meghatározásra. Az árindexek módszertana állandó vita tárgyát képezi, már csak azért is, mert változnak az igények, a gazdasági háttér, a nemzetközi követelmények, illetve jelentős a technikai fejlődés, teljesen új termékek jelennek meg. Sokféle igényt kell kielégíteni, és nem könnyű a megfelelő tartalmú, csoportosítású indexeket előállítani. Érthető, hogy az árindexek kiszámítási módszerei sok fórumon megvitatott, számos kompromisszumot tartalmazó megállapodások eredményeként alakultak ki, illetve változnak folyamatosan. (Az MTA Statisztikai Bizottsága 2003 májusában megvitatta az árstatisztika helyzetét. A vita során, a nemzetközi szakirodalom tükrében, a fogyasztóiár-indexek kerültek előtérbe (Marton [2004]).)

Az alábbiakban a fogyasztóiár-indexnek mint reprezentatív mintából becsült statisztikai mutatószámunk néhány, a minőség általános kategóriájába sorolható, a nemzetközi szakirodalom által is érintett kérdésére szeretném felhívni a figyelmet (ezek nagy része értelemszerűen vonatkozik más, pl. a termelői árindexekre is). Az árindexek, és így a fogyasztóiár-index megbízhatóságával, pontosságával kapcsolatban egyebek mellett az alábbi hibaforrásokat említhetjük meg:

– *Indexformula.* Jól ismert, hogy nem létezik minden szempontból tökéletes árindex. A felhasználói igények (gyorsaság, részletezettség stb.) korlátoznak minket abban, hogy a lehető legjobb formulát válasszuk, mert a súlyok csak nagy késéssel állnak rendelkezésre. Számolni kell továbbá egyéb technikai részletekkel is. Tehát van egy formulát érintő „hiba”.

– *Mintavételi hiba.* Az összeállított átlagos fogyasztói kosár és annak „ára” – azaz a termékek ára – és fogyasztott mennyisége reprezentatív mintából származik. Ebből következően három „dimenzióban” is (termékek, megfigyelési helyek, súlyok) a részből következtetünk az egészre, tehát mintavételi hibával is számolnunk kell.

– *Nemmintavételi hiba.* Ebbe a fogalomkörbe sorolható egyebek közt az, hogy időben változik a termékek minősége, új cikkek jelennek meg. Változnak a külső körülmények, a szokások is, és ezek (torzító) hatással vannak a fogyasztóiár-indexre.

– *Az árindexek időszora.* Az árindexek alapesetben mindig két időszakot hasonlítanak össze. Nyilvánvaló azonban, hogy a problémák egymástól távol eső időszakok (például 10 év) összemérése esetén hangsúlyosabbá válnak. Megkockáztatható az a felvetés is, hogy minőségileg új értelmezésre is szükség lehet. Számszerű eltérést okozhat az is, ha valamely rögzített fogyasztói kosár árváltozását szembeállítjuk a megélhetési költségek rugalmasabban értelmezett, de a fogyasztóiár-indexekhez hasonló módon nem mérhető változásaival. (Definíció szerint a rugalmas alkalmazkodás következtében a megélhetési költségek emelkedése nem magasabb, mint a fogyasztóiár-index, azonban a gyakorlat ennek nemegyszer ellentmond.)

A felsorolt hibaforrások részben „véletlen”-ek amelyek elvben a minta növelésével csökkenthetők. Vannak azonban nem véletlen torzító tényezők is, amelyek viszont elvileg már csak kiegészítő, külső információk segítségével csökkenthetők – és nem is minden esetben. Az árstatisztika adatfelvételeinek reprezentatív voltából is számos probléma fakad, kiemelendő a termékreprezentánsok kijelölésének és karbantartásának kérdése. Emellett a terepmunka végrehajtása, az egész indexszámítási folyamatnak a gondos ellenőrzése, „minőségirányítása” ugyancsak fontos. Elvileg az előírt munkafolyamat minősége „korlátlanul” javítható, erre szolgálnak a különböző minőségbiztosítási eljárások (Fenwick–Tippen [2003]).

Ahhoz, hogy az adat, a „termék” minőségét, vagyis elsősorban pontosságát javítani tudjuk, meg kell ismernünk a hibaforrások természetét, nagyságát. Erre azért is szükség van, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat figyelembe véve a felhasználói igényeknek is a lehető legjobban, leghatékonyabban tudjunk eleget tenni.

A jelen összeállításban a közvetlen reprezentatív felvételeken alapuló ún. primer árindexek problémáit tekintjük át. Számos olyan terület van – a legfontosabb talán a GDP deflátor árindexe –, ahol nincs közvetlen adatgyűjtés, hanem a meglévő primér árindexekből számítják ki azokat. Ezek az ún. szekundér árindexek, amelyeknél értelemszerűen számolni kell a primer árindexek problémáival.

Az árindexeket szinte kivétel nélkül volumenmérésre is használják. (Elvileg hasonló módszerekkel lehetne számolni volumenindexeket is közvetlenül, de részben elvi részben praktikus megfontolásból a volumenindexeket az értékindexeket az árindexekkel osztva szokás kiszámítani (kivételek természetesen akadnak). Így értelemszerűen valamennyi „pontatlanság”, „hiba”, „bizonytalanság” reciprok értelemben megjelenik a volumenindexekben is. Előadódhat az is, hogy a deflálás céljából korrigálni kellene az árszínvonal változást jelző indexet, azaz külön deflátor árindexet is kellene számítani (például kérdéses, hogy a külkereskedelmi árindexek esetében a viszonylati eltolódást ár- vagy volumenváltozásként kell-e kezelni).

A fentebb említett problémákra a gyakorlat megfelelő választ ad. A következőkben a korábban felsorolt hibaforrásokat fejtjük ki részletesebben.

Indexformulák

Az árindexek kiszámítása az ún. axiomatikus indexelmélet keretei között a számtani, a harmonikus és a geometriai átlagolás, a jól ismert Laspeyres-, Paasche- és a Fisher-féle formula szerint vált általánossá (Balk [1995]). Teljesülnie kell természetesen bizonyos követelményeknek is, mint amilyen például a részek és az egész közötti vagy az ár- és volumenindexek közötti összhang. Közismert ugyanakkor az is, hogy nincs tökéletes, ideális formula, így a választott megoldások sokszor kompromisszumot jelentenek, bizonyos igények óhatatlanul nem teljesíthetők, illetve ellentmondások adódnak (például a részindexek és az összesen érték között).

Az árindexek kiszámításához az árstatistika havi gyakorisággal biztosítja az árakat. Nem ez a helyzet a volumenekkel, amiket reprezentánsokként sok esetben nem is lehet megszerezni, de ahol becsülhetők, ott is csak jelentős időeltolódással. Ez az oka annak, hogy az általános gyakorlat szerint a fogyasztóiár-indexek valamely korábbi időszak súlyait használó Laspeyres-típusú árindexek (Marton [1997]). (Mindamellettt léteznek olyan, elsősorban termelői árindexek, ahol a forgalom és a termelés értéke szinte egyidejűleg rendelkezésre áll.)

Az indexszámítás során a reprezentánsok átlagos árait, majd azokból az egyedi árindexeket számítjuk ki. Ezekből kell, legtöbbször súlyozatlanul, az alcsoportok árindexeit kalkulálni. Az átlagolás azonban nem problémamentes. A reprezentánsok tekintetében többféle lehetőség is van, amelyek közül a feljegyzett (elemi) árak számtani vagy geometriai átlagolása a használatos. Az egyedi árindexek átlagolása súlyokkal, vagy azok nélkül történik.

A havi árindexekből a „kumulált” időszakok, valamint az egész év árindexét elő lehet ugyan többféleképpen is állítani, de leginkább a lánc módszert szokás használni. A hosz-

szű távú, több éves idősorok szinte kivétel nélkül az éves árindexek szorzataként adódnak. A több évet átfogó árindexek azonban felvetnek bizonyos értelmezési problémákat, ezekre a későbbiekben visszatérünk.

Az indexformula megválasztása és annak kiszámítási módja tehát befolyásolja az árindex értékét, és ezt a gyakorlati megoldás kiválasztása során mérlegelni kell. A folyamatos fejlesztés során az is előadódhat, hogy magát a formulát is célszerű megváltoztatni. Mindeközben tekintettel kell lenni a nemzetközi összehasonlíthatóságra is.

A mintavételi hiba

A reprezentatív árstatisztika a termékek, a települések, a boltok szerint rétegzett, több lépcsős minta. (Emellett léteznek központi ármegfigyelések is, az ezekből kiszámított árindexek beillesztése a megfelelő súlyarányok figyelembevételével történik.)

A kiválasztás koncentrált, ami a legnagyobb, legjellemzőbb tételek, boltok kijelölését jelenti. Az árváltozások szempontjából a szabadpiaci verseny körülményei között ez általánosan elfogadott eljárás, és az árindexek súlyozott voltából adódóan jobb eredmény várható, mint amit a véletlen minta eredményezne.

A mintavételi hiba kiszámítása a bonyolult mintavételi terv miatt nem egyszerű. A mintavételi hiba becslésére legalkalmasabbak a részmintákon alapuló becslési módszerek (például a bootstrap vagy a jackknife). Ezek alkalmazására már Magyarországon is történtek kísérletek a múltban (*Éltető* [1959], *Marton* {1961}, *Marton* [1971], *Szilágyi* [1988]), és újabb eredmények is találhatóak a szakirodalomban (*Dalén–Ohlsson* [1995], *Telegdi* [1990]), ám a mintavételi hiba kiszámítása (árucsoportonként értve a számítást) nem vált általános gyakorlattá. A megbízhatóság, a minőség javítása szempontjából azonban nagyon fontos lenne a hiba ismerete, már csak azért is, mert jelezheti, hogy milyen területen célszerű, vagy szükségszerű a minta terjedelmének növelésével próbálkozni a hiba csökkentése céljából.

A nemmintavételi hiba

Az árindexeket a kiválasztott termékek megfigyelt árai, illetve az azokból számított egyedi árindexek felhasználásával kell kiszámítani. Mind a szakirodalom, mind a gyakorlat valójában a p árakat adottnak, mintegy „pontosnak” tekinti. A mintavételi hiba kiszámításának logikájából is ez következik.

A p átlagárak maguk is egy bonyolult reprezentatív minta eredményei. Vegyük sorra – vázlatosan –, mire kell tekintettel lenni az árak felhasználásánál:

- A minőségi ismérvek alapján kijelölt reprezentánsok általában nem cikkek. Az egyes feljegyzett árak minőségi azonosságát hónapról hónapra biztosítani kell.
- Az ármegfigyelés kijelölt elárúsító helyeken, boltokban, azaz egy reprezentatív mintán történik.
- A „panel” minta adott éven belül állandó, tehát a hónapok egymásutánjában biztosítani kell a tartalmi azonosságot.
- A választék összetétel időben változik, cserélődnek az üzletek stb. A panel minta revíziójára az összehasonlíthatóság maximális biztosítása mellett évente kerül sor.
- Változik a fogyasztási szerkezet is: új termékek jelennek meg, mások elavulttá válnak.

Számos technika létezik e problémák kezelésére, amelyek jó eredménnyel alkalmazhatók. A folyamatos munka során azonban mindenképp számolni kell a fenti problémákkal.

Kiterjedt szakirodalom foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Figyelmet érdemel az amerikai statisztikai hivatala, a BLS tanulmánya (*Reassurance...* [1998]), amely négy pontban foglalja össze a felsoroltakat: a helyettesítésből, boltcserélődésből, valamint a minőségváltozásból adódó hatás, valamint az új termékek megjelenése.

A fogyasztási szerkezetnek az évek során bekövetkező változása megnyilvánul a fogyasztói kosár, azaz a súlyok változásában. (Adott éven belül a súlyok az általánosnak tekinthető gyakorlat szerint állandóak.)

Az Egyesült Államokban végzett, a fogyasztó árindexszel kapcsolatos vizsgálatok nagy módszertani vitát váltottak ki a nemmintavételi hiba problémakörébe tartozó kérdésekben, és egyúttal nagy lökést adtak az elméleti kutatásoknak. Az amerikai közgazdászok már jó ideje azt mondogatták, hogy a BLS által kiszámított fogyasztóiár-index (CPI) jelentős mértékben felülbecsüli a megélhetési költségek alakulását (COLI), azaz, az index értéke felfelé torzított¹. A Michael Boskin által vezetett szakértői bizottság 1995-ben arra a megállapításra jutott, hogy a (felfelé) torzítás mértéke évi kb. 1,1 százalékponton tehető akkor, amikor az éves infláció 3 százalék körül alakult.

A Boskin Jelentés módszertani kritikai megállapításait röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy szerinte a BLS által számított CPI egy rögzített fogyasztói kosár árváltozását méri, s így az index értéke akaratlanul felfelé torzított, mivel nem veszi számításba azt, hogy a fogyasztók a relatív árváltozások nyomán kiadásaikat igyekeznek úgy alakítani, hogy élet-színvonalukat, a meglévő „hasznossági” szintjüket, a lehető legkisebb költségnövekedéssel tartásuk fenn. De a vita tárgyát képezte ezen kívül még az indexszámítás, a termékek és boltok cserélődése és minőségi változása, valamint a folyamatosan megjelenő új termékek beillesztése a CPI-be. A Boskin Jelentés szerint a torzítás a következő forrásokból ered.

Helyettesítési hatás	0,15 százalékpont
Index formula	0,25 százalékpont
Minőségváltozás, új termékek	0,60 százalékpont
Boltok közötti helyettesítés	
<i>Összesen</i>	<i>1,10 százalékpont</i>

A Boskin-féle vizsgálatokban, a megközelítés módjából fakadóan, nem esik szó a felhasznált adatok egyedi pontosságáról (válaszadási hiba) és a (reprezentatív) mintából való becslésről. Nem mondják ki ugyan, de a begyűjtött adatokat pontosnak és teljes körűnek tekintik, és csak azt vizsgálják, hogy a két időszakra vonatkozó adatokból kimutatható változás milyen mértékben torzított. Nem foglalkoznak azzal sem, hogy a vizsgált két időszak milyen távol van egymástól.

A Boskin Jelentés megállapításai és az azok kapcsán kibontakozott vita két kérdés köré csoportosítható (*Marton* [2003], *Marton* [2004]):

– Mi a különbség a megélhetési költségindex és a fogyasztóiár-index között, vagy más szóval, az utóbbi mennyiben tekinthető az első közelítésének?

– Mennyiben mondható torzítottnak a fogyasztóiár-index értéke az említett tényezők esetleg nem teljesen kielégítő kezelése miatt?

Mint látható, „minőségi” problémák adódhatnak tehát abból is, hogy a CPI nem egyenlő a COLI-val, és ha a COLI-t akarnánk mérni, az a CPI-ből csak közelítve lenne

¹ Már az 1960-as évek elején az akkori Stigler Bizottság is ilyen jellegű megállapításokat tett.

lehetséges, mivel a fogalom maga nem konkrétan megfogalmazható. A másik probléma az, hogy maga a CPI sem felel meg tökéletesen a vele szemben támasztott követelményeknek, mint arról már több szót is ejtettünk korábban.

A vitában megszólaltak az amerikai közgazdászok és a BLS munkatársai mellett számos más ország tudósai és hivatalos statisztikusai is. A vita nagy lökést adott az árindexekkel és a megélhetési költségindexekkel kapcsolatos módszertani kutatásoknak, és ennek kapcsán a felhasználói igények is több irányban bővültek. A magyar szakirodalom azonban mindeztől nem sok figyelmet fordított a Boskin Jelentésre, és az azt követő vitára (*Ferenczi-Valkovszky-Vincze* [2000], *Kovács* [2003], *Marton* [2003]).

Az árindexek időszora

A gazdasági folyamatok és így az infláció felmérése minden évben megtörténik. Több éves időszakok, ciklusok elemzése iránt is nagy igény mutatkozik. Adódik a kérdés: mekkora volt az infláció 5-10 év (vagy akár még több év) távlatában? Magyarországon az elmúlt 13 évben a fogyasztói árak 7,5-szeresükre emelkedtek.

Kérdés, hogy azok a változások, melyek egyik évről a másikra nézve is problémát jelentenek a fogyasztóiár-index pontosságát tekintve, miként értelmezhetők egy hosszabb időszak, 10-20 év távlatában.

Árucsoportoktól függően sajátos problémák adódhatnak. Így számolni kell:

- a jelentős minőségváltozással;
- a nagymértékű termékcserélődéssel;
- számos új termékkel;
- az egyéb hibaforrásokkal.

E problémákat még jelentősebbé teszi a nagymértékű árarány változás is. A tartós fogyasztási cikkek jelentősen „olcsóbbodtak” (árindexük mindössze 344 százalék), míg az energia nagyon megrágult, de az átlagot meghaladó volt a szolgáltatások áremelkedése is (lásd a táblát).

Fogyasztóiár-indexek kiadási főcsoportok szerint

Kiadási főcsoport	1995.	2000.	2001.	2002.	2003.	Arány* 2003	Súlyok 2003
	év (1990. év = 100)						
Élelmiszer	304,3	539,1	613,5	646,6	664,1	0,822	0,244
Szeszes ital, dohányáru	248,1	532,9	592,6	650,1	720,0	0,956	0,098
Ruházkodási cikk	264,6	526,6	554,5	576,7	594,0	0,789	0,058
Tartós fogyasztási cikk	231,6	351,2	354,7	349,0	344,1	0,457	0,069
Háztartási energia	522,5	1265,6	1396,0	1472,8	1580,3	2,099	0,083
Egyéb cikk, üzemanyag	335,9	715,9	751,0	781,8	812,3	1,079	0,171
Szolgáltatás	336,4	741,7	814,4	866,5	917,6	1,219	0,277
<i>Összesen</i>	<i>309,7</i>	<i>625,3</i>	<i>682,8</i>	<i>719,0</i>	<i>752,8</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

* A csoportindexek osztva az összesen indexszel.

Mind a minőségváltozás mind az új termékek megjelenése előnyösen hatott az élet-színvonal alakulására. A folyó kiadások növekedése viszont jelentős többleteket rótt a lakosságra, különösen a szerény körülmények között élőkre.

Itt csak az időszorral kapcsolatos problémák felvetésére vállalkoztunk; ezek mélyebb kifejtésére jelen keretek közt nincs mód. Az eddig exponált problémák mellett az időso-

ros vizsgálatok kapcsán további – egyebek közt értelmezési – problémák is felmerülnek (Marton [1984]).

*

Bármely árindex megbízhatósága függ a megválasztott formulától, a mintavételi hibától, a terepmunka jóságától, valamint a minőségváltozástól, a termékcserélődéstől és az új termékek kezelésétől.

Az index pontosságát illetően alapvető érvényűnek tűnik az a megállapítás, hogy a fogyasztói kosár évről-évre történő változtatása miatt már nem érvényes a fogyasztóiár-index alapvető koncepciója, hogy azonos kosár árváltozását mérjük. (A CPI lényegét tekintve elmozdul a COLI irányába). A strukturálisan megváltozott igényeket még magasabb árak mellett sem lehet ugyanazzal a kosárral kielégíteni. Ezzel kapcsolatosan az indexszámítás módszertanának vizsgálatára, fejlesztésére van szükség.

A pontosság további javítása érdekében fontos lenne a „véletlenek” tekinthető mintavételi hiba csökkentése. Ez elsősorban a minta növelésével lenne lehetséges. És bár a hiba többdimenziós jellegéből adódóan a hiba számításának feladata nem egyszerű, elvégzéséhez rendelkezésre áll a megfelelő számítástechnikai háttér, így a hibaszámítás bevezethető lenne a magyar gyakorlatba.

Ugyancsak fontos a nem-mintavételi hibák kezelése – itt a már jelenleg is zajló hazai gyakorlatban a TQM tudatosabb alkalmazására lenne szükség. A nemzetközi igényeket figyelembevévő jelenlegi gyakorlat (itt utalunk a Jelenlegi Legjobb Módszerekre – Current Best Methods) minden követelménynek megfelel.

Mind a mintavételi, mind pedig a nem-mintavételi hibák jellegének, forrásainak feltárása elsősorban azt a célt szolgálná, hogy természetrajzukat megismerve csökkenhessük, megfelelően kezelhessük a hibákat, és ezáltal biztosíthatnánk a fogyasztóiár-index magasabb, stabilabb minőségét, pontosságát.

IRODALOM

- BALK, B. [1995]: Axiomatic price index theory: a survey. *International Statistical Review*. 63. évf. 1. sz. 69–93. old.
- DALÉN, J. – OHLSSON, E. [1995]: Variance estimation in the Swedish consumer price index. *Journal of Business and Economic Statistics*. 13. évf. 3. sz. 347–356. old.
- ÉLTETŐ Ö. [1959]: A reprezentatív módszerrel nyert árindex hibájának számítása. *Statistikai Szemle*. XXXVII. évf. 2. sz. 147–163. old.
- FENWICK, D – TIPPEN, G. [2003]: Quality management Using ISO 9000 for price indices in the UK. *Journal of Official Statistics* 19. évf. 4. sz. 365–382. old. (Ismeretése megjelent a *Statistikai Szemle* 82. évf. 6-7. sz.)
- FERENCZI B. – VALKOVSKY S. – VINCZE J. [2000]: *Mire jó a fogyasztói árstatistika*. MNB füzetek 5.
- KOVÁCS I. [2003]: A fogyasztói árindex torzító tényezői. *Közgazdasági Szemle*. L. évf. július–augusztus, 702–712. old.
- MARTON Á. [1961]: A reprezentatív módszer alkalmazásának néhány kérdése a külkereskedelmi árnindexszámításban. *Statistikai Szemle*. XXXIX. évf. 2. sz. 147–159. old.
- MARTON Á. [1971]: A reprezentatív módszer alkalmazása a kiskereskedelmi árnindexek kiszámításánál. *Statistikai Szemle*. 49. évf. 2. sz. 167–184. old.
- MARTON Á. [1984]: Az árváltozások hosszú távú tendenciáinak értelmezési problémái. *Gazdaság*. XVIII. évf. 2. sz. 58–73. old.
- MARTON, Á. [1997]: New conflicts in the theory and practice of consumer price indices. A ISI 31. ülésen, Isztambulban 1997. augusztus 26-án elhangzott előadás. (Contributed Paper).
- MARTON Á. [2003]: A fogyasztóiár-index koncepcionális és gyakorlati kérdéseiről. *Statistikai Szemle*. 81. évf. 12. sz. 1107–1113. old.
- MARTON Á. [2004]: Az árnindexekről. A mai gyakorlat, a fejlesztés irányai. *Gazdaság és Statistika*. 16. (55.) évf. 2. sz. 39–60. old.
- PLATEK, R. – SÄRNDAL, C-E. [2001]: Can a statistician deliver? *Journal of Official Statistics*. 17. évf. 1. sz. 1–20. old.
- Reassessment issues in the consumer price index* [1998]. Bureau of Labor Statistics, US Department of Labor. Statistical Journal of the UN ECE 15. 1–36. old.
- SZILÁGYI Gy. [1988]: Az árindex pontosságának becslése. *Statistikai Szemle*. 66. évf. 5. sz. 591–601. old.
- TELEGDI L. ET. AL. [1990]: Az árnindexek mintavételi hibájának számítása; alkalmazás a kiskereskedelmi árnindexre. *Statistikai Módszertani Füzetek*, 32. Központi Statistikai Hivatal. Budapest.

WALD-PRÓBA A REGRESSZIÓBAN

HUNYADI LÁSZLÓ

A próbák elméletében közismert Wald-elv a paraméterkorlátozások relevanciájának tesztelésére nagymintás χ^2 -tesztet javasol (lásd például *Greene* [1993]). Ezzel szemben egyesek (*Ramanathan* [2003]) a lineáris regressziós modellben a korlátozott és nem korlátozott négyzetösszegekre épülő egzakt F -próbát nevezik Wald-tesztnek.

Az olvasóban joggal merül fel a kérdés, hogy vajon a kettő hogyan viszonyul egymáshoz; van-e valami kapcsolat a két azonos elnevezésű, de tartalmilag-szemléletileg eltérő próba között. Különösen fontosá válik ez a kérdés azért, mert az említett *Ramanathan*-könyvet (amelyben egyébként mind a két megközelítés megtalálható) magyarra fordították, és ez a könyv lett a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetemen a minden közgazdász hallgató számára kötelező alapozó ökonometria oktatás tananyaga. (*Ramanathan* [2003]). A tömegoktatásban ugyanis nem elhanyagolható didaktikai szempont az, hogy az azonos elnevezések lehetőleg azonos vagy legalábbis egymással szoros kapcsolatban levő, egymásból származtatható fogalmakat fedjenek.

A problémának több megközelítése lehet. Az egyik kézenfekvő megoldás az, hogy ugyanaz a szerző (*A. Wald*) két vagy akár több, nem szükségképp azonos tőről fakadó eljárás, módszer kezdeményezője is lehetett. Egy másik, nem kevésbé triviális megoldás szerint az utókor nem teljesen konzekvens módon adott nevet elveknak, illetve módszereknek. További vélekedés szerint a Wald-elv a bevezetőben említetttnél sokkal általánosabban értendő: minden olyan eljárás Wald-tesztnek nevezhető, ahol a korlátozott modellt állítjuk szembe a korlátozások nélkülivel. Ezekkel az álláspontokkal szemben abból indultam ki, hogy létezik valós kapcsolat a két eljárás között. A továbbiakban ezt szeretném röviden bemutatni.

Először tekintsük át röviden, teljes általánosságban a Wald-elvet. A formális tárgyalás érdekében vezessük be a következő jelöléseket. Legyen θ egy $(l \times 1)$ méretű paramétervektor, \mathbf{R} egy $(h \times l)$ méretű mátrix, ahol $h \leq l$ a korlátozások (lineáris korlátozások) számát jelöli. Legyen továbbá \mathbf{r} egy $(h \times 1)$ méretű vektor, s a kérdés az, hogy a θ paramétervektor eleget tesz-e h számú lineáris korlátozásnak.

A hipotézispár:

$$H_0 : \mathbf{R}\theta - \mathbf{r} = \mathbf{0} \text{ és}$$

$$H_1 : \mathbf{R}\theta - \mathbf{r} \neq \mathbf{0} \text{ (kétoldali ellenhipotézis).}$$

A tesztelés alapja az, hogy az $\mathbf{R}\hat{\boldsymbol{\theta}} - \mathbf{r}$ statisztika szignifikáns mértékben eltér-e 0-tól.

Mivel $\hat{\boldsymbol{\theta}} = \hat{\boldsymbol{\theta}}_{ML}$ maximum likelihood (ML) becslőfüggvény, ezért az ML nagymintás tulajdonságai értelmében:

$$\sqrt{n}(\hat{\boldsymbol{\theta}} - \boldsymbol{\theta}) \xrightarrow{d} N(\mathbf{0}, \boldsymbol{\Sigma}^{-1}(\boldsymbol{\theta})),$$

ahol $\boldsymbol{\Sigma}(\boldsymbol{\theta}) = \lim_{n \rightarrow \infty} \mathbf{I}(\boldsymbol{\theta})/n$.

Mivel $(\mathbf{R}\hat{\boldsymbol{\theta}} - \mathbf{r}) - (\mathbf{R}\boldsymbol{\theta} - \mathbf{r}) = \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\theta}} - \boldsymbol{\theta})$, ennek határeloszlása is egyszerűen származtatható:

$$\sqrt{n} \cdot \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\theta}} - \boldsymbol{\theta}) \xrightarrow{d} N(\mathbf{0}, \mathbf{R}\boldsymbol{\Sigma}^{-1}(\boldsymbol{\theta})\mathbf{R}^T).$$

A kétoldali ellenhipotézis miatt a megfelelő kvadrátikus forma határeloszlása:

$$(\hat{\boldsymbol{\theta}} - \boldsymbol{\theta})^T \mathbf{R}^T [\mathbf{R}\boldsymbol{\Sigma}^{-1}(\boldsymbol{\theta})\mathbf{R}^T]^{-1} \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\theta}} - \boldsymbol{\theta}) \xrightarrow{d} \chi^2(h) \quad /1/$$

Ez a nagymintás Wald-teszt általános alakja, amely tehát egy aszimptotikus, jobb oldalon végrehajtandó χ^2 -próbát jelent lineáris paraméterkorlátozásokra.

A következő lépésben nézzük meg, hogy miként érvényesül ez az elv a klasszikus többváltozós lineáris regressziós modellben! Legyen most $\boldsymbol{\theta} = \boldsymbol{\beta}$ a $k+1$ elemű paramétervektor, és alkalmazzunk rá $h \leq k+1$ lineáris korlátozást az \mathbf{R} mátrix segítségével. Mivel a klasszikus feltételek fennállása esetén a $\hat{\boldsymbol{\beta}}$ vektor véges mintában (is) MVUE és normális eloszlású $\mathbf{I}^{-1}(\boldsymbol{\theta}) = \text{Cov}(\hat{\boldsymbol{\beta}}) = \sigma^2(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1}$ kovarianciamátrixszal, az /1/ Wald-statisztikába behelyettesítve ezeket az értékeket, azt kapjuk, hogy:

$$(\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta})^T \mathbf{R}^T \left[\sigma^2 \mathbf{R}(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{R}^T \right]^{-1} \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta}) \xrightarrow{d} \chi^2(h),$$

sőt, mivel ez véges minták esetén is igaz:

$$(\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta})^T \mathbf{R}^T \sigma^{-2} \left[\mathbf{R}(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{R}^T \right]^{-1} \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta}) \sim \chi^2(h). \quad /2/$$

Ez tehát azt jelenti, hogy az /1/-ben definiált klasszikus Wald-típusú teszt itt véges mintán is érvényes.

A /2/ egyetlen problematikus eleme az, hogy a σ^2 általában nem ismert, azt mintából kell becsülni. Az eredeti Wald-teszt szellemével leginkább összhangban álló eredmény az lenne, ha σ^2 -et becsülnénk a konzisztens s^2 -tel, és ekkor /2/-be írva a becslést, a határon érvényes konzisztens nagymintás χ^2 -próbát kapnánk. Ez lenne erre a

feladatra a klasszikus Wald-próba, ám *a gyakorlatban nem ezt használják*. Ehelyett egy egyszerű trükkkel át lehet alakítani /2/-t úgy, hogy véges mintában is egzakt eredményt nyerjünk.

Az átalakítás kiinduló pontja az a felismerés, miszerint a mintából számított korrigált szórásnégyzetre igaz, hogy

$$\frac{s^2(n-k-1)}{\sigma^2} \sim \chi^2(n-k-1) \text{ és így}$$

$$\frac{s^2}{\sigma^2} = \frac{s^2(n-k-1)}{\sigma^2(n-k-1)} \sim \frac{1}{n-k-1} \chi^2(n-k-1). \quad /3/$$

Ekkor megszorozva /2/-t a /3/ reciprokának $\frac{1}{h}$ -szorosával azt kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} & \frac{\sigma^2}{hs^2} \cdot (\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta})^T \mathbf{R}^T \sigma^{-2} \left[\mathbf{R}(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{R}^T \right]^{-1} \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta}) = \\ & = \frac{1}{h} \cdot (\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta})^T \mathbf{R}^T s^{-2} \left[\mathbf{R}(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{R}^T \right]^{-1} \mathbf{R}(\hat{\boldsymbol{\beta}} - \boldsymbol{\beta}) \sim \\ & \sim \frac{\chi^2(h)/h}{\chi^2(n-k-1)/(n-k-1)} = F(h, n-k-1). \end{aligned} \quad /4/$$

(A számláló és a nevező függetlensége nem magától értetődő, de kimutatható.)
A /4/ bal oldala a nullhipotézis alatt ($H_0 : \mathbf{R}\boldsymbol{\theta} - \mathbf{r} = \mathbf{0}$) tovább egyszerűsíthető:

$$\frac{1}{h} (\mathbf{R}\hat{\boldsymbol{\beta}} - \mathbf{r})^T \left[s^2 \mathbf{R}(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{R}^T \right]^{-1} (\mathbf{R}\hat{\boldsymbol{\beta}} - \mathbf{r}) \sim F(h, n-k-1). \quad /5/$$

A gondolatmenet utolsó lépéseként azt kell megmutatni, hogy az /5/ bal oldalán megjelenő statisztika felírható a korlátozott és a nem korlátozott modell maradéknégyzetösszegei segítségével, ahogy azt a véges mintás Wald-próba javasolja. Ehhez tételezzük fel, hogy h számú lineáris korlátozás után elvégezzük a legkisebb négyzetek becslést, és ennek eredménye $\boldsymbol{\beta}^*$. A $\boldsymbol{\beta}^*$ algebrailag minden gond nélkül (bár elég sok számolással) meghatározható (Theil [1971]). Ekkor az $\mathbf{e} = \mathbf{y} - \mathbf{X}\hat{\boldsymbol{\beta}}$ és az $\mathbf{e}^* = \mathbf{y} - \mathbf{X}\boldsymbol{\beta}^*$ felhasználásával a négyzetösszegek növekedése az említett eredmény ismeretében felírható a következő formában:

$$\mathbf{e}^{*T} \mathbf{e}^* - \mathbf{e}^T \mathbf{e} = (\mathbf{R}\hat{\boldsymbol{\beta}} - \mathbf{r})^T \left[\mathbf{R}(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{R}^T \right]^{-1} (\mathbf{R}\hat{\boldsymbol{\beta}} - \mathbf{r}). \quad /6/$$

Most felhasználva, hogy $s^2 = \frac{\mathbf{e}^T \mathbf{e}}{n-k-1}$ $n-k-1$ szabadságfokú χ^2 -eloszlást követ,
/6/ mindkét oldalát beosztva $s^2 h = \frac{h \cdot \mathbf{e}^T \mathbf{e}}{n-k-1}$ -gyel, éppen /5/-öt kapjuk meg, így

$$\frac{\mathbf{e}^{*T} \mathbf{e}^* - \mathbf{e}^T \mathbf{e}}{s^2 h} = \frac{(\mathbf{e}^{*T} \mathbf{e}^* - \mathbf{e}^T \mathbf{e})/h}{\mathbf{e}^T \mathbf{e}/(n-k-1)} \sim F(h, n-k-1).$$

Ha pedig bevezetjük az $\mathbf{e}^T \mathbf{e} = USSE$ (nem korlátozott reziduum-négyzetösszeg) és az $\mathbf{e}^{*T} \mathbf{e}^* = RSSE$ (korlátozott reziduum-négyzetösszeg) jelöléseket, akkor előáll az ismert eredmény:

$$\frac{(RSSE - USSE)/h}{USSE/(n-k-1)} \sim F(h, n-k-1). \quad /7/$$

Végezetül két megjegyzést kell az eredményekhez fűzni. Egyrészt felvethető, hogy lineáris regressziós modell esetén az itteni kismintás egzakt eredmények más próbakészítési elvekből is levezethetők, így nem célszerű azokat éppen a nagymintás Wald-elvhez kapcsolni. Ez végső soron igaz, ám ennek az írásnak éppen az a célja, hogy megpróbáljon összefüggést találni az azonos nevű eljárások között, ami nem zárja ki azt, hogy ezek az eredmények más úton is megkaphatók.

Egy másik megjegyzés /7/ esetleges helytelen interpretációjára vonatkozik. A /7/ egyenlet számlálójában mind $RSSE$ mind $USSE$ a nullhipotézis alatt χ^2 -eloszlású változók, ráadásul szabadságfokaik különbsége éppen h . Ebből azonban önmagában még nem következik az, hogy a számláló h -szorososa is χ^2 -eloszlást követne. Adott esetben ez igaz, de általában természetesen egy ilyen állítás nem állja meg a helyét.

Összefoglalásképpen azt állíthatjuk, hogy a majdnem azonos elnevezéssel illetett két-féle eljárás között megtalálható a kapcsolat, ám a félreértések elkerülése végett a vizsgált próbát szerencsésebb lenne *egzakt regressziós Wald-próba* néven emlegetni, ha már Wald-próbaként vált ismertté.

IRODALOM

- GREENE, W. H. [1993]: *Econometric analysis*. Macmillan P.Co. New York.
THEIL, H. [1971]: *Principles of econometrics*. Wiley & Sons Inc. New York.
RAMANATHAN, R. [2003]: *Bevezetés az ökonometriába alkalmazásokkal*. Panem Könyvkiadó. Budapest.

INTERJÚK, BESZÉLGETÉSEK

BESZÉLGETÉS OROS IVÁNNAL

Oros Iván 1949-ben került a Központi Statisztikai Hivatalba. A népszámlálás területén kezdett dolgozni, 1951-ben lett a Mezőgazdasági főosztály munkatársa. Munkássága és élete egybefonódik a Hivatal második világháború utáni történetével. Nyugdíjasként is jelentős munkát végzett a magyar mezőgazdasági statisztika megújításában, az EU-csatlakozás statisztikai előkészítésében. Az ifjabb statisztikusok, ma már vezető szakemberek, mesterüknek tekintik.

Hogyan is indult ez a több mint ötven esztendő pályára?

Tíz-tizenegy éves lehettem, amikor első gimnazista koromban a Trefort utcai „Mintában” kaptam egy jutalomkönyvet az 1936-os Statisztikai zsebkönyvet. Ez sokat jelentett számomra. Talán tanárom könyvválasztása sem volt véletlen. Mégis a műszaki pálya felé indultam el. Felsőfokú tanulmányaimat 1943-ban kezdtem meg a budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán. Közbeszólt azonban a második világháború, végül 1946 és 1948 között elvégeztem a Kereskedelmi Főiskolát. Itt *Szörcei László* tanította a „kereskedelmi és politikai számtant” mai szóval a statisztikát, *Bacskey Zoltán* pedig a matematikát. Jó alapozás volt. 1949-ben, a második világháború utáni első népszámlálás alkalmából a Statisztikai Hivatal a kódolók között versenyt hirdetett, amit sikerült megnyernem. Fel is vettek, előbb „szakmányosként”, majd állományba, és állandó munkatárs lettem. A népszámlálás munkálatai során „élesben” ismerhettem meg a szakma alapjait.

Állományba vételelem után, rövid ideig a Pest megyei Statisztikai Kirendeltségre, majd a Hivatal Felügyeleti főosztályára

kerültem, ahol egyik feladatomban a Fővárosi Statisztikai Hivatal ellenőrzése volt. Ennek az akkor még önálló intézménynek a napjai már meg voltak számlálva, mivel az új igazgatósági rendszer kiépítése is megkezdődött. A felszámolásban nem szívesen vettem volna részt. 1951-ben a KSH Központ Területi főosztálya, majd ugyanezen év őszén a Mezőgazdasági főosztálya lett a munkahelyem, ahonnan már nem mozdultam, innen mentem nyugdíjba negyven év múlva.

Nézzük meg közelebbről ennek a több mint negyven évnek egy-egy jelentős időszakát!

Amikor 1949 végén *Péter (Pikler) Györgyöt* kinevezték a Központi Statisztikai Hivatal elnökévé, megváltozott a Hivatal szervezete és nagyrészt személyi állománya is. Péter György vitathatatlan érdeme volt, hogy a rákosista állam- és pártvezetés áldatlan körülményei között is, viszonylag rövid néhány év alatt sikerült a Hivatal tevékenységét a korábbi szint fölé és a nemzetközi szintre emelni.

A Mezőgazdasági főosztályon – mint a Hivatal többi részlegében is – elég erős

volt a „tisztogatás”. Több szakképzett statisztikus került ki innen. 1949-ben *Zala Júlia*, majd 1951-től *Mód Aladárné* irányította a főosztályt, aki *Fekete László* segítségével látta el feladatait.

Péter nem szólt bele a munkánkba, de figyelemmel kísérte, hiszen a mezőgazdaságnak nagy szerepe volt a korabeli társadalmi-gazdasági átalakulásokban, ezért éles szemmel válogatta ki a munkára alkalmas szakembereket.

1953-ban *Fazekas Béla* vette át a főosztály vezetését. Tisztét – két év kivételével, amikor elnökhelyettes volt – nyugdíjba vonulásáig, 1985-ig töltötte be. Péter György gyakran kérte a tanácsát, jó viszonyban voltak. Korán felismerte Fazekas képességeit, és gondolkodásmódját alkalmasnak találta az új gazdaságpolitikai elképzelések befogadására és támogatására. Ezek azonban csak a következő évtizedben váltak fokozatosan időszerűvé, amikor a gazdasági reformról szóló írásai – először csak egy igen szűk körben – ismertek lettek. Ezeket Fazekasnak is megmutatta, kikérve véleményét. Meg kell jegyezni, hogy Péter a személyes véleménykérés mellett formálni is kívánta és tudta munkatársai gondolkodását, szellemiségét.

Ebben a környezetben pályája hogyan alakult tovább?

Ez közvetve kihatott az én munkámra is. Fontos időszak életemben az 1953. év, amikor több, később igen eredményes szakmai pályát befutott kollégámmal együtt beiratkoztam az Agrártudományi Egyetem levelező agrárközgazdász szakára. Én már korábban megismertem *Varga István* és *Schweng Loránd* tankönyveit, írásait, de mind a statisztika, mind a mezőgazdaság területén számomra is fontos volt a módszeres szakmai felsőfokú kép-

zés, már csak azért is, mert a hivatali feladatok nem voltak egyszerűek. A magyar mezőgazdasági statisztika, mely méltán volt híres a XIX. század végén, azt hiszem, az 1930-40-es években nem tartozott a Hivatal „húzó ágazatai” közé, kissé elhalványult a többi területhez képest. Ráadásul a birtokviszonyok és a termelési folyamatok változása új adatgyűjtési és -feldolgozási rendszer kiépítését tette szükségessé.

Melyek voltak a legfőbb változások?

Az 1950-es évek elején – ugyanúgy, mint e többi ágazatban – a szovjet mezőgazdasági statisztika volt a minta. (Az oktatás is átvette ezeket a mintákat. Jól bizonyítja ezt a „Szocialista Statisztika könyvtára” című sorozat, amelyben szovjet statisztikusok módszertani „alpműveit” adták közre kis broszúrákban.) Hogy érthető legyenek az akkori munkafeltételek, ismerni kell azt is, hogy az 1945-ös földosztás után, 1949-ben megindult a mezőgazdasági termelőszövetkezetek kialakítása is. A Földművelésügyi Minisztérium radikális átszervezése után szoros együttműködés alakult ki a Minisztérium és a Hivatal között, majd létrehozták az ún. Begyűjtési Minisztériumot, amellyel ugyancsak szoros kapcsolatot kellett kiépíteni.

Az 1950-es évek elején a mezőgazdasági statisztika reformja főként az adatok megbízhatóságára helyezte a hangsúlyt. Másfélmillió egyéni gazdaságot írtunk össze, melyek termelését évente több teljes körű összeírás útján figyeltük meg, elsősorban a földterület, a begyűjtéshez szükséges gazdalajstrom, a vetésterület, a cséplési eredmények és a haszonállatállomány számbavételével.

A nagyüzemek mellett külön figyeltük meg a háztáji és kisegítő gazdaságok ter-

melését is, statisztikai bemutatásuk hozzájárult a gazdálkodási forma jelentőségének megfelelő elismeréséhez. A mezőgazdasági nagyüzemek (termelőszövetkezetek és állami gazdaságok) tevékenységének ugyancsak egyre részletesebb megfigyelési programja alakult ki. Lépésről lépésre létrejött az erdőgazdálkodás statisztikája, a gépi munka, az agrotechnika, a gépállomások megfigyelése. Mindezen munka módszertani fejlesztése „kitalálása” és végrehajtása több magasan képzett szakembert igényelt. Ez készítette jómagam és munkatársaim egy részét a magas szintű szakmai továbbképzésre.

Említette előbb a begyűjtéshez szükséges gazdalajstromot, mi volt ez tulajdonképpen, személyes nyilvántartás a birtokolt földterület alapján vagy új típusú „Gazdacímár?”

Nos, nem egészen. Az ún. birtokívek-ből kellett a lajstromot összeállítani. Ezek bizony titkos anyagok voltak, mint ahogy a korabeli körülmények között, 1956-ig, a Hivatalnak a gazdasági életről adott tájékoztatásai is csupán egy szűk kör számára voltak hozzáférhetők. 1950 után egy ideig tulajdonképpen még a statisztikai közlemények többsége is titkos volt. A mezőgazdasági statisztikai elemzésekhez, az erős ellenőrzés és titkosság ellenére, jelentéseinkben számos olyan problémára rámutattunk, melyek a valóságot hűen tükrözték és a helyzet tarthatatlanságára (például a paraszti önellátás elégtelenségére, a vetőmaghiányra) mutattak rá. Az 1953. júniusi, Nagy Imre-féle kormányprogram hozott e téren némi változást. Folyamatosan nyitottabbá váltak jelentéseink. A „Hivatalos használatra” megjelöléssel is enyhítették a titkos anyagok egy részét. 1957-ben Péter György közreadta a korábbi titkos jelentések fontosabb

megállapításait „Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához 1949-1955” címmel. Ezt a 40 ív terjedelmű kötetet azzal a céllal állította össze, hogy a szakemberek tájékozódhassanak az említett korszakról és elemezhessék a gazdasági és társadalmi élet folyamatait és kölcsönhatásait. Főosztályunk – és elsősorban Fazekas – munkájának eredményeképpen a kötet csaknem egyharmadát a mezőgazdaságról szóló rész alkotta, melyben feketén-fehéren, adatszerűen leírtuk a mezőgazdasági beruházások elmaradását, az 1952. évi gabonahiányt, a nagyüzemek alacsony szintű termelésének rossz hozadékát, az ugyancsak rossz gazdaságosságot, a nem kielégítő talajerő-pótlást, a nagyüzemek szakszerűtlen irányítását, a parasztság zaklatásait, a tagosítás és a földfelajánlás összefüggéseit. Hamarosan újra megjelent a Statisztikai Évkönyv is, és egyre gyarapodott a nyilvános kiadványok száma.

Hogyan csapódott le a statisztikai munkában az 1959-ben újra napirendre került második szövetkezetesítés?

A mezőgazdaság szövetkezetekbe kényszerítése az 1960-as évek elején befejeződött. Ez a helyzet új feladatot adott a mezőgazdasági főosztálynak. (A termelés alakulásának, a gazdálkodás elemzésének, a támogatások helyes felhasználásának nyomon követése.) A következő években fontos új mezőgazdasági felvételeket végeztünk, 1959-ben és 1960-ban helyszíni felvételen alapuló gyümölcsfaszámlálást, majd 1960 és 1965 között a szőlőfajták megállapítását és minősítését végeztük el, ugyancsak helyszíni felvétel alapján. A felvétel feltárta végre az ültetvények valószínű állapotát: ismertté vált, hogy a gyümölcsfák száma az országban az addig számítottak háromszorosa volt, és fény

derült üzemformák szerinti megoszlásukra is. A szőlőterületről is számos, korábban nem ismert tény ismertünk meg.

Ezek a statisztikai eredmények közrejátsszotak a magyar mezőgazdaság ezt követő fejlődésében?

Minden bizonnyal. Igaz ugyan, hogy a nagyüzemek kialakításának eröltetése góromba beavatkozás volt a parasztok életébe és bebizonyosodott, hogy a korábbi kispaszti eszközök a nagyüzemekben alig használhatók. Azonban az ország gazdasági erejéhez mért rendkívül nagy mértékű mezőgazdasági beruházások végül hatékonyak bizonyultak. A fejlődés mértéke nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő volt. Elsősorban a gabona- és a hústermelést kell megemlíteni. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy ez a sajátos „magyar út”, amit a mezőgazdaság is végigjárt, nagyon összetett társadalmi és gazdasági folyamatok közepette valósult meg. Csak utalok a háztáji gazdálkodás lehetőségei között kialakult és társadalomstatistikus kollégáim elemzéseiben is kimutatott magatartásformákra, melyek – így visszatekintve már látható – kihatottak a gazdaság más területére is. Kialakult egy olyan kétpólusúnak nevezhető mezőgazdaság, melyben az 1500 nagyüzemen kívül 1, 5 millió kistermelő (háztájiban, illetményfölddel rendelkező gazdaságban) végzett mezőgazdasági munkát. Az ésszerű feladatmegosztásban a nagyüzemek a jól gépesíthető növények termesztését, a juh- és a szarvasmarha-tenyésztést, míg a kistermelők a zöldség-, gyümölcsstermesztést, a sertés- és a baromfitartást látták el.

A háztáji termelést fokozatosan integrálta a nagyüzem: gépek, eszközök rendelkezésre bocsátásával segítette termelésüket, a falu infrastruktúrájának fejlesztésével pedig mindennapi életüket.

Az 1989-90. évi rendszerváltozás hogyan alakította ezt a struktúrát? Mit mutattak a statisztikák?

Már az 1980-as évek statisztikai mutatói a mezőgazdaság jövedelmezőségének romlását jelezték. Az olajárrobbanás és más kedvezőtlen gazdasági jelenségek következményeire a gazdaságpolitika nem találta meg időben a megoldást és a választ az új helyzetre. Elmélyülő válsághelyzetben érte a mezőgazdaságot a rendszerváltozás, ami a korábbi jó tendenciák eredményeit is kérdéseessé tette.

Nem volt egységes, kellő előrelátással és a különböző társadalmi erőkkel egyetértésben kialakított mezőgazdasági politikai koncepció, noha minden új és újjá alakuló pártnak látszólag voltak elképzelései.

Utólag úgy tűnik, a társadalmi igazságot célzó elvet nem sikerült eredményesen átültetni a gyakorlatba. Dönteni kellett volna arról, hogy milyen strukturális és támogatási elvek alapján működjen az új típusú mezőgazdaság, miként oldható meg a tőkeellátás és az élelmiszer-külkereskedelem felépítése és iránya. Hosszan sorolhatnám a jelen legfontosabb gondjait (melyeket többször, legutóbb még 2002-ben megfogalmaztam és leírtam), de ez túl messzire vezetne. A statisztikai adatok is mutatják, hogy az agrárpolitikán változtatni kell.

Sokat dolgozott Magyarország európai uniós tagságának előkészítésében a mezőgazdaság területén. Magyarország EU-tagságát hogyan ítéli meg ebből a nézőpontból?

Hosszas elemzéssel tudnám csak mindazt a bonyolult összefüggést feltárni, amelyekre figyelni kell a mezőgazdasági politikának. Az említett írásomban ezt is igye-

keztem elvégezni, ezúttal csak összefoglalásként idézem: „Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk idejére gondoskodni kell arról, hogy mezőgazdaságunk olyan szerkezeti felépítésben és tulajdonviszonyok között várja a belépést, amelyek a Közösség feltételeinek és az ország érdekeinek is megfelelnek. Nem lehet sem a mezőgazdasági kapacitásokat, sem az élelmiszeripar egységeit olyan helyzetbe juttatni, amelyben idegen országok érdekei megelőzzék a magyar érdekeket. A magyar mezőgazdaság jó adottságait gyümölcsöző módon lehet az Európai Közösségbe vinni, a nyugati piacról való kiszorulásunkat meg kell akadályozni. Magyarországon az eddigi visszaesést és stagnálást fejlődésnek kell követnie. Ehhez, félreérthetetlenül világos, új agrárpolitikát szükséges kialakítani, amely megteremti a távlati fejlesztés optimális feltételeit, ugyanakkor növeli a mezőgazdaságban dolgozók jelenleg rendkívül alacsony jövedelmi szintjét.”

Ez az írása is azt bizonyította, hogy a statisztikus nemcsak a tények hűvös, objektív megállapításán fáradozik, ha szükséges, megfogalmazza a tapasztalati úton leszűrt feladat szükségességét is. Térjünk át más területre. Átnéztem szakirodalmi publikációi jegyzékét, és úgy láttam, már 1952-ben megjelent első elemzése a Statisztikai Szemlében, melynek máig hűség szerzője. Milyen egyéb fórumokon publikált?

A *Gazdálkodás*, a *Magyar Mezőgazdasági Információk*, a *Magyar Szövetke-*

zetek (négy nyelvű), az Acta Oeconomica (angol nyelvű), a Munkaügyi Szemle, a Magyar Agrártörténet, a Gazdaság és Statisztika című folyóiratokban is jelentek meg dolgozataim. Részt vettem több középiskolai és tanfolyami jegyzet írásában és szerkesztésében.

Évtizedek óta állandó részvevője a Magyar Statisztikai Társaság Statisztika-történeti Szakosztályának, illetve ennek elődjének. Számos statisztika-történeti és történeti statisztikai előadását és dolgozatát hallhattuk és olvashattuk. Történeti érdeklődése hogyan alakult ki?

A gimnazista koromban kapott ajándékkönyv óta számos mű felhívta a figyelmemet a „régikönyvek” munkáira. Fontosabb azonban az, hogy egy nagy múltú intézmény munkatársa voltam egész életemben, melynek éppen a mezőgazdasággal foglalkozó része Európa-szerte ismert. Közelebbi megismerése igen tanulságos volt számomra, de fontosnak tartottam azt is, hogy a szakmánk múltjáról gyűjtött ismereteket leírjam, hiszen minden korszak mást fedez fel a múltban. Történeti kutatásaim részét képezik annak a hagyatéknak, amit tovább szerettem volna adni fiatalabb munkatársaimnak, kollégáimnak. Hogy mindennek volt-e hozadéka és mennyi, azt az ő munkájuk is eldönti a jövőben.

Köszönöm a beszélgetést, és jó egészséget kívánok ahhoz, hogy láthassa e hosszú és szép pályafutás eredményeit.

AZ ADATVÉDELMI BIZTOS 2003. ÉVI BESZÁMOLÓJA

Az adatvédelmi biztos 2003. évi beszámolója az utóbbi évek jelentéseihez képest szokatlan körülmények között született. 2004. január 1-jei hatállyal jelentősen módosították az adatvédelmi törvényt, melynek lényege, hogy bizonyos hatósági jogkörrel ruházták fel az adatvédelmi biztost. (A titokfelügyelet terén már addig is rendelkezett hatósági jellegű jogosítvánnyal.) 2004. év elejétől tehát az adatvédelmi biztosnak lehetősége lesz arra, hogy elrendelje a jogellenes adatkezelések zárolását, törlését vagy megsemmisítését, valamint hogy megtiltsa a jogosulatlan adatkezeléseket vagy -feldolgozásokat, és felfüggeszse az adatok külföldre továbbítását. Jogosult továbbá az adatvédelmi rendelkezések érvényesülésének előzetes ellenőrzésére is. Az adatvédelmi biztos hatósági jellegű jogosítványainak kiterjesztésével kapcsolatos tapasztalatok majd a 2004. évről szóló beszámolóban jelentkeznek, ezért a 2003. évi beszámoló az utolsó, mely a klasszikus ombudsmani szerep figyelembevételével született.

Az adatvédelmi biztosi intézmény fennállása óta nem érkezett annyi beadvány mint a 2003. évben. A beadványok száma (5591) az előző évhez képest több mint másfélszeresére nőtt. Ezen belül az ügyiratok száma 58 százalékkal emelkedett, a legtöbb munkát adó panaszügyek száma 538-ról 703-ra, azaz 31 százalékkal nőtt. Az adatvédelmi biztos ezt a következőképpen magyarázza.

„A panaszt tevők körében megfigyelhető, hogy az állampolgárok egyre inkább érzékenyebbé válnak magánszférájuk védelmére, ennél fogva gyakrabban tudatosul bennük, hogy valamely adatkezelő törvényellenes módon, az Alkotmány által is szavatolt önrendelkezési jogukat sértve vagy veszélyeztetve kezeli vagy kezelné adataikat. Egyre inkább terjed a privacy-érzékeny szemlélet, vagyis ha valaki elveszti integritását saját adatai felett, akkor azonnal veszélyben érzi magánéletének biztonságát, háborítatlanságát, és fellép jogai érvényesítéséért. Az emberek nagy többsége gondolhatja – joggal –, hogy mások, saját érdekeiknek megfelelően, személyes adataik kezelésével aránytalan ellenőrzést gyakorolnak felettük, illetéktelen befolyást szerezve olyan élethelyzetekre, amelyekből az érintett az információra „éhes” külvilágot ösztönösen kizárni igyekszik. Ez a fajta attitűdváltozás tetet ilt a beadványok

fogalmazási stílusában, az érintettek által kifejtett – egyre inkább precíz és megalapozott – álláspontokban és az ismertetett panaszügyek egyre bonyolultabb, a szélesebb összefüggésekre is rávilágító tényállásaiban.” (Beszámoló 17. old.)

A leírtakat igen pozitív eredménynek tarthatjuk, ugyanis a jogállamiság kezdetétől történelmileg igen rövid idő alatt sikerült kialakulnia egy olyan állampolgári öntudatnak, mely jelzi a társadalom átalakulásában végbement modernizációs folyamatokat. Az adatvédelmi biztos beszámolójának immár hagyományosnak mondható szerkezetéből következik, hogy először azokat a vizsgálatokat összegzi, melyek a személyes adatok védelmével kapcsolatosak. Megállapítja, hogy a 2003-as esztendőben több olyan elképzelés, jogszabálytervezet született, amelyek legfontosabb közös jellemzője a polgárok személyes és különleges adatainak új nyilvántartási rendszerbe szervezése, vagy a meglévő nyilvántartások összekapcsolása valamiféle új vagy újnak feltüntetett cél érdekében. Az adatvédelmi biztos ezekben a kérdésekben utal korábbi álláspontjára, idézi az adatvédelmi törvényt és érveléséhez felhasználja az Alkotmánybíróság idevonatkozó határozatait. A korábbi állásfoglalások szellemében megállapítja:

„Az új elképzelések megfogalmazóinak egy része ugyanis sajnálatosan téves elképzeléssel rendelkezett az adatvédelem törvényi előírásairól. Például úgy vélekedtek, hogy egy-egy – véleményük szerint – nem megfelelően működő rendszert, esetleg szervezetet új nyilvántartás(ok) létrehozásával kell megjavítani; vagy azt gondolták, hogy az érintettek hozzájárulására építve az állam létrehozhat olyan rendszert, amely különféle adatállományok összekapcsolását jelentené; sőt több esetben lehetett tetten érni azt az érrendszer is, amely a technológiai fejlődésre hivatkozással próbálta indokolni az adott elképzelés létjogosultságát. Arra is volt példa, hogy az új rendszer létrehozására vonatkozó koncepció felvázolásakor nem említették, hogy az új nyilvántartás segítségével megvalósítandó célokat más szervezetek, illetve más nyilvántartások már szolgálják.” (Beszámoló 42-43. old.)

A 2003. évben a sok millió embert érintő ügyek közé tartozott az ún. adatmentési ügy. A Pénzügy-

minisztérium (PM) utasított több alárendeltségébe tartozó szervezetet (például az APEH-et), hogy a náluk levő adatállományról készítsen másolatot és adja át a PM-nek, a PM rendeletet adott ki számlaadási kötelezettségről, melyben előírja, hogy már 50 ezer forint felett ún. áfás számlát kell adni. Ide tartozik az Egységes Munkaügyi Nyilvántartás felállításával kapcsolatos vita is. Az adatvédelmi biztos elégedetlen állapítja meg, hogy mindhárom esetben figyelembe vették véleményét. Az első esetben az átvett adatállományokat megsemmisítették, a második esetben az adatvédelmi biztos által kifogásolt paragrafust az Alkotmánybíróság megsemmisítette, a harmadik esetben minden szempontból érvényesült a biztos álláspontja.

Az ún. szektorális adatkezelések közül továbbra is kiemelkedően sok panasz érkezett az egészségügyi adatkezelésekkel kapcsolatban (a 2002. évhez képest megháromszorozódott a beadványok száma). A hagyományosan visszatérő ügyfajták (a beteg hozzáférése az egészségügyi dokumentációjához, az ellátó hálózaton kívüli szervek (hatóságok) adatigénylése) mellett, néhány új típusú ügy is keletkezett. Egy állampolgár kifogásolta, hogy egy háziorvosi rendelő előtt – közterületen – térfelügyelő kamerákat szereltek fel. Az adatvédelmi biztos szerint az orvos csak a saját ingatlanán belül alkalmazhat kamerákat és ezt is csak a látogatók figyelmének felhívásával.

Az adatvédelmi biztos, az állampolgárok országgyűlési biztosával együtt, a statisztikai jellegű adatfelvételekkel kapcsolatban közleményt jelentett meg (1458/A/2003). Ebben kifogásolta annak a kérdőívnek a tartalmát, mely az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium (ESZCSM) megbízásából készült a roma népesség helyzetéről. Társadalomstatisztikai adatfelvételek készítői számára tanulságos, ezért bővebben idézzük a közleményből.

„Álláspontunk szerint azonban a kérdőív számos olyan adat közlését kéri (mint pl. a kitöltők világnézete, politikai hovatartozása, vallásossága), amelynek az elérni kívánt célhoz semmi köze.

A kitöltő csupán a roma közösséget mélyen sértő megállapítások közül választhat válaszadásakor: a kérdőívben nem derül ki, hogy ezek a negatív értékelések (lusták, öszszeférhetetlenek, piszkosak, a kellenél több gyermeket nemzenek, van bennük bűnöző hajlam) kinek az értékvilágát tükrözik, az ESZCSM-ét, a kérdőív összeállítóját, vagy – vélelmezten – a megkérdezett foglalkozási csoportok minden egyes tagját. Miatán a célzatosan pejoratív kérdéscsoportok a pozitív tartalmú válaszadásra nem adnak módot, magukra a válaszadóira is sértőek.

A kérdőív olyan kifejezetten provokatív, bűncselekménynek minősülő cselekedetekre irányuló felhívásokat is érint, hogy: „*ösztönözni kellene a cigányok kivándorlását az országból*”, „*hogyan cigányoknak kevesebb gyerekük legyen*”, „*hogyan cigányok különülten lakjanak*”.

A kérdőív sérti mind az egyes megkérdezettek, mind az egyes roma és más halmozottan hátrányos helyzetű polgárok személyiségi jogait (emberi méltóságát, becsületét, jó hírnevét), ugyanúgy mindkét (foglalkozási, illetve etnikai) csoport közösségének alapvető jogait is veszélyezteti.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és az adatvédelmi biztos a feltárt alkotmányos jogokkal összefüggő visszasságok és azok további veszélyei alapján jelen közleményében felhívja az érintettek figyelmét arra, hogy az ilyen és ehhez hasonló kérdőívek és módszerek használata a jövőben kerülendő, valamint, hogy senkit semmilyen hátrány nem érhet a jogsértő kérdőív kitöltésének jogos megtagadása miatt.” (Beszámoló 283-284. old.)

Ebben az állásfoglalásban az az érdekes, hogy az ombudsmanok nem formailag kifogásolják a felmérést (például, hogy a felvétel nem önkéntes, vagy hogy nem név nélküli), hanem tartalmi kifogásaik vannak.

A munkáltatókkal kapcsolatos ügyek száma is kiugróan megemelkedett, többnyire a korábbi panaszok ismétlődtek meg, hasonlóan a távközlési cégekkel és a Magyar Postával kapcsolatos ügyekhez. Az adatvédelmi biztos külön közleményt adott ki arról, hogy a mobilszolgáltatók, pénzüzetek vagy más adatkezelők ne készítsenek másolatot a személyazonosító igazolványokról. (756/A/2003)

A hitelintézetek és a biztosítótársaságok, az áruküldő cégek, a sajtó, a közüzemi szolgáltatók adatkezelésével kapcsolatos panaszok jellege szintén olyan, melynek többsége már korábban is előfordult és erre az adatvédelmi biztos külön is felhívja a figyelmet.

A 2003. évi beszámolóban két állásfoglalás jelent meg a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatkezelésével kapcsolatban. Az egyik állásfoglalást az adatvédelmi biztos az összefoglaló részben, a Levéltár, tudományos kutatás címszó alatt közli, melyet szó szerint idézzük:

„A Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) a 2001-es népszámlálás előkészítésével párhuzamosan elkezdte a KSH-nak a németek kitelepítése előkészítésében való szerepét bemutató dokumentumok módszeres feltárását, gyűjtését, csoportosítását. Az adat- és dokumentumgyűjtő munka kapcsán találtak rá a Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalában egy 1948 első félévében készült összesítő névjegyzékre, amely a kitelepítésben érintettek adatait tartalmazza. Az így megszerzett adatokat statisztikai feldolgozás céljából számítógépen rögzítették.

A kitelepítésben érintettek, valamint az ő rokonaink többször keresték már meg a KSH-t, és az 1941-es népszámlálás adatai után érdeklődtek. A tervezett kiadvány megjelenését követően várhatóan nagy lesz az érdeklődés a személyes adatokat tartalmazó névjegyzékek iránt. A KSH illetékese azzal a kérdéssel fordult a biztoshoz, hogy adhat-e, illetve köteles-e az eredeti dokumentumokról készített fénymásolatok útján birtokába került személyes adatokról felvilágosítást adni az érintetteknek, illetve az érintettek rokonainak?

A biztos véleménye szerint az ügyben az a helyes eljárás, ha az 1945-48 közötti, a német lakosságot érintő kitelepítésekre vonatkozó adatokról érdeklődő kérelmezőket a KSH az eredeti dokumentumok jelenlegi birtokosához, a BM Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalához irányítja, hiszen ez az a szerv, amely a szóban forgó adatok teljes körét kezeli, és amely mérlegelheti, hogy az adott kérelmezőnek meghatározott adatról ad-e tájékoztatást." (721/K2003) (Beszámoló 119-120. old.)

Az adatvédelmi biztos a másik állásfoglalást ugyan nem kommentálja, de szövegét közli a többi állásfoglalás között, melynek címe nagyon tanulságos: *„Állásfoglalás: mind a KSH-nak, mind pedig az OM-nek arra kell törekednie, hogy a személyes és egyedi adatok védelméhez fűződő alkotmányos és törvényi követelményt úgy érvényesítse, hogy az a tudományos élet szabadságát a lehető legkisebb mértékben korlátozza”*. Az állásfoglalás, melyet a KSH elnökének szóló levélben fejt ki, tényismertetéssel kezdődik. A lényeg, hogy az Oktatási Minisztérium (OM) megbízott egy kutatócsoportot, melynek feladata a roma népesség társadalmi helyzetének elemzése és ehhez kikérte a 2001. évi népszámlálás roma népességgel kapcsolatos teljes anyagát, kontrollcsoportok adataival együtt. Az adatok felfedésének kockázata miatt a KSH azt javasolta, hogy a konkrét adatfeldolgozás, a kutatócsoporttal szorosan együttműködve, a KSH-ban történjék. Ezt követően az adatvédelmi biztos ismertette a vonatkozó jogszabályokat, a konkrét adatkérést, rámutatott arra, hogy mi a különbség a személyes adat és az egyedi adat fogalma között, majd közölte az üggyel kapcsolatos véleményét. Ezt a részt részletesen idézzük:

„Az OM által igényelt adatok széleskörűsége, rendezett volta, és a településkódokkal (és számlálókörzeti kódokkal) való összekapcsolása lehetővé teszi, hogy az adatkeres teljesítése esetén a kutató egyedi (és személyes) adatokhoz jusson. Abban a kérdésben azonban, hogy az OM által igényelt adatok a szóban forgó definíciók alapján hogyan minősülnek, a törvény nem ad eligazítást, hiszen – ahogyan az adatvédelmi biztos 1998-as állásfoglalása is megállapítja – nem határozza meg, hogy „a kapcsolatba hozhatóság meddig terjedhet, az összefüggés erősségét, valószínűségét, áttételességét tekintve meddig értelmezhető”. Egyetértek és követendőnek tartom elődöm azon álláspontját, mely szerint „a kapcsolatba hozhatóság, a következtetések levonása nem lehet korlátlan terjedelmű, hiszen ez nyilvánvalóan ellentétes lenne a kommunikációs alapjogok, így a véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság vagy az információszabadság érvényesülésével”. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni az OM adatkeresésének körülményeit, miszerint az a cigány lakosság teljes körére kiterjedően igényelt adatokat (különleges adataira vonatkozó ismérvek alapján). A teljeskörűség és a különleges adatok jelenléte olyan szempont, amelyet sem a KSH, sem az OM, sem pedig az adatvédelmi biztos nem hagyhat figyelmen kívül. Emiatt is tartom szükségesnek jelen esetben az Stt. 18. §-ában rögzítettek megállapító értelmezését, mely szerint „*egyedi adat csak statisztikai célra használható, mással csak akkor kö-*

zölhető, és abban az esetben adható át, valamint hozható nyilvánosságra, ha ehhez az adatszolgáltató előzetesen írásban hozzájárult”...

Nem tartom jelen esetben alkalmazhatónak a fent említett okok miatt elődömmnek a már idézett, a KSH mikrocenzenzusa adatai törvények között tudományos célra történő felhasználásáról szóló azon megállapítását, miszerint „a tudományos kutatás szabadságának alkotmányos joga, a tudományos közösség erkölcsi felelősségének magasabb szintje a tudományos kutatás területén e kritériumok (ti. az összefüggés erőssége) szűkebb értelmezését indokolja”, hiszen jelen esetben a teljes magyarországi roma lakosság egyedi adatait is tartalmazó adatállományának felhasználásáról van szó.

Mindezek után úgy foglalkozom állást, hogy az egyedi és személyes adatok védelme szempontjából megfelelő eljárásnak tartom, ha az OM keretében zajló kutatáshoz kapcsolódóan a KSH-tól kért egyedi adatok a KSH számítógépparkján, a KSH szakemberei által ellenőrzött módon kerülnek feldolgozásra.” (720/K/2003).(Beszámoló 327-329.old.)

Az állásfoglalás lényege tehát az, hogy ha – különösen az érzékeny adatok vonatkozásában – jelentős a felfedés kockázata, akkor célszerű az adatokat az adatkezelő, jelen esetben a KSH számítógéprendszerében feldolgozni és csak az anonim jellegű, az egyedi azonosítás lehetőségétől teljesen megfosztott adatösszeállításokat kiadni.

Az adatvédelmi biztos beszámolójának következő nagy fejezete a közérdekű adatok problémájával foglalkozik, melyben bejelenti, hogy még soha nem érkezett annyi beadvány e problémakörrel kapcsolatban, mint a 2003. évben. Ennek egyik oka, hogy az adatvédelmi törvény elfogadása óta (1992) a 2003. évben születtek meg a legnagyobb horderejű jogszabályi változások, melyek nemcsak kiterjesztették a közérdekű adatok megismerésének jogát, hanem – remélhetőleg megszüntették az eddigi jogértelmezési bizonytalanságot az üzleti titok – közérdekű adat konfliktusában és látványos előrelépést hoztak az elektronikus információszabadság terén. A köznyelv által csak „üvegzséb” törvénynek nevezett és abból származó egyéb jogszabálynak köszönhetően bizonyos jogértelmezési kérdések egyértelműbbekké váltak. Az adatvédelmi biztos a következőképpen foglalta össze a változások lényegét. (Ezt részletesebben kifejtve egy közleményben is kiadta (1020/H2003).)

„– a Törvényhozó feloldotta az üzleti titok védelme és a közérdekű adatok nyilvánossága közötti ellentmondást, és

– a közérdekből nyilvános adat intézményének bevezetésével az információszabadságot kiterjesztette a magánszférának az államháztartással pénzügyi, illetve üzleti kapcsolatot létesítő szervezeteire is.

– A Kormányrendelet az államháztartással összefüggő közérdekű adatok széles körére vonatkozóan előírta a – kérelem nélküli – internetes honlapon történő közzétételi kötelezettségét, ezzel az eddiginél jóval szélesebb körre terjesztette ki az elektronikus információszabadságot, és

– Az államháztartás körébe tartozó valamennyi szervezet kötelességévé tette, hogy a közérdekű adatok közlésével kapcsolatos feladatok ellátásával megfelelő szakértelemmel bíró személyt vagy szervezeti egységet bizzon meg.” (Beszámoló 143–144. old.)

A 1096/2003. (IX.11.) Kormányhatározat előírja, hogy a minisztereknek az „üvegseb-program” végrehajtása céljából intézkedési tervet kell kidolgozniuk. Ezen belül felhívta a KSH elnökét, hogy az adatvédelmi biztossal közösen alakítsa ki a közérdekű adatok közlésével kapcsolatos kötelező statisztikai adatszolgáltatás rendszerét.

Az önkormányzatok közérdekű adatkezelésével kapcsolatos ügyek száma is emelkedett, aminek – az adatvédelmi biztos szerint – egyik feltételezhető oka a 2002. évi önkormányzati választás, az új képviselő-testületek megalakulása. Továbbra is „sláger” téma az önkormányzati testületi ülések nyilvánossága, az önkormányzati képviselők, polgármesterek javadalmazása.

Az adatvédelmi biztos beszámolója követve a hagyományokat a titokvédelemmel, a jogszabályok véleményezésével kapcsolatos tevékenységének ismertetésével, valamint az adatvédelmi nyilvántartás helyzetének bemutatásával zárul.

Az adatvédelmi biztos a beszámoló mellékletében közli a legfontosabb ajánlásokat, közleményeket és állásfoglalásokat. A beszámoló teljes anyaga megtalálható az adatvédelmi biztos honlapján (<http://www.obh.hu>).

A 2003. évi beszámolóról összefoglalóan megállapítható, hogy bő terjedelmű, igen értékes információforrást nyújt az adatvédelem témája iránt érdeklődőknek, sőt a magyar társadalom helyzetét kutató statisztikusoknak, szociológusoknak is, tekintettel arra, hogy – a többi ombudsmani jelentéssel együtt – egy sajátos látteletét adják a magyar társadalomban végbemenő folyamatoknak.

Dr. Lakatos Miklós

SZEMÉLYI HÍREK

Vezetői megbízás módosítása. *Dr. Pukli Péter*, a KSH elnöke *Jasperné dr. Darvas Máriának* a Sajtó osztály vezetésére adott főosztályvezető-helyettesi megbízását 2004. június 30-ai hatállyal visszavonta, és főosztályvezetői megbízással 2004. július 1-jei hatállyal megbízta az Elnöki Titkárság vezetésével; *Waffenschmidt Jánosnétól* a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságán a főigazgatói feladatok ellátására adott vezetői megbízását 2004. július 31-ei hatállyal visszavonta, és főosztályvezetői megbízással 2004. augusztus 1-jei hatállyal megbízta a KSH elnökének 11/2004. (SK 5.) KSH utasítása alapján végrehajtott átszervezésnek megfelelően létrehozott Adatgyűjtő főosztály vezetésével; *dr. Bagó Eszter*, a KSH elnökhelyettese *dr. Szép Katalint*, a Módszertani és mintavételi osztály vezetésére adott megbízása mellett 2004. május 3-ai hatállyal megbízta a 7/2004. (SK 4.) KSH utasítással létrehozott Statisztikai kutatási és oktatási főosztályon a főosztályvezető-helyettesi feladatok ellátásával.

Vezetői megbízás visszavonása. *Helt Ferenc*, a KSH elnökhelyettese *dr. Kövári Lajosnak*, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságán a főigazgató-helyettesi, valamint a Tájékoztatási főosztály vezetésére adott megbízását, a KSH elnökének 11/2004. (SK 5.) KSH utasítása alapján végrehajtott átszervezésnek megfelelően 2004. július 30-ai hatállyal visszavonta.

Vezetői megbízás. *Dr. Bagó Eszter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese *Bány Anitát* osztályvezetői megbízással 2004. augusztus 1-jei hatállyal megbízta a Külkereskedelemszervezési főosztályon a Szolgáltatás-külkereskedelmi osztály vezetésével.

Kitüntetés. *Mádl Ferenc*, a Magyar Köztársaság Elnöke *Kotulics Tamásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjének a magyar statisztikai

rendszer fejlesztésében, különösen az EU harmonizációs munkában végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
LOVAGKERESZTJE

kitüntetést adományozta.

Címadományozás. *Dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Kárpáti Józsefnek*, az Elnöki Titkárság referensének tartósan kiemelkedő szakmai tevékenysége elismeréséül 2004. július 1-jei hatállyal szakmai tanácsadói címet adományozott.

Jutalmazás. Közszolgálati jogviszonyban töltött idejük alapján, 2004 július hónapban, jubileumi jutalomban részesültek:

25 éves szolgálatáért: *Mészár Gáborné* (Ellenőrzési osztály), *Ányok Mária* (Mezőgazdasági és környezet-statisztikai főosztály), *Lakatos Gyuláné* (Életszínvonal- és emberi erőforrás-statisztikai főosztály).

30 éves szolgálatáért: *dr. Bagó Eszter* (elnökhelyettes), *Bassó Lidia* (Külkereskedelemszervezési főosztály), *Kutalikné Vas Vera* (Informatikai főosztály), *Simonyi Gyula* (Informatikai főosztály), *Sinkovich Károlyné* (Mezőgazdasági és környezet-statisztikai főosztály), *Szauer Erzsébet* (Népesedésszervezési és szociális statisztikai főosztály).

35 éves szolgálatáért: *Nemes Lajos* (Iparstatisztikai főosztály), *dr. Pintér László* (Mezőgazdasági és környezet-statisztikai főosztály), *Süveges Éva* (Szolgáltatás-statisztikai főosztály), *dr. Szabó Éva Mária* (Fogyasztás- és felhalmozásstatisztikai főosztály).

40 éves szolgálatáért: *Bárány Tibor Ferenc* (Informatikai főosztály), *Fabók Irén* (Informatikai főosztály), *Fenákel Györgyné* (Szolgáltatás-statisztikai főosztály), *Őze Elekné* (Pénzügyi főosztály), *Szabó Sándor* (Igazgatási és költségvetési főosztály).

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A KSH Budapest és a Pest Megyei Igazgatóság integrációjáról tájékoztatta a Hivatal Vezetői Kollégiumát *Waffenschmidt Jánosné* 2004. július 21-én. A Kormány 2050/2004. (III. 11.) sz. határozatának 6. pontja értelmében az Igazgatóságot a KSH Központba integrálták. A Kormányhatározat teljesítését a régiós projekteken belül alakult alprojektek keretében készítették elő. Az egykori Igazgatóság Adatgyűjtő főosztályként az Informatikai főosztályhoz hasonló, ágazati felépítésben működik.

Adatgyűjtő főosztály létrehozása. Dr. Pukli Péter, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 5. § (1) bekezdésében foglalt jogkörénél fogva, valamint az államháztartás egyensúlyi helyzetének javításához szükséges rövid és hosszabb távú intézkedésekről szóló 2050/2004. (II. 11.) Korm. határozat 4. számú mellékletének 1. pontjában foglaltak végrehajtása céljából utasítást adott ki az Adatgyűjtő főosztály létrehozására. Az Adatgyűjtő főosztály a gazdasági elnökhelyetteshez tartozik. A főosztály szervezeti felépítése: 1. Gazdaságstatisztikai ágazat, 2. Társadalomstatisztikai ágazat, 3. Technikai önálló osztály. A Gazdaságstatisztikai ágazat felépítése: Iparstatisztikai osztály, Kereskedelemstatisztikai osztály, Mezőgazdasági statisztikai osztály, Gazdasági szolgáltatások statisztikai osztály, Közösségi szolgáltatások statisztikai osztály, Gazdasági szervezetek nyilván tartó csoport. A Társadalomstatisztikai ágazat felépítése: Népesedésszatisztikai osztály, Társadalmi szolgáltatások osztály, Lakossági összeírási osztály, Árstatisztikai osztály, Összeírási koordinációs osztály. A főosztály és szervezeti egységei részletes feladatainak leírása a KSH Központ módosított Szervezeti és Működési Szabályzatában (SZMSZ) található.

Elnöki Titkárság főosztály alakult 2004 július 1-jei hatállyal, a Sajtóosztály megszüntetését követően. A főosztály vezetője *Jaspermé Darvas Mária* (a KSH sajtófőnöke is egyszemélyben), helyettese *Szabó Sarolta* lett. Az elnöki munkát hét referens segíti, akiknek feladata a háttérinformációk összegyűjtése, anyagok készítése és véleményezése.

A Stratégiai Fejlesztési Tanács (SFT) létrehozása. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 2004. július 9-én létrehozta az SFT-t. A Tanács célja a KSH stratégiai fejlesztési terveiben szereplő modernizációs folyamatok és eredmények testületi érté-

kelése, illetve a fejlesztések során felmerült döntéselőkezesítések megvitatása és a szükséges döntések meghozatala. Feloszlatajáról a KSH elnöke dönt. Az SFT elnöke: a KSH elnöke; tagjai: az elnökhelyettesek, a Modernizációs Programiroda (MPI) vezetője, a stratégiai munkacsoport-vezetők. Az SFT szükség szerint ülésezik. Összehívását az elnök vagy az MPI vezetője kezdeményezheti. Az ülések írásos előterjesztés alapján szervezhetők, kivéve, ha az elnök tájékoztatási céllal hívja össze a tanácsot. Az írásos előterjesztéseket legalább 5 munkanappal korábban kell benyújtani az MPI titkárságára. A titkársági feladatokat az MPI látja el: elkészíti az SFT-ülések emlékeztetőit és gondoskodik azok KSH-hálón történő megjelenítéséről.

Migrációs Tárcaközi Bizottság (MTB) alakult 2004 áprilisában, melyben – a kabinet felkérésére – a KSH is részt vesz. Az alakuló ülésen elsősorban a migrációval kapcsolatos meglévő adatokról és további adatigényekről volt szó. A KSH megbízást kapott az adatgyűjtések felmérésére és az egységes adatgyűjtési rendszer kialakítása lehetőségeinek felmérésére augusztus végi határidővel. A már elkészült anyagot július végén küldte tárcaközésre a Hivatal.

Megjelent a **Magyarország nemzeti számlái, 2001-2002** című kiadvány, melyet a KSH Pénzügy-statisztikai, Fogyasztás- és felhalmozás-statisztikai és Nemzeti számlák főosztálya készített. A kiadvány a következő öt fejezetben közöl magyar és angol nyelvű táblákat: A nemzetgazdasági mutatók idősorai; A termelés, a jövedelmek és a felhasználás fő adatai; A vállalatok és a pénzügyi vállalatok szektorának számlái; A kormányzat számlái; A háztartási szektor számlái. Külön lapon, kivehető mellékletben szerepel a nemzetgazdaság 2001-es és a 2002-es évi integrált számláit közlő tábla. A legutóbb bevezetett módszertani változtatások, illetve az általános módszertani megjegyzések, és a fogalommagyarázatok definíciója zárják a kiadványt.

(Magyarország nemzeti számlái, 2001-2002. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2004. 176 old.)

Az élethosszig tartó tanulás kiemelten fontos terület az Európai Unió tagállamai számára. A fejlett piacgazdaságokban, így Magyarországon is, egyre jellemzőbb az oktatásba való többszöri bekapcsolódással szerzett képzettség, melyet a változó gazdaságban megkövetel a fejlődés, illetve a szakmaváltás

igénye. Megváltozott a tanulás fogalma: az iskola-rendszerű oktatáson kívül más, tervszerű (formális, informális, nemformális) tanulási tevékenységek is léteznek, a gyermekkortól nyugdíjas korig. A KSH Életszínvonal- és emberierőforrás-statisztikai főosztálya által megjelentetett kiadvány 20 oldalas elemzést tartalmaz a különböző képzési formákban való részvételről. Ezt 23 kétnyelvű táblából álló második rész, majd a magyar és angol nyelven is közölt módszertani leírás követi, a záró melléklet pedig az Élethosszig tartó tanulás című lakossági felvétel kérdőívét tartalmazza.

(Az élethosszig tartó tanulás. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2004. 66 old.)

A gyermekvédelmi szakellátás helyzete a XX. században címmel jelentetett meg kiadványt a KSH Népesedés-, Egészségügyi és Szociális Statisztikai Főosztály Szociális Statisztikai osztálya. A bevezető történelmi áttekintést ad a magyarországi gyermekvédelemről, amely a XIX. századtól már a gyámságon túli intézményes védelmet is jelentette. A kiadvány statisztikai szemszögből mutatja be a gyermekvédelem alakulását, fejlődését, szabályozását a XX. században. Főbb témái: gyermekmenhelyek; gyermekek jogi helyzete; intézményes elhelyezés, állami gondozásba vétel, nevelőszülőnél való elhelyezés. Külön fejezet tárgyalja a XX. század végi szabályozások jelenben látható eredményeit, elsősorban a gyermekek tanulmányaival kapcsolatban. Az elemzést táblák, módszertan és irodalomjegyzék egészíti ki.

(A gyermekvédelmi szakellátás helyzete a XX. században. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2004. 68 old.)

A betegségek együttes előfordulását, azaz a komorbiditást vizsgálja az a kiadvány, melyet a KSH Népesedés-, Egészségügyi és Szociális Statisztikai Főosztály Szociális Statisztikai osztálya jelentetett meg. Az összefoglaló táblaelemzésből és az azt követő 34 táblából, valamint a módszertani részből álló kiadvány Magyarországon első ízben elemzi a komorbiditást. Az elemzés 16 olyan betegség/betegségcsoportot vett szemügyre, amelyek alapvető hatással vannak a lakosság egészségi állapotának alakulására. Az eredmények azt mutatják, hogy az elhízásnak igen nagy szerepe van a betegségek halmozott előfordulásában (különösen a magas vérnyomás és az emésztőrendszeri betegségek fordulnak elő társult betegségként). Ugyancsak feltételezhető a dohányzás káros hatása, amennyiben ez áll azon tény mögött, hogy az alsólégúti betegségek kiemelkedő gyakorisággal társulnak más betegséggel.

(A komorbiditás (betegségtársulások) vizsgálata a fekvő- és járóbeteg-szakellátás 2002. évi adatai alapján. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2004. 112 old.)

Az Életmód-időmérleg sorozat legújabb, Az élet ritmusa c. kiadványa a magyar lakosság egy év egy átlagos napján végzett jellemző tevékenységének szerkezetét mutatja be. Az 1986. és a 2000. év összevetésében három fő metszetet vizsgáltak meg a szerzők: az ébrenlét és alvás periódusát; az ébrenlét során végzett tevékenységek napi ritmusát; valamint az egyes napszakok jellegzetes tevékenységszerkezetét. Elemzik az 186. és 2000. év között bekövetkezett változásokat, részletesen kitérve a nemek szerinti eltérő jellemzőkre. A vizsgált tevékenységeket teljes szociológiai környezetükbe, ún. miliójukben, vagyis kontextusukban is tekintik (hol, milyen társadalmi közegben történik a tevékenység). A tanulmányt részletes módszertani útmutató, illetve irodalomjegyzék, valamint a kiadvány terjedelmének mintegy harmadát kitevő táblák zárják.

(Az élet ritmusa. Életmód-időmérleg sorozat. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2004. 108 old.)

Megjelent a *Területi Statisztika* című folyóirat 2004. évi júliusi száma.

ELMÉLET–MÓDSZERTAN

Logisztika kormányzati megközelítésben. – *Gecse Gergely* – *dr. Nikodémus Antal*
Néhány gondolat a hazai városok beépítéséről. – *dr. Csapó Tamás*

ELEMZÉSEK

A jelenlegi magyar bankrendszer területi jellemzői. – *Wágner Ildikó*
A horvátországi magyarság területi és társadalomstatisztikai sajátosságai. – *Gyémánt Richárd* – *Drozdik Zsuzsa*

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

HJULSAGER, K.:

MIKROADATOK ÉS ADATMINŐSÉG AZ EURÓPAI STATISZTIKAI RENDSZERBEN

(Microdata and data quality in the European Statistical System.) – *Statistics in Transition*, 2003. 2.sz. 197–205. old.

A cikk példákat mutat be a mikroadatokat használatáról az Európai Statisztikai Rendszerben. Ismerteti a mikroadatokat minőségi szempontjait és követelményeit, amelyeken ebben az összefüggésben az egyedi egységre vonatkozó adatokat értjük.

A Dán Statisztikai Hivatal meghatározta a mikroadatokkal szemben támasztott minőségi követelményeit: a célnak megfelelők, megbízhatók, időszerűek, összetartó erejűek és elérhetőek legyenek.

A statisztika felhasználásához fontos, hogy az egységek jól definiáltak legyenek. Ez nem probléma a „természetes” egységeknél, mint a személyek vagy gépjárművek, amelyek önmeghatározók, de azonnal problémák keletkeznek, ha olyan gazdasági szervezetekről van szó, mint például egy mezőgazdasági holding, egy vállalkozás vagy munkahely, amelyek absztrakt koncepciók. Ezekre vonatkozóan nagyon fontos meghatározási szabályok szükségesek.

Az azonosítók kiemelkedő szerepet játszanak az egységek kezelésében, mind a statisztikai regiszterekben, mind pedig használatukban. Statisztikák előállításánál különösen fontos, hogy közös azonosítókat használjunk, hogy a különböző forrásokból származó információkat összekapcsolhassuk. Ebben az összefüggésben a legfontosabb azonosító a személyi szám, a lakáscím és a munkahely (telephely) azonosítója. Dániában minden vállalkozásnak van egy azonosítója, melyet a hatóságok saját felelősségi körükben használnak.

Az idő dimenzió nagyon speciális szerepet játszik a statisztikában a társadalmi minták és trendek felismerésében. Továbbá az összes érintett területen szükség van arra, hogy időbeni összehasonlításokat tegyünk. A statisztikai publikációkban és adatbázisokban az idő dimenzió állandóan jelen van, ezért elengedhetetlenül fontos, hogy a regiszterekben megbízható információkat tároljunk a különböző időpontokról.

Ezek elsősorban a változások és az események időpontjaira vonatkoznak. A legfontosabb események között az egységek keletkezését és megszűnését kell említeni, de szintén fontosak az egységeket befolyásoló változások időpontjai is.

Az események és változások időpontjai mellett szükség van regisztrációs időpontokra is, azaz egy jelzésre, hogy egy adott elem mikor került be a statisztikai regiszterbe. Ez döntő fontosságú akkor, ha a regiszternek a valóság statisztikai modelljeként kell működnie.

Az ideális helyzet tehát az, ha minden információelemhez hozzá van rendelve egy esemény vagy változás időpontja, továbbá egy regisztrációs időpont is. A statisztika fontos tulajdonsága, hogy képes időbeni folyamatok leírására. Lényeges, hogy a statisztikai regiszterek fogalmai hosszú távon változatlanok maradjanak, mert egyébként komoly problémák fordulhatnak elő, ha különböző időpontok adatait akarjuk összehasonlítani.

A mikroadatokkal szembeni legfontosabb követelmény, hogy az alapinformáció az adott statisztikai célnak feleljen meg, azaz azokra az ismérvekre vonatkozzon, amelyeket meg akarunk figyelni a statisztikai rendszerben. Ezeknek a követelményeknek a teljesülését nagyon könnyű ellenőrizni a hagyományos sta-

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését *Rettich Béla* szerkesztésében), páratlan hónapban általában *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84., az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemerlét* tartalmaz.

tisztikákban, amelyek a célnak megfelelő adatgyűjtéseken alapulnak. Azonban mindez sokkal bonyolultabb, ha a statisztikák különböző, például adminisztratív célokra gyűjtött adatokra támaszkodnak.

Ahhoz, hogy helyes következtetéseket vonjunk le a végső statisztikákból, szükséges, hogy a statisztikák összeállításához használt mikroadatokat, alapinformációkat megbízhatók legyenek. Ez attól függetlenül igaz, hogy az adatok kérdőívekből vagy regisztrerekből származnak. Nagyfokú bizonyosság szükséges azt illetően, hogy a gyűjtött adatok megbízhatók tükröződései azoknak a körülményeknek, amelyeket megfigyeltünk.

Természetesen lehet érvelni azzal, hogy ameddig a hibák nem szisztematikusak, nem okoznak ferde eloszlásokat, hanem kiegyenlítik egymást. Azonban azt látjuk, hogy gyakran előfordul, hogy különböző statisztikai változók kapcsolatai között az ilyen hibák problémát okoznak és tönkretesznek a kapcsolatok közötti értékeléseket.

Ha a hibák szisztematikus tendenciát mutatnak, a probléma súlya megnő, ugyanakkor jellegükből eredően viszonylag könnyen korrigálhatók.

Dániában szoros kapcsolat van a mikroszintű mezőgazdasági elszámolási statisztikák, valamint a szerkezeti felvételek között. A szerkezeti felvételekből származó adatok a mezőgazdasági statisztikai regiszter karbantartására, valamint mintavételi keretként szolgálnak az elszámolási statisztikákhoz a mezőgazdasági és kertészeti holdingokra, valamint biofarmokra vonatkozóan. Az elszámolási statisztikák eredményeit ugyanakkor felhasználják a holdingok osztályozására a gazdaság típusa és nagysága szerint.

A könyvvezetésre kötelezett gazdaságok kiválasztásánál a farmokat csoportosítják egy adott évben a mezőgazdasági és kertészeti felvétel alapján.

A farmok osztályozása a következő jellemzőkön alapul: létszám (teljes és részmunkaidős); a gazdaság mérete; a gazdálkodás típusa; mezőgazdasági terület; a farmer életkora; település.

A minta a teljes sokaság négy-öt százaléka, a kisebb részsokaságokat nagyobb arányban reprezentálva. A nagyság szerinti osztályozás a standard bruttó bevételen alapul, három működési év átlagára számolva, így elkerülve, hogy kivételes termelési vagy árfeltételek érvényesüljenek egy adott évben.

A statisztikák növekedést mutatnak a biofarmok számában és a bioterületekről évenként készülnek összeállítások. A statisztika figyeli a biofarmok számának, összes területének alakulását, valamint elemzi is ezeket és más mutatókat.

A mezőgazdaságban a bruttó hozzáadott érték termelésítényező-költségen képezi a gazdasági elszámolást és ilyen módon állítja elő a mezőgazdaság

hozzájárulását a nemzeti számlákhoz. A bruttó hozzáadott érték faktor költségen a mezőgazdasági szektor teljes emberi és tőkeerőforrás összegét értjük, amibe beletartozik többek között az értéksökkenés, a terhelésen kívüli (például jelzálog) és kölcsöntökére történő kamatbefizetések, és az állandó munkások fizetése. A mezőgazdaságban a bruttó hozzáadott érték a következő általános irányelvek szerint osztható fel: a korábbi termelő szerinti teljes eladási érték, mezőgazdasági szolgáltatások értéke, másodlagos tevékenységek értéke, a készletek és állatállományok változásainak értéke, közbenső fogyasztás, bruttó hozzáadott érték termelő áron, termékhez kötött támogatások, bruttó hozzáadott érték alapon, általános támogatások, adók és kötelezettségek.

A statisztikák elemzik a mezőgazdasági háztartások jövedelemfüggőségét a mezőgazdasági termeléstől és egyéb jövedelemforrásoktól, kimutatják a családi jövedelmet a mezőgazdaságban, például a farmok típusa, létszáma és a farmer életkora szerint.

A mezőgazdasági háztartások jövedelemstatisztikáit kizárólag regiszteralapú adatokból állítják elő. A felhasznált regiszterek a következők: a mezőgazdasági- és kertészeti statisztikai regiszter, a központi népszerűnyilvántartás valamint a jövedelemstatisztikai regiszter.

Ahhoz, hogy biztosítsuk olyan érvényes statisztikák előállítását, amelyek szilárd alapot jelentenek a döntésekhez az európai mezőgazdasági statisztika területén, lényeges, hogy kezeljük és finomítsuk azoknak a mikroadatoknak a minőségét, amelyek az Európai Statisztikai Rendszerben szerepelnek, különös tekintettel a mezőgazdasági statisztikákra.

Az európai mezőgazdasági statisztikát illetően figyelmet kell fordítani arra, hogy olyan összetartó rendszer alakuljon ki, amelyben a különböző statisztikákból származó adatokat be lehet építeni a rendszerbe úgy, hogy hozzájáruljanak az európai mezőgazdasági szektor általános elemzéséhez. Ha a koordináció megfelelő, akkor optimalizálni lehet az erőforrások felhasználását akár nemzeti, akár bizottsági szinten. A Dán Statisztikai Hivatal fontos lépéseket tett egyrészt a szerkezeti felvételek és a mezőgazdasági gazdasági elszámolások területén, másrészt a teszüzemi rendszer (Farm Administration Data Network – FADN) területén. A koordinációs munkát azonban tovább kell folytatni és finomítani ahhoz (beleértve olyan új statisztikai területeket, mint az élelmiszer biztonság és a falusi fejlődés), hogy megtartsuk és javítsuk a mikroadatokat minőségét, és ez által az Európai Statisztikai Rendszer minőségét is hosszú távon.

(Ism.: *Sánta József*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

HAKIM, C.:

PREFERENCIAELMÉLET: A TERMÉKENYSÉG
VÁLTOZÁSÁNAK MAGYARÁZATA
ÚJ MEGKÖZELÍTÉSBEN

(A new approach to explaining fertility patterns: preference theory.) – *Population and Development Review*, 2003. 3. sz. 349–374. old.

A szerző célja egy olyan fogalmi keret, elmélet kidolgozása, amely az eddigi gazdasági és ideológiai elméleteknél jobban megmagyarázza a családi élet és a nők gyermekvállalása terén bekövetkezett változásokat. *Hakim* szerint a gazdasági és az ideológiai elméletek nem adnak meggyőző választ a családi élet és a termékenység körében bekövetkezett változásokra. A homogén női társadalomképből kiinduló gazdasági és ideológiai megközelítések helyett egy, a nők heterogenitását elismerő preferenciaelmélet mellett érvel. Állítása szerint a nők személyes attitűdje, motivációi és preferenciái döntő szerepet játszanak a családi élet és a gyermekvállalás terén megfigyelhető változásokban. Állítása szerint e preferenciák alapján egymástól határozottan elkülönülő csoportokba sorolhatók a nők. Elkülönül egymástól a családi életet a munkakarrier elé helyező nők csoport, a családi élet és a munkakarrier között ingadozó csoport és végül azoknak a nőknek a csoportja, akik munkahelyi előmenetelüket tekintik a legfontosabbnak.

A nők motivációinak, attitűdjeinek, választásainak fontosságát hangsúlyozó preferenciaelmélet ismertetése a fő tételek bemutatásával kezdődik, amelyek a következő sorrendben szerepelnek a tanulmányban:

1. A XX. század második felétől öt tényező változtatta meg minőségileg a nők helyzetét:

A fogamzásgátlás forradalma 1965-től, melynek eredményeként a nők kontrollálni tudják termékenységüket. A tanulmány az egyéni preferenciák érvényesítését lehetővé tevő, e preferenciák érvényesülését segítő tényezők közül kiemelten hangsúlyozza a gyermekvállalás biológiai kontrolljára való képességet. A gyermekvállalás időpontjának tervezhetősége mellett ugyanakkor még számos tényezőt mülk az, hogy egy nő a gyermekvállalásra és a családban betöltött szerepére vonatkozó preferenciáit, elképzeléseit érvényesíteni tudja-e. Ilyen a termékenység biológiai kontrollja mellett az önkontroll képessége, és többek között a preferenciák megvalósításához szükséges készségek megléte.

A nők és a férfiak azonos esélyei munkavállalóként a munkaerőpiacon.

A fehér galléros munkakörök elterjedése, amivel megnőtt a nők esélye az ilyen munkahelyekhez való hozzáférésre. Ezeknek a tételeknek a foglalkoztatásstatisztikai adatok ellentmondanak. A nők és a férfiak foglalkoztatási esélyegyenlősége ma még célként lebeg sok európai társadalom szeme előtt. A nemek közötti foglalkoztatási esélyegyenlőség még Nyugat-Európában sem valósult meg, ahol pedig az európai országok viszonylatában aránylag magas foglalkoztatottság figyelhető meg. Ennél rosszabb a helyzet a keleti régióban, ahol az alacsonyabb foglalkoztatottsághoz a nyugatinál jelentősebb nemek közötti foglalkoztatási esélyegyenlőtlenség járul. Kimutatható különbségek vannak a nők és a férfiak foglalkoztatásában a bérezés és az előmenetel terén is.

Olyan munkakörök létrejötte (atipikus foglalkoztatás), amelyek a család másodlagos munkavállalói számára nyújtanak pénzkereseti lehetőséget. Definíciószerűen az a munkahely, amely egy családi közösségben „másodlagos” jövedelemtermelőként van jelen, nem hozhatja egyenrangú helyzetbe az azt ellátó személyt azzal szemben, akinek a tevékenysége a család primer jövedelemforrását jelenti.

Az attitűdök, értékek, személyes preferenciák fontosságának növekedése a modern társadalomban. A modernizációval együtt járó individualizáció impliciten valóban növeli az egyéni preferenciák, attitűdök szerepének jelentőségét a mindennapokban. A tanulmányból azonban úgy tűnik, hogy a szerző által megkülönböztetett csoportok közül csak az egyik jellemezhető individualista értékrenddel. Valójában a három női csoport közül a preferenciaelmélet leginkább ennek az individualista, munkahelyi előmenetelt fontosnak tartó csoportnak az értékrendjét, érvényesülését képes magyarázni.

2. A nők különböző módokon oldják fel a *család- vagy munkavállalás* dilemmáját, azaz heterogének ebben a tekintetben. Három alaptípus különböztethető meg: házas, alkalmazkodó és a munkahelyi előmenetelt előnyben részesítő.

Lényegében a szerző a priori alapon a két súlypont – a család és a munkavállalás – közötti választás három ideáltípusát különbözteti meg, amelyek megjelenítik a két választható súlypont közül tiszta formában az egyiket is és a másikat is, majd pedig azok keverékét, mint harmadik típus.

3. A különböző női preferenciacsoportok között konfliktusok keletkeznek és ezeket a férfiak kihasználják, mert ők homogének ebben a vonatkozásban. Az elméletek ez a tétele a leggyengébb.

4. A nők heterogenitása új társadalompolitikát, nőpolitikát, családpolitikát követel. A nők heteroge-

nitása csak annyiban követel új társadalompolitikát, amennyiben a régi társadalompolitika alkalmatlan a felértékelődött individuuum szerepének figyelembe vételére a modern társadalomban.

A szerző által kidolgozott preferenciaelmélet tesztelésére két vizsgálat eredményei kerülnek bemutatásra a tanulmányban. Az egyik vizsgálat az Egyesült Államokban zajlott 1968 és 1983 között, amikor évente kérdezték meg a 14–24 éves korcsoportba tartozó nőket arról, hogy mit szeretnének csinálni 35 éves korukban? Azt tervezik, hogy dolgozni fognak 35 éves korukban vagy esetleg azt, hogy háztartást vezetnek és családjuk lesz? A vizsgálat azt próbálta kideríteni, hogy milyen összefüggés figyelhető meg a kérdezettek jövőbeni elképzelései és a jövőben (35 éves korban) megvalósuló élethelyzetek között.

A vizsgálat arra az eredményre jutott, hogy azok a nők, akik évről-évre azt nyilatkozták, hogy munkavállalók lesznek a 35. életévükben, csak negyötödük dolgozott valójában ebben az életkorban. Akik következetesen azt tervezték, hogy nem vállalnak munkát, azoknak a fele volt háztartásbeli 35 évesen. A másik ötven százalék anyagi okok miatt – például a férj alacsony jövedelme, válás stb. – arra kényszerült, hogy munkát vállaljon.

Az adatok nem támasztják alá az elméletnek azt a megállapítását, hogy a nők elképzelései, attitűdjei, preferenciái határoznák meg, hogy hogyan alakul családi életük. Ugyanis, akik nem a munkakarriert preferálták, azoknál a házias, családias életvitel iránti igény nem tudott megvalósulni, csak minden második kérdezett esetében. Lényegében az amerikai vizsgálat adatai azt támasztják alá, hogy az önállóság, a munka világában való érvényesüléssel szerzett függetlenség preferenciája nagyobb valószínűséggel teljesedik be, mint a gazdasági értelemben eltartott, függő, érzelmekben gazdag házias, családias életvitel preferenciája. Ennek oka elsősorban gazdasági jellegű. Az eltartott, anyagi értelemben függő életforma fenntartását az eltartott személy nem anyagi jellegű erőfeszítésekkel képes támogatni, amelyek a családi „gazdaság” anyagi helyzetének megromlásakor inadekvát problémamegoldó eszköznek bizonyulnak. Adekvát problémamegoldó eszközként új vagy több jövedelemforrás felkutatása válik szükségessé, amelyhez a képességeket, készségeket a „házias” preferenciákkal leírható nők kevésbé sajátították el. Végeredményben a preferenciaelmélet azon bukik meg, hogy az attitűdök, motivációk, preferenciák megvalósulásának gazdasági korlátaival nem számol.

A preferenciaelmélet tesztelésére a szerző egy 1999. évi angol, saját vizsgálat eredményeit is ismer-

teti. A vizsgálat két állítása alátámasztani látszik a preferenciaelméletet. Az egyik állítás szerint a karrierorientált nők jóval többen dolgoznak teljes munkaidőben, mint amennyi a teljes munkaidőben foglalkoztatottak átlaga a nők között általában. Igaz ez attól függetlenül is, hogy a karrierista nőknek milyen iskolai végzettségük van. Ebből a megállapításból azt a következtetést vonja le a szerző, hogy a nő aspirációja, preferenciája határozza meg azt, hogy dolgozik-e főállásban, nem pedig az iskolai végzettsége. A másik megállapítás szerint a „házias” nők termékenysége kétszerese a „karrierista” nők termékenységének. Igaz ez attól függetlenül, hogy a „házias” nőnek milyen iskolai végzettsége van. Ebből a megállapításból azt a következtetést vonja le a szerző, hogy a nők preferenciája, szándéka határozza meg azt, hogy mennyi gyermeket vállalnak, nem pedig az iskolai végzettségük. Az adatok mindkét esetben azt mutatják, hogy a nők preferenciái az életpályájukat illetően nagyobb mértékben határozzák meg a jövőjüket, mint az iskolai végzettségük.

(Ism.: *Debreceni Erzsébet*)

ROBSON, M. T.:

LAKÁSPIAC ÉS REGIONÁLIS MUNKANÉLKÜLISÉG NAGY-BRITANNIÁBAN

(Housing markets and regional unemployment flows in Great Britain) – *The Manchester school*, 2003. 2. sz. 132–155. old.

Az elmúlt húsz év során számos kutató és politikus foglalkozott a lakáspiac és a munkanélküliség régiók közötti különbségeinek összefüggésével. A kutatások korábban a helyi önkormányzatok lakáspolitikáját helyezték előtérbe, később viszont a magántulajdonú lakások elterjedése következtében a lakásárak regionális különbségei kerültek a figyelem középpontjába. Az egyik legutóbbi kutatás szerint a munkanélküliség arányaiban mutatkozó különbségek kialakulásában szerepet játszik a saját tulajdonú lakások és a magán tulajdonosoktól bérelt lakások gyakorisága.

A tanulmány Nagy-Britannia tíz régiójában vizsgálja a lakáspiac és a munkanélküliség regionális különbségeinek összefüggéseit. Az eddigiektől eltérően nem a munkanélküliség állományát, hanem a munkanélküliségi be- és kiáramlást tekinti függő változónak. Ehhez számba veszi azt a viszonylag kevés rendelkezésre álló, munkanélküliségi áramlással foglalkozó felmérést, és ezek segítségével be- és kiáramlási rátákat számít a tíz brit régióra az 1984 és 1995 közötti több, mint tíz éves időszakra.

Robson elméleti megközelítésében a foglalkoztatásból kikerülők számának nagyságát úgy kapja meg, hogy a tervezett elbocsátások számából kivonja a várható felmondások számát. A várható felmondási arány a lakáspiacon keresztül befolyásolja a munkanélkülivé válást. A költözés ugyanis komoly tranzakciós költségekkel jár, így könnyebb azok számára, akik értékeesebb ingatlant birtokolnak. Emellett egy brit háztartási panel-vizsgálat adatai alapján készült elemzés azt mutatja, hogy a munkával összefüggő költözéseknek több mint egyharmada összefüggést mutat a felmondással. Mindez arra enged következtetni, hogy a lakásárak és a várható felmondási arány között pozitív, a lakásárak és a munkanélküliség között pedig negatív kapcsolat áll fenn.

A régiókra jellemző lakástulajdoni viszonyt mutatja a saját tulajdonban lévő, a magántulajdonostól bérelt és a szociális alapon bérelt lakások aránya. A lakásárak régióként szintén eltérők. A saját tulajdonú lakásban élő személy számára munkahelyváltás esetén a költözködéssel kapcsolatos költségek is felmerülnek, míg a bérelt lakásban élő személy csupán a két kereset közötti különbséget kell, hogy mérlegelje. Adott bérkülönbség mellett tehát, a költözés nagyobb valószínűséggel következik be egy lakásbérletnél, mint lakástulajdonos esetében. Ez azonban megfordítható is igaz lehet, vagyis biztonsági szempontokat szem előtt tartva, a lakástulajdonosok a lakást bérlőkhöz képest inkább vállalják a munkahelyváltással kapcsolatos kockázatot, feltéve, hogy az nem jár költözéssel.

Mindezek mellett a felmondási arányt befolyásolják olyan további tényezők, mint a fiatalok aránya a munkaerő-állományon belül, a munkanélküliségi ráta az időszak elején, és az üres álláshelyek aránya. A munkanélküliségi ráta várt hatása a felmondási arányra nézve negatív, az üres álláshelyeké pedig pozitív. Így ezek hatása a munkanélküliségbe való beáramlásra pozitív, illetve negatív.

A regionális munkanélküliségből való kitérés jellemzésére használt elméleti keret tulajdonképpen a Burgess-féle „versenyző álláskereső” elmélet módosított változata. A munkanélküliségből való kiáramlás eszerint függvénye az új munkaerő-felvételek álláskeresőkhöz viszonyított arányának, a munkanélküliségi rátának, valamint annak, hogy mennyire sikeresek a munkanélküliek a nem állástalan munkakeresőkkel és a régió kívülről érkező álláskeresőkhöz szemben a munkaerőpiacon.

A lakáspiaci tényezők némi szerephez jutnak egyrészt a keresleti oldalon, mégpedig azért, hogyha a lakásárak magasak, akkor megnő a helyben előállított, nem fogyasztási termékek és szolgáltatások iránti kereslet, és a régióban magasabb lesz a mun-

kaerő iránti kereslet, azaz az új alkalmazások száma. Másrészt a kínálati oldalon két fontos csatornán keresztül hat a munkanélküliségből való kitérés lehetőségére. A lakásbirtoklási-szerkezet, mint már láttuk, befolyásolja az állásváltoztatásra való hajlandóságot, valamint meghatározó abból a szempontból is, hogy mennyire vonzó a régió a bevándorló munkaerő számára. Az utóbbit illetően a régió lakásárjai a leginkább meghatározó tényezők. A másik csatornát az jelenti, hogy a munkanélküliek versenyképessége a többi álláskeresővel szemben függ a régió belüli költözési hajlandóságtól, ami pedig függ a lakáspiaci viszonyoktól. Ráadásul feltételezhető, hogy a lakásárak regionális különbségei az általánosan vett megélhetési feltételek különbségeit mutatják. Az országos szinten megállapított munkanélküli segély mellett ez a munkanélküliek ösztönzésének regionális különbségét jelenti. Magasabb lakásáraknál a munkanélküliek nagyobb ösztönző erőt kapnak az intenzív álláskeresőzéshez, és az új álláshelyek nagyobb hányadát képesek megszerezni.

Az empirikus analízis során a munkanélküliségbe való beáramlás, majd a munkanélküliségből való kiáramlás regressziós függvénye került elemzésre.

A munkanélküliségbe való beáramlást a régiós átlagkereset és az egy főre jutó GDP, valamint a GDP ágazati szerkezetét tükröző változók függvénye írja le. A függvényben magyarázó változóként a munkaerő korösszetétele, a nemek aránya és a régióból történő munkaerő-kiáramlás is szerepel. Első lépésben az idő aggregált szintű hatásának és a régiók hatásának kimutatása egyszerű dummy-változók segítségével történik. Majd egy differenciálegyenlettel felírt újabb regressziós függvényben a régiók hatása kiesik.

A függvényből kapott eredmények összhangban állnak az előzetes várakozásokkal, két kivétellel. Az egyik a munkaerő-kivándorlás pozitív koefficiense, amely szintén megmagyarázható. Összecseng ugyanis azzal a Burgess-féle elmélettel, hogy aggregált szinten a magas munkanélküliség egy adott időszak kezdetén növeli a munkanélküliségbe való beáramlást, mivel csökkenti a felmondások számát, azaz a munkaerő-leépítés nagyságát kizárólag az elbocsátások adják. Az eredmények azt mutatják, hogy régiók esetén ez a hatás csupán rövid távon jelentkezik. A másik ellentmondásos hatás a szellemi munkát végzők és vezetők arányára vonatkozik, ami pedig annak a következménye lehet, hogy a regressziós egyenletből kimaradtak olyan releváns magyarázó változók, mint például a régiós munkaerő heterogenitása.

Az eredmények egyértelműen mutatják a régiós lakásárak statisztikailag jellemzően negatív hatását.

Ellenben a lakástulajdonosi szerkezet, illetve a saját tulajdonú lakások arányának hatása az első egyenletben nem mutat szignifikáns hatást, és a másodikban mutató negatív hatása is éppen, hogy szignifikánsnak mondható. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy a lakásárak hatása nem kebelezi-e be az aggregált keresleti szint regionális különbségeinek hatását. Ezt az egy főre jutó GDP változásának egyenletbe építése egyértelműen kizárja.

A lakásárak negatív hatása tehát megerősíti a fentebb leírt elméletet, eszerint a lakásárak úgy befolyásolják a mobilitást, hogy a magasabb lakásárak ösztönzik az önkéntes munkaváltást, így a cégeknek a foglalkoztatást érintő negatív sokk esetén kevésbé valószínű, hogy kényszerelbocsátásokat kell végrehajtaniuk.

A munkanélküliségből való kiáramlás egyenletében szereplő magyarázó változók: az új alkalmazások aránya a régióban, az időszak eleji munkanélküliségi ráta, a régiós lakásárak és a régiós lakástulajdonosi szerkezet. Emellett azzal is számolni kellett, hogy a régióba be és ki egyaránt vándorolhat a munkaerő, tehát szükség volt egy ezt mutató változóra is. Az elméleti részben taglaltakhoz hűen olyan változók is bekerültek az egyenletbe, amelyek azzal kapcsolatosak, hogy mennyire sikeresek a munkanélüliek az állászerzésben a többi álláskeresővel szemben. Ilyen változók a következők: a 25 éven aluli munkanélüliek aránya, az idős munkanélüliek aránya, a tartós munkanélüliek aránya, a munkanélküliségbe való beáramlás aránya az időszak eleji munkanélküliséghez képest, a munkanélküliségi ráta varianciája a régióon belül, az átlagkereseti szint és végül az új cégalapítások aránya.

Ennek az egyenletnek a regresszió-elemzése is igazolta Robson előzetes hipotéziseit. A legfőbb következtetés, hogy változatlan feltételek mellett a magasabb régiós lakásárak a régiós munkanélküliségből való kiáramlás magasabb szintjét hozzák magukkal. Ugyanígy magasabb kiáramlást hoz magával, ha viszonylag magas a magánszektorban bérelt lakások aránya. Ezzel szemben a saját tulajdonú lakások arányának hatása nem lépte át a szignifikanciahatárt. Nem utasítható el viszont az a nullhipotézis, hogy a saját tulajdonú lakások arányának és a privát szektorban bérelt lakások arányának a koefficiense megegyezik. A munkanélküliségből való kiáramlás abban a régióban a legalacsonyabb, ahol a szociális alapon bérelt lakások aránya magas. Ennek magyarázata, hogy az önkormányzati lakásokban lakók kevésbé mobilak.

A munkanélküliségbe való beáramlás és az abból való kiáramlás egyensúlyi helyzetét leíró egyenlet segítségével kiderül, hogy azok a régiók, amelyek

nagy arányú saját tulajdonú lakással és viszonylag alacsony arányú szociális alapon bérelt lakással jellemezhetők, inkább mutatnak alacsony beáramlási és magasabb kiáramlási arányt a munkanélküliség szempontjából, mint a fordított helyzetben lévők. A saját tulajdoni hányadhoz kapcsolható elaszticitás $-0,86$, azaz 10 százalékos változás a saját tulajdoni hányadban hosszú távon 8,6 százalékos változást idéz elő a munkanélüliek foglalkoztatottakhoz viszonyított arányában.

A lakásárakra vonatkozóan hasonló hatások figyelhetők meg. A magasabb árakhoz alacsonyabb beáramlási és magasabb kiáramlási arány tartozik, elaszticitása pedig $-0,52$. A kínálati oldalon mutató hatásokat erősíti, ha a magas árak a helyben előállított termékek és szolgáltatások iránt megnövekedett kereslet által nagyobb arányú új alkalmazáshoz vezetnek. Ez utóbbi növeli a munkanélküliségből való kiáramlást, ami az egyensúlyi munkanélküliségi ráta további csökkenéséhez vezet.

Az elemzés egyrészt tehát igazolta a nézetet, hogy a lakásárak szignifikánsan befolyásolják a munkanélküliség regionális különbségeit. Másrészt azt is megmutatta, hogy a lakásárak hatása nem kizárólag a régiók közötti migrációra gyakorolt hatáson keresztül befolyásolja a regionális munkanélküliséget, hanem közvetlenül hat a munkanélküliségbe való be- és kiáramlásra. Ez utóbbi hatások pedig függetlenek a régiók közötti migrációtól.

A lakástulajdonosi szerkezet hatását illetően az Oswald-féle elmélet szerint a saját tulajdonú lakások nagy aránya a magasabb munkanélküliségi rátát eredményez nem igazán nyert igazolást. Ellenben az eredmények alátámasztanak egy korábbi állítást, amely szerint a szociális lakások szerepet játszanak a munkaerő-mobilitás akadályozásában, és ezáltal növelik a munkanélküliség szintjét.

Mindemellett az eredmények megmagyarázzák, hogy Délkelet-Angliában az 1990-es években a lakáspiac visszaesését követően miért ugrott meg a munkanélküliség, míg a hagyományosan magas munkanélküliségű északon és Skóciában a lakáspiaci zavar, és ennek következtében a munkanélküliségi ráta emelkedése kevésbé volt megrázó. Az 1980–1990-es évek konzervatív kormányának szociális lakás eladási programjának volt egy igen fontos mellékhatása. Az, hogy ekkor a szociális lakások bérlői megvásárolhatták lakásukat, csökkentette a szociális szektor arányát, ezzel pedig a törvényhozás hozzájárult a munkanélküliség regionális különbségeinek jelentős csökkenéséhez.

(Ism.: Szilágyi Éva)

ROBINSON, W. C.:

DEMOGRÁFIATÖRTÉNET ÉS -ELMÉLET MINT
A JÖVŐBENI NÉPESSÉGNÖVEKEDÉS
VEZÉRFONALA

(Demographic history and theory as guides to the future of world population growth.) – *Genus*, 2003. 3–4. sz. 11–41. old.

A kutatók között egyetértés mutatkozik abban, hogy a népességrobbanásnak vége: az ENSZ előrejelzése szerint a népességszám az évszázad közepére stabilizálódik. Az előszámításokat a halandósági és születési mutatók alakulása alapján készítik, azonban elméleti megalapozás nélkül. A tanulmány ennek pótlására tesz kísérletet, hiszen számos elmélet létezik a népesség-erőforrások-technológia trendjeinek hosszú távú alakulására és ezek kölcsönhatására.

A tartós, gyors népességnövekedés viszonylag ritka az emberiség történetében; kevesebb, mint 0,02 százalékos átlagos folyamatos növekedés szükséges ahhoz, hogy ezelőtt 100 ezer évvel két tucat egyedből kiindulva a mai népességszámot megkapjuk. A növekedés azonban nem volt folyamatos. A jelenkor népességnövekedése a harmadik – minden bizonnyal a leggyorsabb és a legszélesebb körű – az emberiség történetében. Mindhárom népességnövekedési ciklus együtt járt egy technológiai paradigmaváltással is: a történelem előtti időkre datálható első népességnövekedés a kőszerszámok használatával és a közösségi munka elterjedésével egy időben történt, hiszen az élettartam meghosszabbodott és nagyobb biztonságban telt, mint annak előtte. A vadász-gyűjtögető társadalomból való áttérés a mezőgazdasággal, állattenyésztéssel foglalkozó társadalomra a népességszám drámai növekedést eredményezett, majd stagnálás esetleg csökkenés következett. A harmadik népességnövekedési hullám a XVIII. század közepén kezdődött a technológiai és tudományos fejlődés következményeként. Mindhárom népességnövekedési periódus előidézője az alapvető technológiai paradigmaváltás és a gazdasági lehetőségek növekedése.

Elfogadva azt a tételt, hogy a technológiai változás és a társadalmi-gazdasági változás közötti interakció a múltbeli népességnövekedés előidézője, a szerző négy gazdasági és demográfiai változásmoddellt említ: a *Malthus* nevével fémjelzett elkerülhetetlen stagnálás-modell, az előidézett technológiai változás modell, a szuperoptimista-modell és a homeosztatikuss-alkalmazkodás modellje, illetve az említett modellek szintézise.

A termékenységet és a halandóságot egyaránt két tényező befolyásolja: az ember biológiai és környezeti adottságai, melyekre kevés befolyása van, vagy egyál-

talán nem tudja befolyásolni azokat (például a fertilitás esetében a nők termékeny élettartama, a halandóságnál pedig a különböző vírusok terjedése) és azon tényezők, amelyeket az egyén vagy egy csoport befolyásolni képes (például a házasságkötés életkora vagy háborúk kiküszöbölése). Az exogén (biológiai, környezeti) tényezők elhelyezkedését a demográfiai térben az endogén tényezők határozzák meg, azaz a népesség vitalitási rátája a társadalom tagjai által gyakorolt kontroll függvénye. Általában a magas termékenység alacsony mortalitással párosulva magas népességnövekedési ütemet eredményez, és fordítva.

Adott területen élő népesség növekedése adott időintervallumon belül a születések és halálozások különbsége, valamint a migrációs egyenleg összessége. A föld egészének népességét tekintve azonban a migrációs egyenleg zérus, így a népesség növekedése, egyensúlyba kerülése, avagy csökkenése kizárólag a természetes folyamatok, azaz a termékenység és a halandóság biológiai folyamatának eredménye.

A termékenység a népességnövekedés fő okozója: a terhesség esélyének kitett egészséges nő, hozzávetőleg 30 éves termékeny élete folyamán – az iker-születéseket mellőzve – átlagosan 15 gyermeknek adhat életet. A történelem folyamán – a szerző szerint – egyetlen nép sem közelítette meg ezt az átlagot. Az okok között a következőket említi: szexuális aktivitás korlátozottsága (társadalmi elvárások a házasságkötés életkorával kapcsolatban, meghatározott napokon tartózkodás a nemi élettől, a házastársak különválása); a fogamzás létrejöttének megakadályozása (fogamzásgátló módszerek alkalmazása, hosszú ideig tartó szoptatás); a létrejött terhesség feletti kontroll lehetősége (abortusz, csecsemőgyilkosság).

Az élettartam átlagosan a történelem előtti időkben kevesebb, mint 20 esztendő volt, ami napjainkban – egyes országokban – 80 évre nőtt. Az emberiség mindenkor törekedett közvetlen vagy közvetett módszerekkel a halandóság csökkentésére. A legtöbb ember számára az élettartam a következő négy ok függvénye volt: fizikai veszélyek (baleset, konfliktusok, erőszak); táplálkozás; ruházkodás; különböző vírusok, baktériumok, paraziták által terjesztett betegségek. Az *Omrán* által kidolgozott epidemiológiai átmenetelmélethez kapcsolódva a szerző szerint az élettartam növekedése három technológiai paradigmaváltással járt együtt: az első technológiai váltás megteremtette a civil társadalmat és az élelemhez jutás biztonságát, a második a személyes higiénia elterjedését hozta, a harmadik pedig a betegségek ellenőrizhetőségét.

Az érték alapú népesedéspolitiká mindig jelen van explicit vagy implicit módon (a közösség, a társadalom ismereteket ad át a fiataloknak az utódnemzéssel,

fogamzásgátlással kapcsolatosan); a demográfiai döntési tér a gazdasági lehetőségek, erőforrások függvénye (ez a fertilitásra és a mortalitásra egyaránt érvényes). A vadászó-gyűjtő életmódot folytató csoportok 50 ezer évvel ezelőtt jelentek meg, tüzet és egyszerű kőszerszámokat birtokoltak, illetve klánalapú társadalmi együttműködésben vettek részt. A táplálkozásuk szegényes volt, sok ember azonban nem emiatt, hanem balesetek illetve erőszak következtében veszítette életét. Az átlagos élettartam 20-25 év volt, a teljes termékenységi arányszám pedig 4-5. A demográfiai döntési tér korlátozott volt, a stratégia a túlélést célozta. I. e. 8000–10 000 tehető a második technológiai változás – földművelés és állattenyésztés (neolitikus forradalom). I. e. 3000–4000 hatalmas birodalmak jöttek létre, komplex társadalmi, gazdasági, politikai egységek. A halandóság csökkent a biztos tápláléknak, a fizikai biztonság és a társadalmi szervezethez köszenhetően. Az „adminisztratív technológiai” beavatkozások következtében csökkent az erőszakos halálok száma, rendszeressé vált az élelmezés, jobbá váltak a lakhatási körülmények. Ebben az időszakban is haltak meg emberek erőszak következtében illetve alultápláltság miatt, de a társadalmi kontroll e tényezők felett növekedett. A nagy, városi települések növekedésével azonban nőtt a fertőző betegségek előfordulása. Az élettartam elérte a 35 évet, a teljes termékenységi arányszám a 8-at. A termékenység csökkenését a házasságok elhalasztásával, abortuszokkal, illetve gyermekgyilkosságokkal érték el. A túlélésre és a fenntarthatóságra épülő berendezkedés az i. e. 3000–

i. sz. 1700-ig terjedő időszakra jellemző. A szervezett államok erőfeszítéseket tettek az erőszak csökkentésére, a táplálék, illetve a megfelelő lakhatási körülmények biztosítására. A harmadik technológiai paradigmaváltás a XVIII. században kezdődött; megjelentek a fogamzásgátló módszerek; a halandóság csökkenése kezdetben a népesség növekedéséhez vezetett. A csecsemőgyilkosságok a XIX. századig a fogamzásgátlás elterjedt módozataként működtek. A demográfiai döntési tér kitágult, a mortalitás és a fertilitás feletti kontroll nagyobb, mint bármikor az emberiség történetében. A külső környezet és a biológiai tényezők szerepe csökkent, a demográfiai döntéseket a párok hozzák. Az élettartam 35 évről 70 évre növekedett, a teljes termékenységi arányszám 8-ról 3-ra csökkent.

A világ a harmadik technológiai paradigmaváltás végén tart; az ENSZ közepes becslése szerint a század végén stabilizálódik a népességszám alacsony és konstans mortalitás és fertilitás mellett. A demográfiai kontroll a termékenységi és halandósági mutatókra azonban nem változhatatlan. A technológiai fejlődés további népességnövekedést hozhat, hiszen egyetlen faj sem „választotta” eddig saját kipusztulását.

A szerző megítélése szerint a következő 50 évben új demográfiai átmenetnek lehetünk tanúi, ami a stabilizálódás vagy az összeomlás felé visz. A föld népessége az előre jelzett 8-10 milliárdos maximum helyett akár a 20-30 milliárdot is elérheti.

(Ism.: Kovács László)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

NAUSE, G. – PÖSCHL, H.:

A NÉMET MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK 1991 ÉS 2003 KÖZÖTTI MUNKAERŐ FELVÉTELEINEK MÓDSZERTANÁRÓL

(Zur Methodik der Arbeitskräfteerhebungen in den landwirtschaftlichen Betrieben Deutschlands 1991 bis 2003.) – *Wirtschaft und Statistik*, 2003. 10. sz. 922–929. old.

A Német Szövetségi Köztársaságban hosszú hagyománya volt a mezőgazdasági munkaerő felvételeknek, az első ilyen megfigyelést ugyanis 1949-ben hajtották végre. Jelen tanulmány a német újraegyesítést követő időszak mezőgazdasági felvételeinek főbb módszertani kérdéseivel foglalkozik. Az adatgyűjtések eredményei a mezőgazdasági munkaerő-állomány fejlődésének bemutatásán túlmenően jól használhatóak a termelékenység alakulásának és a mezőgazdaság általános helyzetének vizsgálatakor, illetve a munkaerő-piaci rendszabályok kialakítása-

kor és a bérezési feltételek tárgyalásainál. Ezekre a felvételekre támaszkodnak a mezőgazdasági teljesítmények átfogó számításai, valamint az Európai Unió részére teljesítendő adatszolgáltatások is.

A mezőgazdasági munkaerő-felvételek hagyományos célja a családi vállalkozásként működő gazdaságok munka- és életkörülményeinek feltérképezése. A családi gazdaságok dominanciájára jellemző, hogy 1991-ben még a német mezőgazdasági üzemek 89,9 százalékát, az összes mezőgazdasági munkaerőnek pedig 82,0 százalékát képviselték.

Az agrárstatisztikai törvények rendelkezései szerint minden, legalább egy hektáron gazdálkodó mezőgazdasági üzem tulajdonosa vagy irányítója köteles adatokat szolgáltatni a felvétel céljaira. A területileg ennél kisebb, de az egy hektáros gazdaság éves piaci teljesítményét elérő gazdaságok esetében az adatszolgáltatási kötelezettséget természetes mértékegységű mutatókhoz kötötték (például legalább nyolc szarvas-

marha, vagy nyolc sertés, illetőleg 3000 m² területű gyümölcsös birtoklása). A jelentési kötelezettség az erdőterületük 10 százalékát elérő mezőgazdasági termőterülettel rendelkezőkre is kiterjed.

A gazdaság tulajdonosának azok a természetes vagy jogi személyek számítanak, akiknek a gazdasági kockázatára az üzemeltetés történik. Az irányítási felelősség átruházása a tulajdonost nem mentesíti az adatszolgáltatási kötelezettség alól. Ha két vagy több természetes személy a gazdaság tulajdonosa (például polgári jogú társaság vagy örökölt tulajdonközösség esetén) az irányítást túlnyomó részben végző személy a felelős az adatszolgáltatásért. Ha a tulajdonosok időszakonként cserélődve látják el az irányítást, az adatszolgáltatási kötelezettség az adatfelvételi időpontban működő tulajdonost terheli.

A mezőgazdasági összeírások éveiben (1991 és 1999) a munkaerő teljes körű számbavételét valamennyi mezőgazdasági üzemben végrehajtották. A közbülső években reprezentatív megfigyeléseket végeztek: 1993-ig bezárólag éves gyakorisággal, ezt követően kétévenként. A reprezentatív mintába 1992-ig 90 ezer megfigyelési egységet (gazdaságot) vontak be. Ezt a mintanagyságot az adatok megbízhatóságának javítása érdekében legfeljebb 2 ezer gazdasággal lehetett bővíteni. A mintaelemek előirt számát 1992 után 100 ezer gazdaságra emelték.

Az 1991 és 1997 között végrehajtott mezőgazdasági felvételek a következő munkaerő-csoportokat különböztették meg:

- családi munkaerő,
- a gazdasággal munkaszerződést kötött állandó foglalkoztatottak (nem családtagok),
- nem állandó foglalkoztatottak (szezoniális munkaerő).

Családi munkaerőként vették számba a gazdaság tulajdonosát, a háztartását, továbbá a gazdasághoz tartozó minden más családtagját, akik a beszámolási időszak folyamán a gazdaságban, és/vagy a gazdaság tulajdonosának háztartásában tevékenykedtek, illetőleg más kereső tevékenységet folytattak.

Állandó foglalkoztatottnak számítottak mindazok a 15 éves vagy annál idősebb, családtagnak nem minősülő személyek, akik határozatlan időtartamra, vagy legalább három hónapra szóló munkaviszonyban álltak a gazdasággal (a tanuló-szerződést is ideértve). Nem kerülhettek ebbe a kategóriába a gazdaság részére bér munkát végző személyek, továbbá a gazdaság tulajdonosának olyan foglalkoztatottai, akik nem a mezőgazdasági tevékenység keretében dolgoztak (mint például a virágüzleti kiszolgálók, fuvarozást végző gépkocsivezetők stb.).

A nem állandó foglalkoztatottak (vagyis általában a szezonmunkások) körébe az esetenként, vagy

három hónapnál rövidebb időre szóló munkaszerződéssel foglalkoztatott személyek tartoztak.

Kiegészítő jellegű adatokat gyűjtöttek a gazdaságban, vagy a kapcsolódó háztartásban élő, nem dolgozó családtagokról is, továbbá azokról a rokonokról, akik munkájukért fizetést kaptak. Az adatfelvétel a gazdasághoz illetve a háztartáshoz tartozó családi munkaerő más kereső foglalkozások keretében (például fizetett vendéglátás, hentes-, illetve virágüzlet) végzett munkájára is kiterjedt.

A teljesített munkaidőt négy olyan egymást követő héten kellett számba venni, amelyek legalább részben a tárgyév áprilisára estek. A teljes munkaidőben dolgozók, a rendszeresen, illetve esetenként foglalkoztatottak szerinti csoportosítást a következő ismérvek alapján hajtották végre: teljes munkaidőben dolgozóknak azok számítottak, akik a megfigyelt négy hét alatt napi átlagban 8 vagy több munkaórát teljesítettek. Teljes munkaidőként a családtagoknál heti 42 órát, a rendszeresen foglalkoztatott, nem-családtagoknál heti 38 (az új tartományokban heti 40) órát vettek alapul. Az esetenként foglalkoztatottak számán kívül a munkateljesítményük 8 órás munkanapokban kifejezett adatát is közölni kellett.

Az új tartományokban először 1991-ben végrehajtott mezőgazdasági összeírásakor speciális feladatot jelentett, hogy a szövetségi előírások követhetősége érdekében különítve kellett kimutatni a nem-mezőgazdasági munkakörben (például a szociáliskulturális tevékenység keretében, valamint a feldolgozóipari, javítási, illetve építőipari tevékenységű üzemben) foglalkoztatottakat.

Az adatszolgáltatási terhek csökkentését előirányzó állami program érvényesítése 1997 óta számos módszertani változtatást tett szükségessé. Ezek közül a leglényegesebbnek a talajhasznosításra, illetve a szarvasmarha-állományra vonatkozó megfigyelés, továbbá a mezőgazdasági munkaerő felvétel és az agrárszerkezeti (struktúra) jelentés összevonása tekinthető. Az integrált megfigyelést 1999 óta kétévenként, május tárgyhóról hajtják végre. A változtatás együtt járt a megfigyelési egységek számának csökkentésével és más módszertani módosításokkal is.

Az integrálás következményeként a jelentési kötelezettség alsó határát egy helyett két hektár mezőgazdaságilag hasznosított földterületre emelték. Az 1999. évi felvételkor emiatt közel 45 ezer kisgazdaság, illetve mintegy 61 ezer személy kikerült a korábbi megfigyelési körből. Az 1997-ig terjedő, illetve azt követő adatok ezért csak korlátozott mértékben hasonlíthatók össze.

Az 1999., illetve a 2001. tárgyévi mezőgazdasági adatfelvételek munkaerő-vonatkozású adatai gazdaságonkénti mintavételen alapultak. A teljes körű

számbavétel érdekében négyévenként kiegészítő megfigyelést hajtottak végre a mintába be nem vont gazdaságok körében is, egyrészt a családi munkaerőre, másrészt az állandó és nem állandó foglalkoztatottakra vonatkozóan. A ledolgozott munkaidő figyelembe vételével végső soron a következő négy csoportot különböztették meg: 1. teljes munkaidőben dolgozók, 2. túlnyomó részben foglalkoztatottak, 3. részlegesen foglalkoztatottak, 4. kismértékben foglalkoztatottak.

A 2003. tárgyévi agrárszerkezeti megfigyeléstől kezdődően ezek az ismérvek, illetve csoportosítások lényegesen módosultak. A munkaerő adatok között külön kategóriaként szerepelt a gazdaság tulajdonosa, a házastársa, az egyéb hozzátartozója (családtagok), az állandó foglalkoztatottak és a nem-állandó foglalkoztatottak (a szezonális munkavállalókkal együtt). A megfigyelési időszakot valamennyi személyre egységesen 12 hónapra terjesztették ki (az előző év májustól a tárgyévi áprilisig bezárólag).

A gazdaságban teljesített munkaórák száma alapján különböztették meg 1. a teljes munkaidőben dolgozók, 2. a túlnyomó részben foglalkoztatottak, 3. a részlegesen foglalkoztatottak, 4. a kismértékben foglalkoztatottak, 5. az esetenként foglalkoztatottak kategóriáit.

A megfigyelési időszak éves kiterjesztése legnagyobb mértékben a szezonmunkások adatait érintette. Foglalkoztatásukra ugyanis általában akkor kerül sor, amikor meghatározott időszakonként (például aratáskor, fűveléskor, szőlő, gyümölcs szedésekor) nagy volumenű – betanított munkaerővel is lebonyolítható – munkát szoros határidőre kell elvégezni. Bár az éves munkaegységekben történő számba vétel (vagyis a teljes munkaidőre történő átszámítás) módszerében nem történt változás, a sze-

zonálisan foglalkoztatottak teljes gazdasági évre vonatkozó adatai az 1999. évinél korábbi adatokkal – amelyek csak az áprilisi helyzetet tükrözték – nem tekinthetők összehasonlíthatónak.

Koncepcióváltást jelent továbbá, hogy a megfigyelés 1999-től csak a gazdaságban dolgozóakra terjed ki. A gazdaság tulajdonosának háztartásában végzett munkát csak a tulajdonos és házastársa esetében veszik figyelembe. A megfigyelt adatok körét is számottevően csökkentették. Az egyszerűsítések során eltekintettek például a tevékenység jellegének (foglalkozás, illetve ágazat) megfigyelésétől, a kereset (havibér, illetve órabér), valamint a gazdaságon kívüli forrásokból származó éves nettó jövedelem számba vételétől.

Az Európai Unió részére a mezőgazdasági munkaerő számára vonatkozóan a következő adatokat kell rendelkezésre bocsátani:

- a gazdaság dolgozó tulajdonosa, házastársa és más hozzátartozója, együttesen: családi munkaerő,
- a gazdaság vezetője,
- a rendszeresen foglalkoztatott (nem családtag) munkaerő. Mindezek nemek szerint, hat korcsoportra bontva, a gazdaságban teljesített (vagyis a tulajdonos háztartásában végzetten kívüli) munkaidő, hat munkaidőcsoport szerint tagolva,
- a nem rendszeresen foglalkoztatott (nem családtag) munkaerő, nemek szerint.

A családi munkaerőről azt is közölni kell, hogy folytatnak-e a mezőgazdaságin kívül más tevékenységet s ez részükről fő- vagy mellékfoglalkozásnak tekintendő-e.

A felsorolt adatok a nemzeti munkaerő felvételeken, vagy (1997 után) a kétévenkénti agrárszerkezeti-jelentéseken alapulhatnak.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

BIBLIOGRÁFIA

A *Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat*hoz az alábbi, helyben megtekinthető, de nem kölcsönözhető fontosabb könyvek és CD-ROM-ok érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona, 2003. Ajuntament de Barcelona. Barcelona: Ajuntament, 2003. 573 p.
Barcelona statisztikai évkönyve.

I 034 B 0154/2003

Anuarul statistic al României, 2003. Comisia Nationala pentru Statistica. Bucuresti : CNPS, cop. 2004. 927 p.
Románia statisztikai évkönyve, 2003.

I 044 C 0002/2003

Asia-Pacific in figures, 2003. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. New York, UN, 2004. – XII, 58 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség számokban, 2003.

I 072 B 0603/2003

Statistical abstract of the United States, 2003. U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington, D.C. : U.S. Dept. of Comm., 2004. - CD

Az Egyesült Államok statisztikai évkönyve, 2003.

CD 0045/4

Slovak Republic in figures, 2003 / Statistical Office of the Slovak Republic. - Bratislava : SÚSR, 2003. - 34 p.
Szlovákia számokban, 2003.

I 020 D 0007/2003/A

Statistical handbook of Korea, 2002 / National Statistical Office Republic of Korea. - [Seoul] : NSO, cop. 2002.

Dél-Korea statisztikai kézikönyve, 2002.

I 145 D 0002/2002

Statistical information, 2004 / Central Bureau of Statistics. - Zagreb : CBS, 2004

Horvátország statisztikai tájékoztatója, 2004.

I 046 C 0039/2004

Statistical yearbook of Greece, 2002 / Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. - Athena : ESYE, 2003. - 565, [6] p.

Görögország statisztikai évkönyve, 2002.

I 049 B 0050/2002

Statistisches Jahrbuch Deutscher Gemeinden, 2002 / Deutscher Städtetag. - Köln : Deutscher Städtetag, [2003]. - 592 p.

A német községek statisztikai évkönyve, 2002.

I 029 C 0020/2002

Statistisches Taschenbuch der Stadt Wien, 2004 / Magistrat der Stadt Wien bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien. Wien : Magistrat der Stadt Wien, 2004. 236 p.

Bécs statisztikai zsebkönyve, 2004.

I 002 D 0002/2004

Statistik arbog, 2004 / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 2004. - 600 p.

Dánia statisztikai évkönyve, 2004.

I 039 C 0001/2004

Türkiye istatistik yilligi, 2003 / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara : DIE, 2004. - 374 p.

Törökország statisztikai évkönyve, 2003.

I 050 B 0005/2003

Wirtschafts- und sozialstatistisches Taschenbuch, 2004 / Bundeskammer für Arbeiter und Angestellte. - Wien : AK, 2004. - 569 p.

Ausztria gazdaság- és társadalomstatisztikai zsebkönyve, 2004.

I 002 D 0011/2004

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Annual bulletin of transport statistics for Europe and North America, 2004 / Economic Commission for Europe. - New York, N. Y. : UN, 2004. - 244 p.

Európa és Észak-Amerika szállítási statisztikájának éves jelentése, 2004.

I 031 B 0094/2004

Annual report of the European Free Trade Association, 2003. - Geneva : EFTA, 2004. - 113 p.

Az EFTA éves jelentése, 2003.

471570/2003

Annual report on the family income and expenditure survey. Income and expenditure (one-person households and total households), 2002 / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. - Tokyo : Stat. Bureau, 2003. - 184 p.

Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről. Egyszemélyes háztartások, 2003.

I 051 B 0048/2002

Annual report on the family income and expenditure survey. Income and expenditure (two-or-more-person households), 2003 / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. [Tokyo] : Stat. Bureau, 2004. 506 p.

Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről. Két- vagy többszemélyes háztartások, 2003.

I 051 C 0016/2003

Annual report on the consumer price index, 2003 / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. Tokyo. Stat. Bureau, 2004. - 506 p.

Éves jelentés Japán fogyasztói árindexéről, 2003.

I 051 C 0059/2003

Annual report on the labour force survey, 2003 / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications Statistics Bureau. - Tokyo : Stat. Bureau, 2004. - 346 p.

Éves jelentés Japán éves munkaerőfelméréséről, 2003.

I 051 C 0049/2003

Anuarul de comer exterior al Romaniei, 2003. Institutul National de Statistica. 1994. Bucuresti. CNPS, 2003. 680 p.

Románia külkereskedelmstatisztikai évkönyve, 2003.

I 044 B 0080/2003

Aussenhandel nach Ländern und Güterabteilungen der Produktionsstatistiken, 2002 : Spezialhandel / Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2004. 96 p.

Németország külkereskedelme. Külkereskedelem országok és árucsoportok szerint, 2002.

I 004 B 0181/2002

Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen, 2003. 2. Halbjahr und Jahr / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2004. - 660 p.

Németország külkereskedelme. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint, 2003. 2. köt.

I 004 B 0095/2003/2

Bank for International Settlements. Annual report, 1 April 2003 - 31 March 2004. - Basle : BIS, 2004. IX, 215 p.

A Bank for International Settlements éves jelentése, 2003-2004.

470011/2003-2004

Beschäftigung, Umsatz, Investitionen und Kostenstruktur der Unternehmen in der Energie- und Wasserversorgung / Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2004. - 45 p.

Németország ipara. Az energia- és vízellátási vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma, beruházásai és költség szerkezete.

I 004 B 0289/2001

Construction et logement, 2002. - Bruxelles : INS, cop. 2003. 175 p.

Belgium építőipari- és lakásstatisztikája, 2002.

I 038 B 0248/2002

Contabilita nazionale, 1970-2001. Tomo 1 Conti economici nazionali / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2003. - 471 p.

Olaszország nemzetgazdasági elszámolásai, 1970-2001.

I 032 B 0281/1970-2001

Economic and social survey of Asia and the Pacific, 2004 / United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok: UN ESCAP, 293 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség gazdasági és társadalmi felmérése, 2004.

I 072 B 0116/I/2004

- Economic survey of Europe in 2004. no. 1. / Economic Commission for Europe. - New York, : UN, 2004. 206 p.
Európa gazdasági áttekintése, 2004. 1. köt.
I 031 B 0134/2004/1
- L'économie belge en 2002 / Service Public Federal Economie. - Bruxelles : MAÉ DGED, [2003]. - 126 p.
Belgium gazdaságstatisztikája, 2002.
I 038 B 0075/2002
- Employment status survey, 2002. Results for Japan / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunication. - Tokyo : Stat. Bureau, 2004. - 1164 p.
Jelentés Japán foglalkoztatottsági felméréséről, 2002. Országátblák.
I 051 C 0018/2002/[1]
- Employment status survey, 2002. Summary table for region : Japan, prefectures, prefectural capitals and cities with population of 300000 or more / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. - Tokyo : Stat. Bureau, 2004. - 802 p.
Jelentés Japán foglalkoztatottsági felméréséről, 2002. Régiós táblázatok.
I 051 C 0018/2002/[2]
- Energy policies of IEA countries, 2003 / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, cop. 2003. - 433 p.
Az IEA-országok energiapolitikája, 2002.
472912/2003
- FAO yearbook. Forest products, 1998-2002. - Rome : FAO, 2004. - [334] p.
A FAO erdészeti termék statisztikai évkönyve, 1998–2002.
I 072 B 0095/1998-2002
- FAO yearbook. Trade, 2002. - Rome : FAO, 2004. - XXXV, 348, H p.
A FAO kereskedelemstatisztikai évkönyve, 2002.
I 032 B 0172/2002
- Green coffee trade statistics, 1998/2003 / International Coffee Organization. - London : ICO, 2004. - VIII, 149 p.
A kávé világereskedelmi statisztikája, 1998–2003.
I 036 B 0375/1998-2003
- Indkomster, 2002 / Danmarks Statistik. - Kobenhavn : Danmarks Stat., 2004. - 235 p.
Dánia jövedelem- és vagyonszámításai, 2002.
I 039 B 0039/2002
- L'industrie française, 2003-2004 / Ministère de l'économie, des finances et de l'industrie. - Paris : SESSI, cop. 2004. - 258 p.
Franciaország iparának jelzőszámai, 2003-2004
I 033 C 0205/2003-2004
- Inflation report, 2004. 2. / Sveriges Riksbank. - Stockholm : Sveriges Riksbank, 2004. - 51 p.
A Svéd Nemzeti Bank inflációs jelentése, 2004. 2. köt.
480126/2004/2
- Input-Output-Rechnung, 2000 / Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2004. 180 p.
Németország nemzetgazdasági elszámolásai. Input-output táblák.
I 004 B 0205/2000
- International trade statistics yearbook, 2002. Vol. 1. Trade by country / Department of Economic and Social Development. New York, N. Y. : UN, 2004., 1149, A.46 p.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 2001. 1. köt. Országátblák.
I 072 B 0097/2002/1
- Internationaler Vergleich der Verbraucherpreise, 2002 / Statistisches Bundesamt. - Wiesbaden : Stat. Bundesamt, 2003. - 97 p.
Árak Németországban. A megélhetési költségek nemzetközi összehasonlítása, 2002.
I 004 B 0075/2002
- The iron and steel industry in 2001 / Organisation de coopération et de développement économiques. - Paris : OCDE, 2003. - 47 p.
A világ vas- és acélipari statisztikája, 2001.
I 033 B 0171/2001
- Kostenstruktur der Unternehmen des Verarbeitenden Gewerbes sowie des Bergbaus und der Gewinnung von Steinen und Erden, 2002 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 2004. - 325 p.
Németország ipara. A feldolgozóipari és bányászati vállalatok költségszerkezete, 2002.
I 004 B 0346/2002
- National accounts of OECD countries, 1991-2002. Vol. 2/a. Detailed tables / OECD Statistics Directorate. - Paris : OECD, 2004. - 428 p.
Az OECD-országok nemzeti számlái, 1991–2002. 2/a – 2/b köt.
I 033 B 0179/1991-2002/2/1-2
- National accounts of the Netherlands, 2003 / Statistics Netherlands. - Voorburg : CBS, 2004. - 278 p.
Hollandia nemzeti számlái, 2003
I 037 B 0142/2003/A
- National accounts of the Slovak Republic, 2000-2001 / Statistický úrad Slovenskej republiky. Bratislava : SÚSR, 2004. - 193 p.
Szlovákia nemzetgazdasági elszámolásai, 2000–2001.
I 020 B 0020/2000-2001
- National income and expenditure, 2003 / compil. by the Central Statistics Office. - Dublin : CSO, 2004. - 61 p.
Írország nemzetgazdasági elszámolásai, 2003.
I 036 C 0129/2003
- Nationalregnskabsstatistik, 2002 / Danmarks Statistik. Kobenhavn : Danmarks Stat., 2004. - 240 p.
Dánia nemzetgazdasági elszámolásai, 2002.
I 039 B 0042/2002
- Norges Bank. Annual report, 2003. Oslo: Norges Bank, 2004. - 111 p.
A Norges Bank éves jelentése és mérlegei, 2003.
470247/2003
- Nuclear energy data, 2004 / Nuclear Energy Agency. - Paris : OECD, 2004. - 102 p.
Az OECD-országok nukleáris energia adatai, 2004.
I 033 C 0216/2004
- OECD statistics on international trade in services. Detailed tables by service category, 1993/2002. Vol. 1. / OECD and Eurostat. - Paris : OECD, cop. 2004. 423 p.
A nemzetközi kereskedelmi szolgáltatások statisztikája, 1993–2002.
I 033 B 0544/1993-2002/1
- Oil world annual, 2003 / ISTA. Hamburg: ISTA Mielke, cop. 2003. - VI, [600] p.
A világ növényi olaj évkönyve, 2003.
I 004 B 0298/2003
- Overseas trade statistics: United Kingdom trade with the European Community and the world / Office for National Statistics, 2002. London. HMSO, cop. 2003. 810 p.
Nagy-Britannia külkereskedelmi statisztikája, 2002.
I 036 B 0308/2002

- Öffentliche Finanzen der Schweiz, 2002 / bearb. von der Eidgenössischen Finanzverwaltung. - Bern : Eidg. Finanzverwaltung, 2004. - 166 p.
Svájc állami pénzügyei, 2002.
I 031 B 0235/2002
- Produktion im Produzierenden Gewerbe, 2003 / Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2004. - 348 p.
Németország ipara. Az iparvállalatok termelése, 2003.
I 004 B 0054/1/2003
- Research and development expenditure in industry, 1987/2001 / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 2004. - 108 p.
Az OECD-országok ipari kutatás-fejlesztési ráfordításai.
I 033 B 0504/1987-2001
- Social'noe polozenie i uroven' zizni naselenia Rossii, 2003 : statisticeskij sbornik / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. Moskva : Goskomstat Rossii, 2003. - 463 p.
Oroszország szociális helyzete és a lakosság életszínvonala, 2003.
I 042 C 0499/2003
- Statistik der Einkommensteuer, 2001 / hrsg. Statistik Austria. - Wien : Stat. Austria, 2004. - 239 p.
Ausztria jövedelemadó statisztikája, 2001.
I 002 B 0220/2001
- Steuerbelastung in der Schweiz. Kantonshauptorte, Kantonsziffern, 2003 / Eidg. Steuerverwaltung. - Bern : Eidg. Steuerverwaltung, 2004. - 100 p.
Svájc adórendszere. Adózók kantonok szerint, 2003.
I 031 B 0241/2003
- Strassenfahrzeuge in der Schweiz. Eingeführte Strassenfahrzeuge, 2003. - Neuchâtel : BFS, 2004. - 26 p.
Svájc gépjárműbehozatala, 2003.
I 031 B 0258/2003
- Suomen kauppalaivasto ja kalastusalukset, 2004. Merenkulkuhallitus. Helsinki. Merenkulkuhallitus, 2004. 297 p.
Finnország kereskedelmi flottája, 2004.
470193/2004
- Torgovlja v Rossii, 2003 : statisticeskij sbornik / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva : Goskomstat Rossii, 2003. - 465 p.
Oroszország kereskedelemstatisztikája, 2003.
I 042 C 0502/2003
- Transport v Rossii, 2003 : statisticeskij sbornik / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva : Goskomstat, 2003. - 182 p.
Oroszország közlekedési és szállítási statisztikai zsebkönyve, 2003.
I 042 C 0463/2003
- Trends in the transport sector, 1970/2002 / European Conference of Ministers of Transport. - Paris : ECMT, cop. 2004. - 61 p.
Trendek a szállítási szektorban, 1970/2002.
I 033 C 0261/1970-2002
- Trud i zanatost' v Rossii, 2003 : statisticeskij sbornik / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva : Goskomstat Rossii, 2003. - 638 p.
Oroszország munkaügyi statisztikája, 2003.
I 042 C 0501/2003
- Tulo- ja varallisuustilasto, 2002. - Helsinki : Tilastokeskus, 2004. - 101 p.
Finnország jövedelem- és vagyonstatisztikája, 2002.
I 043 B 0084/2002
- Uranium, 2001. - Paris : OECD, cop. 2002. - 348 p.
A világ urániumtartálékai, -termelése és -kereslete, 2001.
I 033 B 0258/2001/U
- Ventes de biens immobiliers, 2004. - Bruxelles : INS, 2004. - 181 p.
Belgium ingatlanértékesítési statisztikája, 2004.
I 038 B 0173/2003
- World economic outlook. Advancing structural reforms, 2004. April / International Monetary Fund. - Washington, D.C. : IMF, 2004. - 275 p.
Világ gazdasági kilátások, 2004. április.
471642/2004/1
- World energy outlook, 2003 / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, cop. 2003. - 511 p.
A világ energiakilátásai, 2003.
I 033 C 0170/2003
- World Trade Organization. Annual report, 2004. - Geneva : WTO, cop. 2004. - VII, 132 p.
A World Trade Organization éves jelentése, 2004.
I 031 B 0291/2004
- Zusammenfassende Übersichten für den Aussenhandel, 2003 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2004. - 162 p.
Németország külkereskedelme. Összefoglaló áttekintés. A külkereskedelem éves összefoglaló áttekintése, 2003.
I 004 B 0093/2003
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA
- Australian social trends, 2004 / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2004. - X, 208 p.
Ausztrália társadalmi folyamatai, 2004.
I 091 B 0071/2004
- Education policy analysis, 2003 / Centre for Educational Research and Innovation. - Paris : OECD, cop. 2004. - 111 p.
Az OECD-országok oktatáspolitikája az új követelmények fényében, 2003.
I 033 B 0527/2003
- Hochschulstatistik, 2002/2003 / Statistik Austria. - Wien : Stat. Austria, 2004. - 292 p.
Ausztria felsőoktatási statisztikája, 2002/2003.
I 002 B 0225/2002-2003
- Nationalratswahlen, 2003 : Der Wandel der Parteienlandschaft seit 1971. - Bern : BFS, 2003. - 90 p.
Svájc választási statisztikája, 2003
I 031 B 0255/2003
- OECD health data, 2004 [elektronikus dok.] : a comparative analysis of 30 countries. - [Paris] : OECD, cop. 2004. - CD
Az OECD-országok egészségügyi statisztikája, 2004.
CD 0267/03
- Recorded crime, Australia, 2003 / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2004. - 41 p.
Ausztrália felderített bűnügyeinek statisztikája, 2003.
I 091 B 0078/2003
- Strassenverkehrsunfälle, 2003 / hrsg. Statistik Austria. - Wien : Stat. Austria, 2004. - 184 p.
Ausztria közúti közlekedési baleseti statisztikája, 2003.
I 002 B 0222/2003

DEMOGRÁFIA

- Annual report on current population estimates as of October 1, 2003. Tokyo : Stat. Bureau, 2004. 97 p.
Japán népességbecslése a 2003. október 1-i állapotnak megfelelően.
I 051 C 0035/2003
- Census 2002. Vol. 11. Irish language. Central Statistics Office. Dublin: The Stationery Office, 2004. 232 p.
A 2002. évi írországi népszámlálás. 11. köt. Az ír nyelv.
I 036 B 0397/11
- Demographic trends, 2003 / Statistics New Zealand. Wellington : Dept. of Stat., 2004. – 189 p.
Új-Zéland demográfiai trendjei, 2003.
I 095 B 0047/2003
- Vital statistics in Japan : trends up to 2002 / Statistics and Information Department ... Ministry of Health, Labour and Welfare. [Tokyo] : Min. of Health, [2004]. 57 p.
Japán népmozgalmi statisztikájának főbb trendjei, 2002.
I 051 B 0051/2002

Közljük kedves Olvasóinkkal, hogy a *Statisztikai Szemle*
októberi és novemberi száma
összevontan novemberben jelenik meg.

A Központi Statisztikai Hivatal kiadványai

MÓRICZ MIKLÓS:
VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK II.

Móricz Zsigmond testvéröccse, Móricz Miklós a 20. századi magyar szellemi élet kimagaslóan sokoldalú, méltatlanul elfelejtett, jelentős képviselője. Önálló monografikus társadalomtudományi munkái mellett konkrét számszerű adatokra támaszkodó tanulmányai, cikkei rangos korabeli irodalmi és tudományos folyóiratokban, heti- és napilapokban jelentek meg. Az 1920-as években a Brassói Lapokat, 1933-tól pedig több mint tíz éven át a világon (valószínűleg) máig egyedülálló statisztikai napilapot, a Statisztikai Tudósítót (STUD) szerkesztette. Bátyja életét és munkásságát bemutató köteteivel az irodalomtudományt gazdagította, nyomdatulajdonosként és könyvkiadóként pedig technikai újításaival a nyomdaipar fejlődését és a tipográfiai művészet ügyét szolgálta.

Nyugdíjba vonulása után a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának munkatársaként többek között 18-19. századi népesség- és társadalom-történeti kérdésekkel, 1848 gazdasági és társadalmi viszonyaival foglalkozott, de ezen kívül az életszínvonal bonyolult kérdéskörével éppúgy, mint a társadalmi munka és a gazdasági élet filozofikus alapjaival – nem ritkán monografikus elmélyültséggel. A polgári radikalizmushoz közelálló, nem-materialista szemléletű, gyakran vitára készítő, továbbgondolásra indító és termékenyítő hatású munkái azonban a korszak merev és csak lassan oldódó ideologikus kulturális viszonyai között alig kerülhettek publikálásra, és csak a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kéziratárában voltak hozzáférhetők az érdeklődő kutató számára – ha egyáltalán tudott róluk.

Régi adósságából törleszt a KSH, amikor – immár egy második kötetben – Jeney Andrásné hozzáértő válogatásában és szöveggondozásában közread néhány tanulmányt Móricz Miklós sokrétűen gazdag életművéből.

A kiadvány ára: 3000 Ft.

Kiadványaink megvásárolhatók: Statisztika Szakkönyvesbolt
1024 Budapest II., Keleti Károly u. 10. ☎: 212-4348;
Megrendelhetők: KSH Marketingosztály ✉ 1024 Budapest, II., Keleti Károly u. 5-7.
☎: 345-6570, 345-6560, 345-6550, Fax: 345-6699.
valamint a KSH Megyei Igazgatóságokon
E-mail: marketing.ksh@office.ksh.hu